

Josip GALIĆ

Staroslavenski institut

Zagreb

jgalic@stin.hr

Váčeslav KOZAK

Institut za lingvistička istraživanja

Ruska akademija znanosti (RAN)

Sankt-Peterburg (Rusija)

viacheslav.kozak@gmail.com

UDK: 811.163.42'01'36

821.163.42-3.09:003.349.1

DOI: <https://doi.org/10.31745/s.74.6>

izvorni znanstveni članak

primljen: 23. veljače 2023.

prihvaćen: 7. studenoga 2023.

JEZIK ODLOMKA PSEUDOEUZEBIJEVE POSLANICE BISKUPU DAMAZU IZ BERČIĆEVE ZBIRKE*

U zbirci glagoljičnih fragmenata Ivana Berčića, koja se čuva u Ruskoj nacionalnoj knjižnici u Sankt-Peterburgu, nalazi se i odlomak *Pseudoeuzebijeve poslanice biskupu Damazu o smrti sv. Jeronima*, teksta koji je jedan od sastavnih dijelova popularnoga kasnosrednjovjekovnog djela o sv. Jeronimu *Vita et transitus sancti Hieronymi*. Odlomak potječe iz 15. stoljeća. Ima deset pergamentnih listova na kojima je tekst ispisan dvostupačno. U Berčićevu je zbirku odlomak došpio iz Sukošana u blizini Zadra. U radu se analiziraju jezične osobitosti odlomka te se utvrđuje jezik predloška s kojega je tekst preveden. Na temelju usporedbe hrvatskoglagoljičnoga teksta s latinskim i (staro)češkim tekstom poslanice pokazuje se da je hrvatskoglagoljični tekst preveden s češkoga jezika. Jezične se osobitosti hrvatskoglagoljičnoga teksta opisuju na fonološkoj, morfološkoj, sintaktičkoj i leksičkoj razini te se utvrđuju crkvenoslavenske i hrvatske (čakavske) jezične crte. Na temelju potvrđenih vernakularizama argumentira se da je fragment nastao na sjeverozapadnome čakavskom području. U prilogu rada tekst fragmenta objavljuje se u latiničnoj transliteraciji.

Ključne riječi: Ivan Berčić, *Vita et transitus sancti Hieronymi*, hrvatski crkvenoslavenski, hrvatsko-crkvenoslavenski amalgam, dijalektologija

* Ovaj je rad financiralo Sveučilište u Zadru institucijskim projektom *Jezična, pismovna i kodikološka analiza fragmenata zbirke Ivana Berčića zadarske provenijencije u virtualnom istraživačkom okruženju* (IP.01.2021.22.).

1. UVOD

U drugome svesku zbirke glagoljičnih fragmenata Ivana Berčića, koja se čuva u Ruskoj nacionalnoj knjižnici u Sankt-Peterburgu, nalazi se, među ostalim, i fragment *Pseudoeuzebijske poslanice biskupu Damazu o smrti svetoga Jeronima*.² Sačuvani je dio teksta poslanice zapisan dvostupačno na deset pergamentnih listova (f. 18–27 drugoga sveska zbirke). Fragment sadržava kraj 19. poglavlja poslanice, poglavlja 20–42 te sami početak 43. poglavlja. Datira se u 15. stoljeće (VIALOVA 2000: 68), a kako je vidljivo iz zapisa sa stražnje stranice posljednjega lista (»S. Cassiano«), Berčić ga je pribavio u Sukošanu, u neposrednoj blizini Zadra.

Spomenuta je poslanica inače sastavni dio djela *Vita et transitus sancti Hieronymi*, koje je još u srednjemu vijeku s latinskoga prevedeno na više europskih jezika (talijanski, njemački, češki i dr.). Sadržaj se djela razlikovao od izdanja do izdanja (ŠTEFANIĆ 1964: 99; NAZOR 1969: 173–174), no redovito je uključivao tri hagiografske poslanice, i to, uz navedenu, još *Pseudoaugustinovu poslanicu Ćirilu o krepostima i svetosti svetoga Jeronima* i *Pseudoćirilovu poslanicu Augustinu o čudesima svetoga Jeronima* (VERKHOLANTSEV 2014: 4). Djelo je očito bilo popularno i među hrvatskim glagoljašima s obzirom na to da je do početka 16. stoljeća bilo prevedeno barem tri puta. Najstariji je prijevod, i to po svoj prilici s latinskoga jezika (ŠTEFANIĆ 1964: 18), u *Ivančićevu zborniku* s prijelaza iz 14. u 15. stoljeće, u kojemu su nepotpuno sačuvani tekstovi *Pseudoaugustinove poslanice Ćirilu* i *Pseudoćirilove poslanice Augustinu*. Zaseban je prijevod, drukčiji od onoga u *Ivančićevu zborniku*, kako je utvrdio Štefanić,³ odlomak teksta *Pseudoeuzebijske poslanice Damazu* sačuvan na krnjemu pergamentnom dvolistu koji se nalazi u Arhivu HAZU-a (Fragm. glag. 77). Najmlađi je prijevod u senjskome *Transitu svetoga Jerolima*, koji je otisnut 1508. godine i koji je preveden s talijanskoga jezika (NAZOR 1969).⁴

² Faksimil je fragmenta *Pseudoeuzebijske poslanice biskupu Damazu o smrti svetoga Jeronima* s faksimilima drugih glagoljičnih fragmenata iz Berčićeve zbirke koji se čuvaju u Ruskoj nacionalnoj knjižnici u Sankt-Peterburgu u crno-bijeloj tehnici objavljen u prvome svesku izdanja *Glagoljski fragmenti Ivana Berčića u Ruskoj nacionalnoj biblioteci* (GFIB 2000). Stranice na kojima se fragment nalazi nije moguće navesti jer u knjizi nisu paginirane stranice na kojima se nalaze faksimili.

³ ŠTEFANIĆ 1964: 131–133.

⁴ Uz spomenute poslanice, ono sadržava i životopis svetoga Jeronima, opis njegovih čudesa u Troji te dvanaesteracku pjesmu o sv. Jeronimu (NAZOR 1969: 174).

Tri fragmenta jeronimskih poslanica dio su zbirke glagoljičnih fragmenata Ivana Berčića u Ruskoj nacionalnoj knjižnici. Sva tri nalaze se u drugome svesku zbirke. Na prvome listu fragmenta br. 37 nalazi se dio *Pseudoćirilove poslanice Augustinu* koji je poznat iz *Ivančićeva zbornika* (REINHART 2001: 298).⁵ Dio je iste poslanice sačuvan i na prvome listu fragmenta br. 11, no on, kao ni fragment br. 12, koji je predmet našega interesa u ovome radu i koji sadržava dio *Pseudoeuzebijske poslanice Damazu*, izvjesno je, nije proizišao iz istoga prijevoda kao tekst iz *Ivančićeva zbornika* i fragmenta br. 37 (REINHART 2001: 298). Reinhart je na temelju u njima posvjedočenih leksičkih bohemizama utvrdio da su tekstovi fragmenata br. 11 i 12 prevedeni s češkoga jezika. Usto je istaknuo da se ne može isključiti da su ta dva fragmenta i spomenuti Akademijin fragment isti prijevod. Hrvatskoglagojlični je prijevod jeronimskih poslanica s češkoga neupitno nastao kao posljedica boravka hrvatskih glagoljaša u emauskome samostanu Na Slovanech u Pragu u drugoj polovici 14. i na početku 15. stoljeća. Onamo su glagoljaši, uz privolu pape Klementa VI., došli na poziv češkoga kralja i njemačkoga cara Karla IV. Luksemburškoga, i to kako bi podučili češko svećenstvo glagoljici i obnovili crkvenoslavensku tradiciju u Češkoj (VERKHOLANTSEV 2014: 63–68; ČERMÁK 2014: 292; KRAMARIĆ 2019: 45–50). Boravak je hrvatskih glagoljaša u Pragu doveo do prevođenja niza tekstova sa staročeškoga jezika. Među ostalim, plod su boravka glagoljaša u Češkoj hrvatskoglagojlični prijevod *Lucidara*, života svetaca iz staročeškoga *Pasionála* (nastala preradom *Zlatne legende* Jacoba de Voragine), Husovih propovijedi, homilija iz korizmenjaka Jacoba de Voragine itd.⁶

U ovome radu analizirat ćemo jezik odlomka *Pseudoeuzebijske poslanice Damazu o smrti svetoga Jeronima* iz Berčićeve zbirke na fonološkoj, morfološkoj, sintaktičkoj i leksičkoj razini te dodatno potkrijepiti Reinhartove tvrdnje da je tekst toga fragmenta imao češki predložak. Pri uspoređivanju stanja u hrvatskoglagojličnome tekstu sa stanjem u predlošku te pri navođenju primjera iz predloška služimo se izdanjem češkoga teksta koje je priredio Adolf Patera.⁷ Pri referiranju pak na latinski tekst služimo se izdanjem Jacques-Paula

⁵ U *Ivančićevu se zborniku* odgovarajući tekst nalazi na listovima 166r, 16–167r, 25.

⁶ Popis hrvatskoglagojličnih tekstova prevedenih sa staročeškoga jezika v. u REINHART 1999: 223–224 i KRAMARIĆ 2019: 55–60.

⁷ PATERA 1903: 1–73. Patera je tekstove triju jeronimskih poslanica (poznate pod objedinjenim nazivom *O svatém Jeronýmovi knihy troje*) objavio prema rukopisu koji se čuva u Nacionalnome muzeju u Pragu (češ. Národní muzeum). To je najstariji poznati češki rukopis jeronimskih poslanica, koji potječe iz druge polovice 14. stoljeća (PATERA 1903: VIII). Patera je tekst objavio s inačicama iz rukopisa s početka 15. stoljeća koji se čuva u Znanstve-

Migneu (PL 1845: 230–282). S obzirom na to da je u pitanju neliturgijski tekst, u analizi će se jezika poslanice osobita pozornost posvetiti utvrđivanju starijih (crkvenoslavenskih) i mladih (hrvatskih/čakavskih) značajka. Na temelju potonjih pokušat će se približno odrediti područje na kojemu je tekst mogao biti prepisan. Ti bi podatci donekle mogli biti relevantni i za utvrđivanje područja s kojega su glagoljaši sredinom 14. stoljeća iz Hrvatske došli u Prag. U literaturi se u tome pogledu spominju dvije pretpostavke. Neki istraživači smatraju da su u Češku na poziv Karla IV. stigli benediktinci iz Samostana sv. Kuzme i Damjana na brdu Čokovcu iznad Tkona,⁸ dok drugi smatraju da su u Prag došli glagoljaši iz Senja⁹ (OSTOJIĆ 1960: 26–27, 30; KRAMARIĆ 2010: 668; KRAMARIĆ 2019: 49; ČERMÁK 2014: 292–293; GALOVIĆ 2016: 145; BOGOVIĆ 2019: 88–89). Na temelju isključivo jezičnih činjenica nemoguće je, naravno, sasvim precizno odrediti područje s kojega su potjecali glagoljaši koji su stigli u Češku, no svakako je važno utvrditi uklapa li se jezična slika teksta *Pseudoeuzebijeve poslanice Damazu o smrti svetoga Jeronima* iz fragmenta II/12 u Berčićevoj zbirci u stanje kakvo se zatječe u drugim hrvatskoglagoļjičnim tekstovima prevedenim s češkoga jezika. Dosađajne analize pokazale su da se u tim tekstovima pretežno pojavljuju elemen-

noj knjižnici u Olomouci (češ. Vědecká knihovna v Olomouci) i rukopisa iz druge polovice 15. stoljeća koji se nalazi u Nacionalnoj knjižnici Republike Češke u Pragu (češ. Národní knihovna České republiky). Osim navedenih, u Znanstvenoj knjižnici u Olomouci čuva se još jedan rukopis jeronimskih poslanica iz 1482. godine (PATERA 1903: VI).

⁸ Pretpostavku da su u Češku stigli benediktinci iz Samostana sv. Kuzme i Damjana na Pašmanu iznio je František Pechuška (PECHUŠKA 1940; v. VERKHOLANTSEV 2014: 68–69; ČERMÁK 2014: 292). Ta se pretpostavka argumentira činjenicom da su zbog mletačkih razaranja sredinom 14. stoljeća redovnici čokovačkoga samostana bili primorani bježati u sigurnije krajeve (OSTOJIĆ 1960: 26–27; OSTOJIĆ 1964: 227; KRAMARIĆ 2010: 668; KRAMARIĆ 2019: 49; v. također ČERMÁK 2017: 25). U novije je vrijeme Tomislav Galović otklonio mogućnost da su hrvatski glagoljaši u Prag stigli iz Samostana sv. Kuzme i Damjana na Pašmanu utvrdivši da najstariji glagoljični rukopisi iz samostana na Čokovcu potječu iz druge polovice 14. stoljeća ili početka 15. stoljeća, odnosno da »Rogovska opatija poprima glagoljaški karakter tek u 15. stoljeću« (GALOVIĆ 2016: 146), dakle nakon dolaska glagoljaša u Češku.

⁹ Pretpostavka o senjskome podrijetlu glagoljaša koji su na poziv Karla IV. stigli u Češku utemeljena je na nekoliko činjenica (v. ČERMÁK 2014: 292; ČERMÁK 2017: 24–25; KRAMARIĆ 2010: 668; KRAMARIĆ 2019: 49). Još kao moravski markgrof Karlo je 1337. godine posjetio Senj i ondje se upoznao sa slavenskim bogoslužjem. U crkvenoj kronici ultrakvističkoga svećenika Bohuslava Bílejevskoga iz 1537. godine spominje se senjsko podrijetlo hrvatskih benediktinaca u samostanu Na Slovanech. Sa senjskim se podrijetlom glagoljaša koji su sredinom 14. stoljeća stigli u Češku povezuje i činjenica da je na senjsku biskupsku stolicu sredinom 14. stoljeća postavljen kapelan Karla IV., dominikanac Jan Protiva.

ti svojstveni sjeverozapadnim čakavskim govorima (v. MILČETIĆ 1902: 273; REINHART 1999; KRAMARIĆ 2010; KRAMARIĆ 2019).

2. ODNOS PREMA LATINSKOME I STAROČEŠKOME TEKSTU

Kako je prethodno istaknuto, Johannes Reinhart¹⁰ u prikazu izdanja glagoljičnih fragmenata Ivana Berčića (GFIB 2000) na temelju posvjedočenih leksičkih bohemizama zaključio je da je tekst *Pseudoeuzebijske poslanice biskupu Damazu* iz Berčićeve zbirke preveden s češkoga jezika. Reinhart je pritom, ne pretendirajući na iscrpnost, izdvojio tri bohemizma: *pomačenie*, *potvora* i *spojiti*.¹¹ U Tablici 1., uz bohemizme na koje je uputio Reinhart (1a–c), donosimo još nekoliko leksičkih bohemizama iz hrvatskoglagoljičnoga teksta s usporednicama iz staročeškoga i latinskoga teksta.

Tablica 1. Leksički bohemizmi u hrvatskoglagoljičnome tekstu¹²

Table 1. Lexical Bohemisms in the Croatian Glagolitic text

hrvatskoglagoljični	staročeški	latinski
a. pomačenie (19b)	a. pomíczeny	a. puniendo
b. spoiti (22a)	b. řpogena	b. connexa
c. potvora (22d)	c. potwora	c. bestia
d. prisporigiti (19a)	d. przyřporztes	d. augere
e. domněnie (19b)	e. domnyenye	e. suspicio

¹⁰ REINHART 2001: 298.

¹¹ Anonimni recenzent ističe da je nemoguće jednoznačno utvrditi da je *spojiti* leksički bohemizam. Pritom se poziva na činjenicu da su potvrde glagola *spojiti* i njegovih izvedenica zabilježene u ARj (ARj 16: 44–45) (doduše, kako sam ističe, iz kasnijega razdoblja u odnosu na ono u kojemu je nastao hrvatskoglagoljični tekst), u kojemu su glagoljični tekstovi nedovoljno zastupljeni. Primjer je, kako je istaknuto, Reinhartov te ga ipak zadržavam. Napominjemo također da u tekstovima iz kojih je ekscerpirana građa za izradu *Rječnika crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije* (RCJHR 2000–) riječ *spojiti* nije zabilježena.

¹² Hrvatskoglagoljični se primjeri u Tablici 1. i Tablici 2. navode u normaliziranome obliku. Riječi koje su obrađene u RCJHR (2000–) navedene su prema rječničkim natuknicama, a riječi kojih u rječniku nema ili još nisu obrađene normalizirane su po uzoru na obrađene, odnosno prema načelima zacrtanim u RCJHR (2000: VIII–X).

f. zvlače (22c)	f. zwlaftye	f. praecipue
g. potopa (23d)	g. –	g. –
h. ednostainъ (26d)	h. gednoftaygenftwie	h. –

Neovisno o leksičkim bohemizmima, u staročeškome i hrvatskoglagoljičnome tekstu mnogo je leksičkih podudarnosti. Nekoliko je takvih izdvoje-
no u primjerima navedenim u Tablici 2. Naravno, leksička podudaranja nisu
neočekivana u tekstovima koji su ispisani slavenskim idiomima, no njihova
sustavnost i čestotnost ipak upućuju na to da ne može biti riječ o slučajnosti.

Tablica 2. Leksičke podudarnosti u hrvatskoglagoljičnome i staročeškome tekstu
Table 2. Lexical correspondences in Croatian Glagolitic and Old Czech texts

hrvatskoglagoljični	staročeški	latinski
a. raskošъnъ (18a)	a. rozkofne	a. delicata
b. radovati se (18a)	b. raduyte fie	b. gaudete
c. plakati (18a)	c. plakaty	c. lugeatis
d. kamenъnъ (18c)	d. kamenne	d. lapideum
e. grozъnъ (18c)	e. hrozneho	e. terribilem
f. čъrvъ (18cd)	f. czrwie	f. vermes
g. prĕstati (18d)	g. prziestaly	g. cessant
h. trъpĕti (19a)	h. trpiety	h. sustinebitis
i. pъklenъ (19a)	i. pekelnę	i. infernalia
j. zaslužitĭ (20d)	j. zaflufis	j. mereris
k. mrъzъkъ (21a)	k. mrzek	k. displiceat
l. mišlenie (23c)	l. myflenye	l. cogitatio
m. tovarišъ (24a)	m. towarzylf	m. socius
n. madliti (24d)	n. mdly	n. debilitat
o. paučina (27a)	o. pawuczina	o. texente
p. stopъrvъ (27a)	p. teprw	p. –

Hrvatskoglagoljični i staročeški tekst nerijetko se od latinskoga razlikuju u
strukturiranosti sintagma, kako je vidljivo u Tablici 3. Među sastavnicama sin-
tagma u hrvatskoglagoljičnome i staročeškome tekstu pritom, naravno, mogu
postojati leksičke razlike.

Tablica 3. Sintagmatske podudarnosti između hrvatskoglagoljičnoga i staročeškoga teksta
Table 3. Syntagmatic correspondences between Croatian Glagolitic and Old Czech texts

hrvatskoglagoljični	staročeški	latinski
a. po malomъ vrĕmeni (18a)	a. po malem ... czaffu	a. postmodum
b. gore t(e)bi (18c)	b. Bieda tobie	b. heu
c. k' n(e)b(e)s'koi sl(a)vĕ ... s'tvoreň i učiněň (18d)	c. k ... nebeskey chwale ... ftworzen a vczynen	c. ad ... coelestem gloriam ... factus
d. pravĕ i prav(a)dnĕ rados'ti (18d)	d. fprawedlne a prawe radofty	d. gaudia vera
e. Prosišb i želišb ... inihb riči (18d)	e. Proflis a zadaff ... gynych wieczy	e. caetera ... invenies
f. nimb žalb e(stb) (18d)	f. gym gieft ziel	f. condolent
g. Sodomъ i gomorъ saž'ga i pogubi (24d)	g. Sodommu i gomorru fpałyl a zkazył	g. Sodomam et Gomorram combussisse

Razlika se između latinskoga teksta, s jedne, i hrvatskoglagoljičnoga i staročeškoga, s druge strane, očituje tako što u potonjima nalazimo sintagmu na mjestu na kojemu je u latinskome tekstu upotrijebljen jednorječni izraz (3a, 3b, 3e) ili pak tako što na mjestu jedne sastavnice iz latinske sintagme u hrvatskoglagoljičnome i staročeškome tekstu nalazimo dvije koordinirane istoznačne ili bliskoznačne riječi (3c, 3d, 3g).

U hrvatskoglagoljičnome i staročeškome tekstu strukturno se nerijetko podudaraju i čitave rečenice, kako je vidljivo u primjerima navedenim u Tablici 4.

Tablica 4. Rečenične podudarnosti u hrvatskoglagoljičnome i staročeškome tekstu
Table 4. Sentence correspondences in Croatian Glagolitic and Old Czech texts

hrvatskoglagoljični	staročeški	latinski
a. Eda se v(a)mъ m'nitb da bis'te b(og)a hinili (18a)	a. szda sie wam snad, biste boha oklamaly?	a. Deum deludere creditis?
b. A suda imeûčago na te priti ne s'trahueš' se (18c)	b. Ale fudu gmagíczieho na tie przygyty nefrachuges fie	b. imminere sententiam, non formidas

c. Prosišb i želišb sega s(vê) ta utešen'ê · bogatais'tva · sl(a)vê · hv(a)li · i inihb riči t(e)bê d'ragihb · vis'tinu ne naidešb ihb sadê · na semb s(vê)te (18d)	c. Proflis a zadall vtyeffeny, bohatftwy, chwaly a gynych wieczy tobie lybeznych? ba wiernye nenaleznes gych zde, nebt neyflū zde na tomtō swietie.	c. Divitias, gaudia, gloriam, et caetera tibi placita non invenies hic: quia non hic sunt.

Na tijesnu vezu između hrvatskoglagoljičnoga i staročeškoga teksta upućuju i neke specifičnosti hrvatskoglagoljičnoga prijevoda koje se mogu objasniti s pomoću stanja u češkome tekstu. Znakoviti su u tome pogledu primjeri navedeni u Tablici 5.

Tablica 5. Specifičnosti u hrvatskoglagoljičnome tekstu koje ga dovode u vezu sa staročeškim tekstem

Table 5. Specific features in the Croatian Glagolitic text that connect it to the Old Czech text

hrvatskoglagoljični	staročeški	latinski
a. Ig'ru i v' dvorihb š'treha · ili bodeža ... t'voreť (18a)	a. hry, dwory, klanye ... czynye	a. ludos, hastiludia ... exhibeant
b. O gore t(e)bi s'rce kamen'noe · ako kada li malo mis'liš' v' sebe o utešen'i sega s(vê)ta · A suda imeûčago na te priti ne s'trahueš' se (18c)	b. E bieda tobie frdce kamenne, ze, kdyz tato vtielŕeny toho ŕwieta malyczka myŕliŕ ŕobie, Ale ŕidu gmagíczieho na tie przygyty neftrachuges ŕie	b. Heu cor lapideum: si, cum talem tibi cogitas ob hujus mundi prava solatia imminere sententiam, non formidas.

U primjeru iz retka (a.) niz *hry, dwory, klanye* 'igre, svečanosti, turniri' u češkome tekstu odgovara latinskomu nizu *ludos, hastiludia* 'igre, turniri'. Broj se elemenata u nizu, kako je vidljivo, u dvama tekstovima razlikuje. U češkome je tekstu dodana riječ *dvór*, no ona se u pogledu svoje sintaktičke službe ni po čemu ne razlikuje od drugih elemenata u nizu. Nešto je drukčije stanje u hrvatskoglagoljičnome tekstu. U njemu *igra* odgovara latinskomu *ludus* i češkomu *hra; štreh* i *bodež* odgovaraju latinskomu *hastiludium* i češkomu *klánie*; dok *dvor* odgovara češkomu *dvór*, kojega, kako je istaknuto, u latinskome tekstu nema. Za razliku od stanja u češkome tekstu, u kojemu su svi navedeni elementi u akuzativu (padežu izravnoga objekta) te riječi *igra, štreh* i *bodež*, koje su u hrvatskoglagoljičnome tekstu također u padežima izravnoga

objekta (*igra* u akuzativu; *štreh* i *bodež* u genitivu), riječ je *dvor* u lokativu (*v' dvorih'*). Činjenica da se u hrvatskoglagoljičnome tekstu uopće pojavljuje ta riječ upućuje na vezu s češkim tekstom. Ovjerenost pak riječi *dvor* u L mn., a ne u A mn., kao u češkome tekstu, mogla bi se objasniti pretpostavkom da je češki oblik *dwory* prevoditelj ili prepisivač pogrešno shvatio kao oznaku mjesta, a ne događaja (u značenju 'svečanost, slavlje').¹³

U primjeru iz retka (b.) latinskomu pridjevu *pravus* 'loš, lažan' (A mn. *prava*) u češkome tekstu odgovara pridjev *maličký* (A mn. *malička*). Pogreška je u prijevodu s latinskoga na češki vjerojatno nastala zbog formalne sličnosti pridjeva *pravus* 'loš, lažan' i *parvus* 'malen'. U svjetlu tih činjenica prilog *mallo*, koji se ostvaruje u hrvatskoglagoljičnome tekstu, pokazuje da je prijevod po svoj prilici načinjen prema češkome, a ne prema latinskome tekstu.

U hrvatskoglagoljičnome i staročeškome tekstu nalaze se odlomci i dijelovi teksta koji se bitno razlikuju od odgovarajućih mjesta (v. Tablicu 6.) u latinskome tekstu (redak a.), potom odlomci kojih u latinskome tekstu nema (redci b. i c.) te dijelovi koji proširuju latinski tekst (redak d.).

Tablica 6. Dijelovi hrvatskoglagoljičnoga i staročeškoga teksta kojih nema u latinskome tekstu ili koji se bitno razlikuju od latinskoga teksta

Table 6. Parts of the Croatian Glagolitic and Old Czech texts that are not found in the Latin text or differ significantly from the Latin text

hrvatskoglagoljični	staročeški	latinski
a. I ča pakъ tada s'tvorite v' ta časъ · eda li vas'petъ v(a) še s'vite prečes'to uk'rašev(a)ti vač'nete · O pres'tanite · to ūre ne budete moći veče toga činiti · Začъ v' tomъ mes'te c(stъ) z'lo tovariš'tvo · i sk'ržatъ zubomъ · Poginetъ tu plemen'čina v(a)ša · i ne budetъ k'to bi iz'nikalъ k' vamъ · to rekučъ · pomoči v(a) mъ · na os'tane t(a)ko da budete v' pak'li več'no progonene i s'ramotu trpeli (18ab)	a. I czo pak vczyníte tehdy? toho czaflu ůnad rucha waſſye prziczaſto okraľlowaty budete? ba przieſtanet to gyz, wicz nebude lzie toho gyz vczynyty w tom miéſtie, v tom towarzystwi, w tom skrzyehtany zubow. zhynet waſſie tu flechta, anyt bude, kto by nad wy wynykl tak, abifte v pekle v hanyenyje a hanbu wiecznu wzielely.	a. Quod facitis, non differatis: frequentissime vestimenta permutetis: ne forte vestra dispereat nobilitas: nec sit qui vos excedat, ut in inferno verecundiam recipiatis et confusionem.

¹³ Vidi VW, natuknica *dvór* (URL: <https://vokabular.ujc.cas.cz/hledani.aspx?hw=dv%C3%B3r>). Vidi također RCJHR (2015: 277), gdje je sintagma *vъ dvorъ* obrađena u značenju 'unutra'.

b. ūre os'ta vesel'e i utišen'e · Pride gorupos'tь za s'lat'kos'tь · Prib'liži se s'krbь za vesel'e · Za s'vite mek'ke · oganь pak'leni · Za pok'rīto g'ledan'e · obazren'e d'ēvla pak'lenoga · Za celovъ lūb'leni · celovan'e d'ēvla · Za ras'košъ žen'sku · g'rđos'tь d'ēvls'ka (18b)	b. gyz ftalo weffele, prziēftala vtyeŕŕenyē, przylla horzkoft za ŕladkoft, priblyzil fye ŕmutek za weffele, za myekke rucho ohen pekelný, za wilne hledanye opatnoŕt dyabla pekelnego, za polybenyē ŕmylne poczielowanyē dyablowe, za rozkoŕt zenku vkrutnoŕt dyabelku	b. –
c. To e(stь) t(a)ko d'rug'da m'nogo k'rātь m'nogo zla želiūtь s'tvoriti · da k(a)da toga ne v'z'mogutь s'tvoriti · ili is'pl'niti · kako hotetь · t(a)da imь toga žalь e(stь) da pret'ce toga činiti ne mogutь · k(a)ko bi hoteli (18d)	c. yakz zadagy pachaty, toczyss nyekdy tak mnoho zlosty pachaty, a toho tak nemohu dowesty, iakz chtye, ze gym iest toho zyel, ze toho prziēd sie gednaty nemohu tak, iakz by chtyely	c. –
d. tovarišь tovarišu · priētelь priētelu · edanь d'rugomu (18a)	d. towarzis towarzyssy, prziētel prziētely, geden druhemu	d. sodalibus alternatim

U Tablici 7., s druge strane, donosimo rijedak primjer u kojemu dio latinskoga teksta izostaje i u hrvatskoglagoljičnome i u staročeškome tekstu.¹⁴

Tablica 7. Dio latinskoga teksta kojega nema u hrvatskoglagoljičnome i staročeškome tekstu

Table 7. A part of the Latin text that is not found in the Croatian Glagolitic and Old Czech texts

hrvatskoglagoljični	staročeški	latinski
–	–	Itaque oportet nos per multas tribulationes acquirere regnum Dei. Errat in via, qui per divitias et delicias festinat ire. Signum manifestae damnationis est, in hoc mundo sua beneplacita assequi, et a mundo diligi. Quos Deus diligit, hos saepe corripit et castigat.

¹⁴ Patera uz staročeški tekst na mjestu rečenica koje nedostaju napominje da su one možda nedostajale i u latinskome predlošku s kojega je tekst preveden na češki (PATERA 1903: 29^F). Osim navedenih nekoliko latinskih rečenica, kojima se zaključuje 25. poglavlje latinskoga teksta, u staročeškome tekstu koji je objavio Patera nema ni prvoga dijela 26. poglavlja latinskoga teksta, koji postoji u hrvatskoglagoljičnome tekstu te je u njemu zasebno poglavlje (koje, doduše, ne odgovara u svemu latinskomu tekstu). O tome v. ispod.

Konačno, i struktura poglavlja govori o tome da je hrvatskoglagoljični tekst tješnje povezan s češkim nego s latinskim tekstom. Naime, podjela hrvatskoglagoljičnoga teksta na poglavlja gotovo se u potpunosti podudara s podjelom češkoga teksta na poglavlja. Izuzetak je 33. poglavlje hrvatskoglagoljičnoga teksta, u koje je uklopljen tekst dvaju poglavlja iz Paterina izdanja češkoga teksta. Još je relevantnije da se struktura poglavlja u hrvatskoglagoljičnome i staročeškome tekstu u pravilu razlikuje od one u latinskome tekstu. Vrlo su rijetka poglavlja hrvatskoglagoljičnoga (i staročeškoga teksta) koja u potpunosti odgovaraju poglavlja latinskoga teksta. Dijelovi teksta koji u latinskome čine jedno poglavlje u hrvatskoglagoljičnome i staročeškome tekstu nerijetko su podijeljeni na dva ili čak tri poglavlja ili su dijelovi teksta koji u latinskome pripadaju dvama poglavlja u hrvatskoglagoljičnome i staročeškome tekstu uklopljeni u jedno poglavlje.¹⁵

Iz navedenoga se s prilično velikom sigurnošću može zaključiti da je hrvatskoglagoljični tekst preveden s češkoga, a ne latinskoga jezika. Staročeški je tekst razmjerno vjerno prenesen. Razlike se između dvaju tekstova ponajprije očituju u tome što u hrvatskoglagoljičnome tekstu ima dijelova rečenica, čitavih rečenica ili odlomaka kojih nema u Paterinu izdanju češkoga teksta. U Tablici 8. su navedene razlike koje se odnose na dodatna tumačenja dijelova teksta, odnosno rečenica koje nalazimo u Paterinu izdanju češkoga teksta.

Tablica 8. Dijelovi hrvatskoglagoljičnoga teksta koji se razlikuju od staročeškoga teksta
Table 8. Parts of the Croatian Glagolitic text that differ from the Old Czech text

hrvatskoglagoljični	staročeški
a. Kada h(ръst)ь g(ospod)ь muku trpi · podob'no i dos'toino · ki imaše ime nada v'sa imena · da t(a)ko v'nide v' sl(a)-vu s'voû · A mi ko upvanie imamo tamo v'niti · bez' truda i bez' fatige · kako da bi rekabь · Ako ne budemo s'topь h(ръsto)vihь nas'lédov(a)ti · To e(stь) za nь protiv'nos'ti i mukь raz'ličnihь imiti · ne budemo moći v'niti v' sl(a)vu ego (20ab)	a. kdyz ieft hodne bylo criftowy, kraly a panu, gemuzto gmye ieft nade wfeczka gmena, trpiety, aby wfel tak w flawu fwu, kterez my pak dovfanie, bez vffile a bez trpenye tam wgity, mamy?

¹⁵ Od latinskoga se hrvatskoglagoljični i češki tekst razlikuju i po tome što imaju naslove. Ti se naslovi, doduše, razlikuju u hrvatskoglagoljičnome tekstu i češkome tekstu koji je objavio Patera. Uz naslove se poglavlja usto u hrvatskoglagoljičnome tekstu nalazi i redni broj (označen glagoljičnim slovima), dok u češkome tekstu poglavlja nisu obrojčena.

b. I p(a)kь ako to t(a)ko e(stь) · I pakь z'la dela činišь delomь · veče nad' tobu imatь pomačeno biti · Začь verovati a delomь ne činiti · e(stь) d'èvle zalečen'e pok'ladati (20cd)	b. A pakly wierziff, ze ieft to tak, a zle lkutky czynys, prziel to stokrat wiecz nad tobu ma pomaftyeno byty
c. Ne vzm(o)žno es(t)ь to kada č(lovê)kь m(i)l(o)stivь e(stь) · da bi g'nêva b(o)žie ne uk'rotilь · To e(stь) kadê e(stь) č(lovê)kь m(i)l(o)stivь nikakore to ne more biti · da bi raz'gnêvan'ê b(o)ž(i)ê ne uk'rotilь (22c)	c. Nebot nelziet ieft toho pochibenye gmyety, ktosz myloftny a myloftywy ieft, by hnywu bozieho neukogyl.
d. SE č'to hoču reči · k(a)ko čes'to ot' veliko m'nožas'tva s'krbi č(lovê)kь m'nogo g(lago)letь · Se m'nihovь i porovь pov'sude na s(vê)te dovole e(stь) · I zato preret'ci sutь popi · i m'nisi · da ot' ·r· (=100) ed'va ·a· (=1) ob'rečet' se · Kada bi t(a)ko rekalb pros'toû besedu · O pomagaitь m'nožastva s'krbi radi moramь g(lago)lati · da pov'sude na s(vê)te popi i m'nihi prem'nogo e(stь) · Začь taci i ed'va ot' ·r· (=100) ·a· (=1) redomь s'voego dos'toên'stva · s'voi životь vedetь (22cd)	d. ALe bieda, czosz pak wiecze rzku proto, ze czafto y przieliffneho smutka czlowiek mnoho mluwy. Ay tot welken fwiet pln ieft mnychow a knyeczy; Awfak z tolyka przierziedczy fu knyecie a mnyffie dobry prziebitkem, tak ze ze fta ledwa gedem moz nalezen byty a toz ledwa fnad.

Takve je dopune mogao unijeti sam prevoditelj ili prepisivač prijevoda. Da one doista imaju objasnodbenu ulogu, pokazuje činjenica da se u pravilu uvođe izrazima kao što su *To e(stь)* (redak c.), *kako da bi rekalb* (redak a.), *Kada bi t(a)ko rekalb pros'toû besedu* (redak d.) i sl.

U hrvatskoglago-ljičnome tekstu ima, međutim, i drugih dopuna u odnosu na Paterino izdanje staročeškoga teksta, i to takvih koje se ne mogu svesti na objasnodbenu ulogu, nego su dodatci u punome smislu te riječi. Jedna takva dopuna odnosi se na čitavo poglavlje. Riječ je o 27. poglavlju hrvatskoglago-ljičnoga teksta. Za razliku od drugih dodataka (uključujući i one s objasnidbenom ulogom), koji, osim u Paterinu staročeškome, nemaju usporednica ni u latinskome tekstu poslanice, dio 27. poglavlja hrvatskoglago-ljičnoga teksta približno prati prvi dio 26. poglavlja latinskoga teksta. U primjeru iz Tablice 9. donosi se jedan dio teksta 27. poglavlja hrvatskoglago-ljičnoga teksta koji u većoj mjeri odgovara latinskomu tekstu.¹⁶

¹⁶ Drugi dio 26. poglavlja latinskoga teksta u hrvatskoglago-ljičnome je tekstu zasebno poglavlje, koje ima i Paterin staročeški tekst.

Tablica 9. Dio hrvatskoglagoljičnoga teksta kojega nema u staročeškome tekstu i koji u većoj mjeri odgovara latinskomu tekstu

Table 9. A part of the Croatian Glagolitic text that is absent in the Old Czech text and corresponds more closely to the Latin text

hrvatskoglagoljični	latinski
Kada na s(vê)te dos'toino e(stb) v'znašati se v' skrbêhъ i v' protiv'nos'tehъ vašihъ · radi povinuite se v' znašauče · To e(stb) trpeče prigodi raz'ličnie b(og)a radi · i v' tomъ imêite v' znašanie na semъ s(vê)te · Vis'tinu obeča sie h(rst)ъ uč(e)nikomъ s'voimъ · ke do kon'ca v'z'lûbi · z'namen'e lûb'vi na toi pos'léd'noi vičere · i r(e)če · Am(e) nъ g(lago)lû v(a)mъ · êk(o) v'zridaete i v'splačete se · a vas'petъ p(a)kъ v'z'veselite se... (21d)	Si in mundo gloriari oportet, libenter gloriemini in tribulationibus et adversitatibus vestris. Promisit enim Christus haec suis discipulis, quos dilexit usque in finem in signum praecipuae dilectionis, cum in ultima coena dixit: Amen dico vobis: quia plorabitis et flebitis vos, mundus autem gaudebit...

U uspoređenim tekstovima ima razlika. U hrvatskoglagoljičnome tekstu, primjerice, nalazi se rečenica s objasnidbenom ulogom (*To e(stb) trpeče prigodi raz'ličnie b(og)a radi · i v' tomъ imêite v' znašanie na semъ s(vê)te*) koje nema u latinskome tekstu. Na kraju dijela teksta navedena u Tablici 9. u latinskome se nalazi citat iz Iv 16,20 kojemu hrvatskoglagoljični tekst ne odgovara u potpunosti (*a vas'petъ p(a)kъ v'z'veselite ~ mundus autem gaudebit*). Unatoč tomu, činjenica da dio jednoga poglavlja hrvatskoglagoljičnoga teksta kojega nema u Paterinu izdanju staročeškoga teksta približno prati dio jednoga poglavlja latinskoga teksta mogla bi navesti na zaključak da je prevoditelj, osim češkoga, pred sobom imao i latinski tekst te da je prema njemu dopunio dijelove koji su nedostajali u češkome predlošku.

Nekoliko je, međutim, činjenica koje bi mogle govoriti protiv takvoga zaključka. Hrvatskoglagoljični se tekst ni u navedenome poglavlju ne podudara sasvim s latinskim tekstem. Osim spomenutih manjih razlika u Tablici 9., uvodnih nekoliko rečenica 27. poglavlja hrvatskoglagoljičnoga teksta nema nikakvih paralela u latinskome tekstu. Osim toga, u hrvatskoglagoljičnome tekstu i na drugim mjestima ima dodataka u odnosu na Paterin staročeški tekst i oni nemaju gotovo nikakve usporednice u poznatome latinskom tekstu poslanice. Osobito je znakovito da se u nekima od tih dodataka pojavljuju lek-

sički bohemizmi. Tako je u primjerima navedenim u Tablici 10., u kojima su potvrđeni bohemizmi *potopa* i *jednostajan*.^{17, 18}

Tablica 10. Dodatci u hrvatskoglagoljičnome tekstu bez paralela u latinskome i staročeškome tekstu (2 primjera)

Table 10. Additions in the Croatian Glagolitic text without parallels in the Latin and Old Czech texts (2 examples)

hrvatskoglagoljični tekst
a. O gore giz'davimъ sego s(vê)ta · pridetъ v'rime i d(a)нь · v' ki ni giz'da ni vz'našan'e mēs'to imêti vač'netъ · Pridetъ časъ v' ki ta giz'da s' dëvломъ v' pak'lê s'rav'naet' se · Začъ giz'da sega s(vê)ta suet'na e(stъ) · i tovarišъ e(stъ) d'êvlu · piča g'rêhu · potopa duši · Kako vaz'metъ truždaūčumu se ubogomu sega s(vê)ta sьl(a)vi radi · i dëlaetъ neč'to hote s'voū maz'du sadê imêti (23cd)
b. I ače k'to lûbitъ h(rъst)a · To e(stъ) k(a)ko da bi t(a)ko rekaъ · K'to hoče lûbiti b(og)a · ta imêi pravo s'rce k' nemu · i neots'tup'no · da bi s'v(ê)dočas'tvo zapov(ê)di ego brzo i nelêno is'pravlaъ · I kada s'voimi us'ti lûbišъ ego · lûbi ga s'naž'no · nê gug'nae prav'di ego · ezikomъ i s'rceмъ s'voimъ · i t(a)ko vîjъ da ne budetъ v' tebê nied'no raz'dilen'e ni d'voen'e · na budî v' tebi ed'nos'taino lûb'len'e · k(a)ko e(stъ) onъ ed'nos'taēnъ i prav'danъ (21a)

¹⁷ Dopuna navedena u primjeru (a.) iz Tablice 10. dio je prethodno spomenutoga 33. poglavlja hrvatskoglagoljičnoga teksta i, zanimljivo, nalazi se upravo između rečenica kojima u staročeškome tekstu završava prvo i započinje drugo od dvaju poglavlja koja su uklopljena u 33. poglavlje hrvatskoglagoljičnoga teksta. Zanimljiv je i dodatak iz primjera (b.) u Tablici 10. kojim završava 25. poglavlje hrvatskoglagoljičnoga teksta. On je, naime, donekle poveziv s rečenicom iz 25. poglavlja latinskoga teksta *Si quis diligit Christum, si quis verus est Christianus, et specialiter Sacerdos et monachus...* Kako je vidljivo, početak teksta u (10b), kojega nema u Paterinu staročeškome tekstu, odgovara početku latinske rečenice, nakon čega slijedi objasnidbeni izraz *To e(stъ)*, koji uvodi dodatno objašnjenje (kojega u latinskome tekstu nema). Nastavku pak latinske rečenice (*si quis verus est Christianus, et specialiter Sacerdos et monachus*) i u hrvatskoglagoljičnome i u staročeškome tekstu odgovara početak novoga poglavlja (hrglag. *Es't li k'to pravi h(rъst)ъēninъ A z'vlače popъ i m'nihъ...* 21ab; češ. *KToz iest prawy krzieſtan az w laſcie, knyez nebo mych...*).

¹⁸ Možda je bohemizam i oblik G mn. *ed'rcъ*, potvrđen u dijelu teksta 40. poglavlja koji izostaje u staročeškome rukopisu (*Ače bude sadê na semъ s(vê)te sême n(a)šihъ dobroť · i dobrodêēn'e na pol[i] b(o)žie m(i)(o)sti ras'ti · Budemo e v' žit'nicê c(êsa)rstva b(o)žie vidêli · raduūce se v' množas'tvê ed'rcъ čed'roti b(o)žie* 26d–27a). U staročeškim je tekstovima potvrđena imenica *jadrcе* 'jezgra, sjeme' kao umanjena od *jádro* (v. VW, natuknica *jadrcе*; URL: <https://vokabular.ujc.cas.cz/hledani.aspx?hw=jadrcе>). U navedenome je hrvatskoglagoljičnom obliku početno *e* možda pogreškom zapisano umjesto grafema *h* s glasovnom vrijednošću [ja]. U hrvatskoglagoljičnome je *Zrcalu člověčaskago spasenja*, također prevedenu s češkoga jezika, potvrđen oblik *jadrko*, također umanjena od *jadro* (KRAMARIĆ 2019: 80).

Bohemizmi u dijelovima hrvatskoglagoljičnoga teksta kojih nema u Paterinu izdanju možda bi mogli ukazivati na to da je hrvatskoglagoljični tekst preveden s danas nepoznate inačice češkoga teksta koja je sadržavala neke dijelove kojih nema u Paterinu izdanju poslanice.¹⁹

Tu pretpostavku mogla bi podupirati i činjenica da se naslovi poglavlja u hrvatskoglagoljičnome tekstu redovito razlikuju od naslova u Paterinu staročeškome tekstu, kako je vidljivo iz nekoliko primjera navedenih u Tablici 11.

Tablica 11. Razlike u naslovima poglavlja u hrvatskoglagoljičnome i staročeškome tekstu
Table 11. Differences in chapter headings in Croatian Glagolitic and Old Czech texts

hrvatskoglagoljični	staročeški
a. ·i· (=20) k(a)p(i)t(ulь) · ot' tehь ki m'nogimь oроiствomь prevelikimь · i lūbodeist'vomь s'voi životь pogub'laūть · I s'voū dušu bez' vrimene v(a) v(ē)čnu semr'ть vedutь (18a)	a. O rozkofnych, gefto fwa tyela drazye krmye, fmylftwo a nemoczy przychodye
b. k(a)p(i)t(ulь) ·i·b· (=22) O tehь ki govore m(i)l(o)sr'dь i m(i)l(o)stivь e(stь) g(ospod)ь v'sakomu g'reš'niku · da nebozi ne razmiš'laū se na nega prav'du (19a)	b. O tych, gefto kakes okolky myenye sobie a dovfanye neprawe gmagy, wieducz, ze buoh nayfprawedlyweyflы iest, a takto fye ta rziecz mluwy
c. ·i·v· (=23) k(a)p(i)t(ulь) · V' komь učitь · da dobri budutь sil'ni v' prav'de protivu zalimь usilovati aь za to p'laču primutь (19d)	c. O tom, abychom pro fprawednloft wfeczko myle trpiety, w bozye odplaty znalnye
d. ·i·e· (=26) k(a)p(i)t(ulь) V' komь uči i zapovida otvreči se v'sega ča č(lově)kь imatь – i samoga sebê · a z'vlače porь i m'niħь duhov'ni (21a)	d. Kterak dobry krzyeftan na nycz protywneho nema tbaty

Imajući u vidu činjenicu da, s izuzetkom spominjanih dodataka, hrvatskoglagoljični tekst u načelu vjerno prati staročeški tekst koji je objavio Patera, iznenađuje da se naslovi poglavlja u dvama tekstovima baš uvijek razlikuju. Pretpostavljamo stoga da je, uz ostale razlike, nepoznata češka inačica posla-

¹⁹ Drugo je moguće tumačenje da je bohemizme unosio sam prevoditelj pod utjecajem češkoga jezika. Među ostalim, i zbog drugih činjenica koje se u nastavku navode kao mogući pokazatelji postojanja drukčije inačice staročeškoga teksta ta nam se pretpostavka čini manje vjerojatnom.

nice imala i drukčije naslove poglavlja od onih koje ima tekst koji je objavio Patera. U prilog tomu mogao bi govoriti i bohemizam *zvlače* u primjeru (d.) iz Tablice 11. On bi, naime, možda mogao upućivati na to da prevoditelj nije samoinicijativno mijenjao naslove poglavlja, nego ih je, kao i ostali tekst, preveo.

Konačno, na postojanje drukčije inačice češkoga teksta od one koju je objavio Patera mogli bi upućivati i rijetki detalji u kojima je hrvatskoglagoljični tekst bliži latinskomu nego Paterin staročeški tekst. Tako je u primjeru iz Tablice 12.

Tablica 12. Pojednosti u kojima je hrvatskoglagoljični tekst bliži latinskomu nego staročeški tekst

Table 12. Details in which the Croatian Glagolitic text is closer to the Latin than the Old Czech text

hrvatskoglagoljični	staročeški	latinski
A ti kako samъ govorišъ i z'našъ d'ěvl'sku las'tь · i vēšъ k(a)ko g'rihъ b(og)u m'rzakъ e(stъ) · a da začъ p(a)kъ t(a)da toliko ·č· (=1000) g'rihъ činišъ · A vis'tinu da s'vršeno ričъ zat'voru · h(r)st)ьĕnĕ esu t(a)kovi · da us'ti s'voimi lûbetъ ego · a ezikomъ s'voim' lažutъ emu · S' prav'dou nes'tь ver'no s'rce ihъ s'v(ĕ)dočast'viû ego (21a)	A ty pak, iakz ľam prawylf, ze znaľ ľeft dyabelku, a wierzis tomu take, kterak welmy bohu hrziech mrzek ľeft, A kolyk pak ľet tych hrziechow czynylf? A takz zagifte y tzku koniecznye: ktozkoly taczy gfu krzieftane, ze swymy vľty myľugy geho, a frdzem ľwym ľzzy gemu, gych vmyľ nenye ľprawedľny ľnym, any w geho ľwyedeczľtwy wiery ktere gmagy.	et tu, ut dicis, nosti, et bene credis, et tot millia facis peccata. Et quid concludam? Qui tales sunt Christiani, diligunt in ore suo, et lingua sua mentiuntur ei. Cor autem eorum non est rectum cum eo: nec fidem habent in testamento ejus.

U hrvatskoglagoljičnome i latinskome tekstu govori se o tisućama grijeha, a u staročeškome tekstu o stotinama grijeha; u hrvatskoglagoljičnome i latinskome tekstu kaže se da kršćani jezikom lažu Bogu, a u staročeškome da srcem lažu Bogu; u posljednjoj rečenici, koja se inače u hrvatskoglagoljičnome tekstu strukturno razlikuje od rečenica u latinskome i staročeškome tekstu, u hrvatskoglagoljičnome i latinskome tekstu spominje se srce, a u staročeškome um (*vmyľ*). Znakovito je, međutim, da je u nizu drugih pojednosti u istome primjeru hrvatskoglagoljični tekst bliži staročeškomu. I u jednome se

i u drugome spominje đavolska prevara, što nije slučaj u latinskome tekstu; u obama se ističe da je grijeh mrzak Bogu, što također izostaje u latinskome tekstu. Osim toga, brojne leksičke podudarnosti između hrvatskoglagoljičnoga i staročeškoga teksta upućuju na njihovu tijesnu povezanost (hrglag. *las'ťb*, češ. *left*; hrglag. *m'rzakъ*, češ. *mrzek*; hrglag. *z'našb*, češ. *znaff*; hrglag. *s'v(ě)-dočast'viû*, češ. *fwyedeczstwy* itd.). Sve bi to, smatramo, možda moglo upućivati na postojanje danas nepoznate inačice staročeškoga teksta koja je hrvatskoglagoljičnomu tekstu poslanice iz Berčićeve zbirke bila bliža od teksta koji je objavio Patera.

3. JEZIČNE OSOBITOSTI FRAGMENTA

3.1. Fonologija

3.1.1. Odras jata

Na mjestu se praslavenskoga fonema *jat* u tekstu poslanice vrlo često nalazi grafem \mathbb{H} (*něk'to* 19a, *grěsi* 19c, *g'něvati* 18c, *mlěka* 24a, *nas'lěduetъ* 24a, *sěnb* 24b, *běgai* 25b), no brojni su i primjeri u kojima se *jat* odrazio u *e* ili *i*. Grafem \mathbb{H} u nizu je primjera zabilježen i na mjestima na kojima se po etimologiji praslavenski fonem *jat* nije nalazio (ne računajući pritom, naravno, slučajeve u kojima grafem \mathbb{H} ima glasovnu vrijednost [*ja*]), osobito na mjestu etimološkoga *e*: *t(ě)lěs'nihb* (19a), *velě* (19c), *něčis'toga* (20a), *kalěžb* (20b), *běseda* (27c) itd.

Za raspodjelu se ikavskih, odnosno ekavskih odraza *jata* u korijenskim morfemima može reći da u načelu slijedi pravilo Jakubinskoga i Meyera premda odstupanja od pravila nisu posve rijetka. Oblici su s ikavskim odrazom *jata* potvrđeni u sljedećim korijenima: *crěk-* (*c'rikvě* 22d, 23a, 25a; *c'rik've* 24b; *crikvi* 25c), *drěv-* (*d'riva* 21a), *dvě-* (*d'viû* 26c), *děl-*₁ 'dio' (*raz'dilen'e* 21a), *lěk-* (*likar'stva* 26c), *lěp-* (*lipu* 24a), *pěnez-* (*pinezi* 19c, 23d), *rěč-* (*riči* 18b – 2x, 18c, 18d, 19d), *sněg-* (*s'niž'nihb* 24c), *ěd-* (*jiděn'e* 18b; *jiľb* 21a).

S druge strane, odraz je *jata* isključivo ili prevladavajuće ekavski u ovim korijenima: *besěd-* (*běseda* 27c), *cěl-* (*celo* 21b), *cělov-* (*celovъ* 18b; *celovan'e* 18b), *črěs-* (*č'res'la* 24c), *děl-*₂ 'djelo' (*dela* 18bc, 20c; *delomъ* 20b, 20c; *delaûće* 21c), *gněv-* (*g'nevъ* 19a), *krěp-* (*k'rep'kie* 22a; *k'rep'koe* 24b; *k'repos'tiû* 24b; *uk'repit'* 25d), *měň-* (*premenu* 18a; *promeni* 18a; *promeniûťb* 18a), *měr-* (*meru* 19a), *měst-* (*mes'te* 18b), *rěd-* (*preret'ci* 22c; *ret'kos'tb*

25b; *red'ko* 27d), *svět-* (*pros'več'aet'ь* 27d), *těl-* (*telo* 18a, 21b; *tela* 18d), *věk-* (*več'no* 18b; *več'ni* 18c), *věr-* (*verovati* 19b, 20b, 20c; *vera* 20c; *veroval'ь* 20c; *ver'no* 21a), *vět-* (*obeča* 20b, 21d; *otveča'û* 23d; *svetuet'ь* 27d), *větr-* (*vetr'nik'ь* 22a).

U sljedećih šest korijena potvrđeni su i oblici s ikavskim i oblici s ekavskim odrazom *jata*: *běg-* (*ot'bega'û* 18d), *grěh-* (*g'reš'niku* 19a; *g'reš'nika* 19a; *g'reš'na* 19b | *g'riš'nih'ь* 19b; *g'rišnim'ь* 19b; *grisih'ь* 19b; *sag'rišen'û* 19b; *g'rišiti* 19d; *g'rih'ь* 20d, 21a), *trěb-* (*potrebu* 23a, 23b; *potreb'nomu* 23b; *potrebno* 23b; *potreban'ь* 23b; *potrebi* 23b; *potreb'na* 26a | *potriba* 20c; *potribuet'ь* 22c; *potribu* 25b), *těh-* (*utešen'û* 18c; *utešen'i* 18c; *utešen'ê* 18d; *uteš'aet'* 24a; *utešenje* 25c | *utišen'e* 18b, 20b), *vrěm-* (*bez'vremen'na* 18a; *vremen'no* 19c | *vrimene* 18a, 18c; *vrimenê* 18a; *vrime* 19a; *v'rime* 23c), *věd-* (*viš'ь* 20d; *zapovida* 21a; *viduče* 22a; *zapovidaet'ь* 22d, 23c; *s'povidi* 25a | *ves'te* 18a – 2x; *sveděni'û* 20c; *s'ves'tueš'ь* 20c; *ispovedati* 20c; *ot'povedati* 21b).

Iz tih primjera ikavskoga i ekavskoga odraza *jata* u korijenskim morfemima (a u zagradama su kao primjeri navedene potvrde samo takvih odraza) proizlazi da se odstupanja od pravila Jakubinskoga i Meyera u tekstu poslanice uglavnom očituju u ostvarivanju oblika s ekavskim *jatom* u položajima u kojima bi se prema pravilu očekivao ikavski odraz *jata*. Isključivo su ekavski oblici (eventualno uz oblike s grafemom **Ѣ**) potvrđeni u četirima korijenima u kojima bi se prema pravilu očekivali oblici s ikavskim odrazom *jata* (*běg-*, *krěp-*, *věk-* i *gněv-*). Osim toga, ekavski se oblici, uz ikavske, pojavljuju i u korijenima *grěh-*, *vrěm-*, *trěb-* i *těh-*, u kojima se također prema pravilu očekuju (samo) ikavski oblici. Pritom je u potonjim dvama korijenima (*trěb-* i *těh-*) ekavskih oblika i znatno više od ikavskih. Obrnuta situacija, u kojoj su ikavski oblici (doduše, uz ekavske) potvrđeni u položajima u kojima se prema pravilu Jakubinskoga i Meyera očekuju ekavski, zabilježena je samo u nekoliko oblika s korijenom *věd-*. Riječ je o oblicima glagola *zapovědati* i imenice *ispověd*, koji su u tekstu poslanice potvrđeni s ikavskim odrazom *jata* (*zapovida* 21a; *zapovidaet'ь* 22d, 23c; *s'povidi* 25a).²⁰ Kod toga su korijena, čini se, i inače česti ikavski oblici (u položajima u kojima bi se, prema pravilu, očekivali ekavski) u kodeksima čiji se postanak povezuje s čakavskim ikavsko-ekavskim područjem. U korizmenjaku ih je *Koluničeva zbornika*, primjerice, više nego ekavskih (DAMJANOVIĆ 2008: 263), a potvrđeni su i

²⁰ Očekivani su pak ekavski oblici, kako se vidi ranije u ovome potpoglavlju, potvrđeni u riječima *ispovědati* (*ispovedati* 20c), *otpovědati* (*ot'povedati* 21b), *svěstovati* (*s'ves'tueš'ь* 20c).

u *Petrisovu zborniku*, u kojemu se brojna odstupanja od pravila Jakubinskoga i Meyera inače ponajprije očituju u položajima u kojima se očekuje ikavski odraz (HERCIGONJA 1983.b: 33). Na povećani je broj primjera s ekavskim odrazom *jata* u tekstu donekle mogao utjecati crkvenoslavenski jezik, odnosno percipiranje *jata* kao glasa *e*-tipa (DAMJANOVIĆ 2011: 284–285; v. također VRANIĆ 2021: 367). Na to bi osobito mogli upućivati spomenuti primjeri hiperkorektnoga bilježenja grafema **Ѣ** na mjestu etimološkoga *e*. Pretpostavkom o crkvenoslavenskome utjecaju ne može se, međutim, potpuno objasniti raspodjela ekavizama (kao ni ikavizama) u tekstu. Unatoč spomenutim odstupanjima od pravila Jakubinskoga i Meyera znakovito je da se ekavizmi i ikavizmi u korijenskim morfemima ipak pretežno pojavljuju u kontekstima u kojima su prema tome pravilu očekivani. To ne može biti slučajno i jasno pokazuje da je na raspodjelu ekavizama i ikavizama u tekstu utjecalo i stanje u govornome jeziku.

Stanje s *jatom* u tvorbenim je i gramatičkim morfemima u načelu na tragu onoga u korijenima. Odraz je *jata* dosljedno ekavski u prefiksu *prě-*: *prevelikimъ* (18a), *pres'tanite* (18b), *prem(i)l(o)stivъ* (19b), *premr's'ka* (19d), *pre-ret'ci* (22c), *pres(ve)ti* (25b) itd. Prefiks *ně-* potvrđen je pak s ikavskim i s ekavskim odrazom *jata*: *neki* (19c), *nekъto* (23d), *nekie* (24b) || *niki* (19b), *nikakovъ* (25c).

U sufiksu *-ě-* na kraju infinitivne osnove odraz je *jata* u tekstu poslanice češće ekavski nego ikavski: *imeti* (19c, 20a), *um'reti* (20a), *s'vateti* (21a), *imeše* (19c), *trpeli* (18b), *imelъ* (20b), *hotelъ* (24a, 26b), *hoteli* (18b, 18d), *pitelъ* (18d), *z'vanelo* (27c) || *imiti* (18b), *um'riti* (20c), *um'ri* (20c), *trpili* (19a), *s'tidil* (20c). Prijelaz *ě > e* potvrđen je i u komparativnome sufiksu *-ějš-* (*b(la)-ž(e)neiši* 19d) te u imperativnome sufiksu *-ě-* (*budemo* 23b). U prezentu glagola s temeljnom osnovom na *-ěj-*, uz oblike s tradicionalnim grafemom **Ѣ**, potvrđeni su samo oblici u kojima je *jat* iz tvorbenoga sufiksa prešao u *i*: *žel-iûtъ* (18d), *želiеšъ* (20a), *poželiетъ* (24a).

U slučajevima u kojima se na mjestu praslavenskoga *jata* u gramatičkim morfemima ne nalazi grafem **Ѣ** (npr. D jd. *sl(a)vě* 18d, 23d; L jd. *loně* 24b, *krilě* 25a, *zlobě* 25c) *jat* se većinom odrazio u *e*. U imenica su ekavizmi u gramatičkim morfemima, primjerice, potvrđeni u D jd. *a*-osnova, u L jd. *a*-osnova i *o*-osnova te u L mn. *o*-osnova: D jd. *sl(a)ve* (20a), *dob'rote* (26c); L jd. *mes'te* (18b), *prav'de* (20a), *vičere* (21d), *s(vě)te* (20d, 21d, 22c, 26d, 27b), *visote* (20a), *čis'tote* (27b); L mn. *pirehъ* (18a), *bludehъ* (18b), *us'tehъ* (27c). Nešto primjera s ekavskim *jatom* u nastavku ima i kod zamjenica i pridjeva: L jd. m. r. *v'semъ* (22c); L jd. ž. r. *h(rъsto)ve* (20a); G mn. m. r. *tehъ* (18a, 19a);

D mn. m. r. *v'semь* (26d); L mn. m. r. *inehь* (25c). U tekstu ima i nešto primjera u kojima se u gramatičkome morfemu na mjestu etimološkoga *jata* nalazi vokal *i*: L jd. *s(vě)ti* (20c); L mn. *dvorihь* (18a), *grisihь* (19b), *dělihь* (27c). Kod tih je primjera otvoreno pitanje je li riječ o ikavskome odrazu *jata* ili pak o preuzimanju nastavaka meke promjene (*jo*-osnova). Slična je raspodjela odraza *jata* u gramatičkim morfemima posvjedočena i u drugim hrvatskoglagoljičnim tekstovima prevedenim sa staročeškoga jezika (MILČETIĆ 1902: 270; KRAMARIĆ 2010: 673–674). Inače, u suvremenim ikavsko-ekavskim čakavskim govorima (tj. govorima srednjočakavskoga dijalekta) *jat* se u gramatičkim morfemima i na apsolutnome kraju riječi odražava u *i* (LUKEŽIĆ; TURK 1998: 25). U tome se pogledu, dakle, uvjetno može reći da primjeri s ekavskim odrazom *jata* u gramatičkim morfemima ponešto odudaraju od slike na koju upućuje stanje u korijenskim morfemima. U potonjima se, kako smo istaknuli, u načelu slijedi pravilo Jakubinskoga i Meyera (s određenim otklonima, uglavnom u vidu ostvarivanja ekavskoga odraza u položajima u kojima bi se prema pravilu očekivao ikavski odraz), što upućuje na pisara s područja srednjočakavskoga dijalekta, dok se u gramatičkim morfemima pojavljuju primjeri s ekavskim odrazom, koji nisu svojstveni govorima srednjočakavskoga dijalekta i u načelu upućuju na pisara s područja sjevernočakavskoga dijalekta (s ekavskim odrazom *jata*).²¹ Možda se potvrde s vokalom

²¹ Pod sjevernočakavskim i srednjočakavskim dijalektom razumijevamo dijalektalne jedinice čakavskoga narječja u klasifikaciji utemeljenoj ponajprije na kriteriju *jata* (s tzv. suglasničkim i akcenatskim kriterijem kao pomoćnima) (v. BROZOVIĆ; IVIĆ 1988: 87–88; LISAC 2009: 30–31). Osim tih dijalektalnih jedinica, prema navedenoj se klasifikaciji mogu izdvojiti još četiri dijalektalne jedinice čakavskoga narječja: lastovski dijalekt, južnočakavski dijalekt, jugozapadni istarski dijalekt i buzetski dijalekt. Od navedene se podjele razlikuje podjela na sjeverozapadne i jugoistočne čakavske govore (IVIĆ 1981; BROZOVIĆ; IVIĆ 1988). Ona počiva na nizu fonoloških i morfoloških činjenica, koje, doduše, s obzirom na nepodudaranje različitih izoglosa, ne omeđuju na čist način sjeverozapadne govore od jugoistočnih (i obrnuto), tj. ne definiraju ih kao potpuno kompaktne cjeline (BROZOVIĆ; IVIĆ 1988: 84–85), u smislu da se ne pojavljuju u svim sjeverozapadnim, odnosno jugoistočnim čakavskim govorima. O obilježjima jugoistočnih i sjeverozapadnih čakavskih govora v. u IVIĆ 1981: 68–69; BROZOVIĆ; IVIĆ 1988: 84–86. U kontekstu našega opisa, s obzirom na razmjernu sličnost naziva, važno je naglasiti da se sjeverozapadni čakavski govori ne mogu izjednačiti s govorima sjevernočakavskoga dijalekta. Pojam je sjeverozapadnih čakavskih govora (prema načinu na koji su oni definirani u IVIĆ 1981; IVIĆ; BROZOVIĆ 1988) širi i nadilazi granice sjevernočakavskoga dijalekta. Ivić, primjerice, najjužnijim sjeverozapadnim čakavskim smatra govore Dugoga otoka i Ugljana (koji u klasifikaciji utemeljenoj na kriteriju *jata* pripadaju srednjočakavskom dijalektu i zemljopisno se nalaze na južnoj granici toga dijalekta), v. IVIĆ 1981: 78. Za nešto drukčiju definiciju sjeverozapadnih

e na mjestu *jata* u gramatičkim morfemima u tekstu poslanice mogu objasniti pretpostavkom o crkvenoslavenskome utjecaju, odnosno o percepciji *jata* kao glasa *e*-tipa (DAMJANOVIĆ 2011: 284–285). Druga je mogućnost da su primjeri s ekavskim odrazom *jata* u gramatičkim morfemima zaostali iz predložka koji je eventualno ispisao pisar čiji je zavičajni idiom pripadao sjevernočakavskom (tj. ekavskom čakavskom) dijalektu.

U svakome slučaju, može se reći da odrazi *jata* u tekstu upućuju na to da je fragment nastao u sjevernijim čakavskim predjelima. Premda oblici s ekavskim *jatom* prevladavaju te se pojavljuju i u pojedinim korijenima u kojima bi se prema pravilu Jakubinskoga i Meyera očekivao ikavski odraz *jata*, prevladavajuća ili isključiva ovjerenost ikavskih oblika u više od deset korijena u kojima se oni prema spomenutom pravilu očekuju te njihov apsolutni broj u tekstu poslanice ipak bi trebali sugerirati da je fragment nastao na području na kojemu je *jat* bio ikavsko-ekavski, tj. na području srednjočakavskoga dijalekta.²² Na sjevernije (odnosno sjeverozapadnije) čakavsko područje upućuje upravo činjenica da se odstupanja od pravila pretežno očituju u ostvarivanju oblika s ekavskim odrazom *jata* u položajima u kojima bi se očekivali oblici s ikavskim odrazom. Ta bi činjenica, naime, mogla upućivati na blizinu ekavskih govora (govori sjevernočakavskoga dijalekta) ili govora u kojima se *jat* odrazio u glas *e*-tipa, npr. zatvoreno *e* (kajkavski govori). Iz navedenoga je jasno da stanje s odrazima *jata* u tekstu poslanice ne podržava pretpostavku o pašmanskome podrijetlu hrvatskih glagoljaša, tj. pretpostavku da su na poziv Karla IV. u Prag stigli benediktinci iz Samostana sv. Kuzme i Damjana s Čokovca iznad Tkona.²³ U tekstovima pisara sa širega zadarskog područja očekivana bi, naime, bila bolja zastupljenost primjera s ikavskim odrazom *jata* ili čak izrazita prevlast primjera s ikavskim odrazom ako je riječ o pisarima s Pašmana s obzirom na to da je granica između čakavskih ikavskih i ikavsko-ekavskih govora u kasnome srednjem vijeku vjerojatno, kao i danas, prolazila između otoka Pašmana i Ugljana.

čakavskih govora (utemeljenu ponajprije na akcenatskome kriteriju) v. LANGSTON 2015: 33–41.

²² Drugim riječima, premda građa nije osobito velika, navedena činjenica sugerira da nije riječ o sporadičnoj pojavi ili o primjerima koji bi se mogli odrediti kao stalni ikavizmi, koji su inače potvrđeni u nekim skupinama suvremenih govora sjevernočakavskoga dijalekta (VRANIĆ 2005: 127–130).

²³ Na temelju jezičnih je činjenica (među ostalim, i na temelju odraza *jata*) mogućnost dalmatinskoga podrijetla prevoditelja hrvatskoglagoljičnoga *Lucidara*, također, kako smo istaknuli, prijevoda sa staročeškoga jezika, isključio i MILČETIĆ 1902: 273.

3.1.2. Odras poluglasa

Jaki se poluglas u tekstu poslanice u pravilu odrazio u *a*: *vasb* (19b), *pa-kalb* (23b), *danb* (23c), *niedanb* (24d). Na mjestu slaboga poluglasa obično se nalazi štapić ili apostrof. Na kraju se riječi pretežno bilježi štapić (rjeđe apostrof), a u sredini riječi na mjestu slaboga poluglasa uglavnom se nalazi apostrof (rjeđe štapić): *v'nidetb* (20b), *v'sa* (20a), *og'nem'* (25b), *v'sag'da* (25b), *t'mahb* (27b). Apostrof se vrlo često nalazi i između dvaju konsonanata na mjestima na kojima poluglasa po etimologiji nije bilo: *s'žorb* (20b), *uk'rašeb* (22a), *d'rugomu* (25b), *g'riséhb* (25c). Rjeđe se u tome položaju bilježi i štapić: *sъvoi* (19d).

Poluglas je nerijetko vokaliziran i u slabome položaju: *zalie* (22b), *zali* (25c), *kadê* (18d, 23c), *kadi* (20c), *s'vêdočas tvo* (23c), *ml(ad)ênačas'kuû* (24a) *ubožas tvo* (23c), *množas tvê* (27a). Sekundarni se poluglas također u pravilu odrazio u *a*: *boêzanb* (18d), *esamb* (21b), *utalb* (22c), *misalb* (23a), *rekalb* (20a, 20d, 25b), *korabalb* (22a, 22c), *ogamb* (25b, 27d). Poluglas je često vokaliziran i u prijedlozima, osobito ako sljedeća riječ započinje vokalom ili konsonantom iste vrste kao konsonant koji se nalazi ispred poluglasa ili ako za prijedlogom slijedi slog sa slabim poluglasom: *sa onimb* (18b), *va v(e)liki* (18c), *va ogamb* (18c), *va visote* (20a), *va inehb* (25c), *va t'mê* (27b), *sa s(ve)-timi* (24a), *sa zlêmi* (27c), *ka ubogomu* (23a), *va v'rime* (27c), *ka og'nû* (27d), *sa iz'bran'nimb* (27d).

3.1.3. Odrasi nosnih samoglasnika

Prednji se nosni samoglasnik pretežno odrazio u *e*: *prokleti* (18c), *pametb* (24d), *k'nezb* (25a), *petb* (25b), *v'zeti* (23a), *poče* (27a). Kao i općenito u hrvatskome crkvenoslavenskom jeziku, odraz *a* redovito se pojavljuje samo u oblicima riječi izvedenih od praslavenskoga korijena **im-* koje imaju protetsko *j* (HCJ 2014: 78): *priêti* (19c), *êti* (24b), *êtb* (25b). Jednom je taj odraz zabilježen i u I mn. imenice *jezik*: *êziki* (25d). Kod te je imenice zabilježeno i nekoliko primjera s odrazom *e*: *ezik'* (19d), *ezikomb* (21a – 2x). Stražnji se nosni samoglasnik dosljedno odrazio u *u*: *budučb* (20b), *sudite* (20b), *ruku* (23a), *b'luda* (25b), *mužb* (25b), *golubi* (25d).

3.1.4. Slogotvorni sonanti

Slogotvorni se sonant *l* dosljedno čuva. U pravilu se uz njega bilježi apostrof, nerijetko s obiju strana: *gl'tunib* (18c), *is'pl'niti* (18d), *ob'l'ci* (23a),

pl'ŭb (24d), *v'l'kŭb* (27c), *k'lnetŭb* (27d). Isto vrijedi za slogotvorni sonant *r*: *sr'ce* (18d), *d'r'žati* (20b), *vetr'nikŭb* (22a), *s'mr'tiŭ* (26d), *sem'rtŭb* (27a). U prezentskim je oblicima glagola *prinesti* potvrđen i sekundarni slogotvorni *r*, koji je postao ispadanjem vokala *i*:²⁴ *prnesetŭb* (23c), *pr'nesli* (23c). Takvi su primjeri razmjerno česti u hrvatskoglagoljičnim tekstovima (DAMJANOVIĆ 2008: 296; GALIĆ 2018: 143).

3.1.5. Odras skupine *dj

Crkvenoslavenska je skupina *žd* u poslanici zabilježena rijetko, svega nekoliko puta: *truždaŭcumu* (23d), *odež'dê* (24b), *taž'de* (26d). Mnogo se češće u tekstu na mjestu praslavenske skupine *dj nalazi njezin čakavski odraz *j*, koji je dobro potvrđen i u hrvatskoglagoljičnim liturgijskim kodeksima (HCJ 2014: 84), u neliturgijskim je tekstovima mnogo češći od crkvenoslavenskoga odraza *žd*: *toje* (19a), *t(a)koe* (19a), *poroemŭb* (19b), *vijŭb* (21a), *pot'vr'êet'* (22b), *tue* (23a), *novoroeni* (24a), *osuenŭb* (26d), *v'saenoe* (27c).

3.1.6. Fonem f

Fonem je *f* u tekstu zabilježen isključivo u riječima stranoga podrijetla: *fal'sii* (19a), *fatigaito* (20a), *fatige* (20a), *luciferŭb* (20d), *fratarŭb* (22c). Dosljedno je u tekstu očuvana skupina *pv*, na mjestu na kojemu se u nekim (u pravilu mlađim) hrvatskoglagoljičnim tekstovima ostvaruje fonem *f* (GALIĆ 2018: 148–149): *upvanie* (20a, 22a), *upvai* (25a).

3.1.7. Rotacizam

U intervokalskome je položaju *ž* vrlo često zamijenjen sonantom *r*. Najviše je primjera te promjene zabilježeno kod čestice *že* pridodane kakvoj zamjenici ili pridjevu: *ûre* (18b), *ere* (21a), *nere* (24c, 26a), *nikakore* (22c, 26b), *ner'* (19a), *nerŭb* (19b, 20d, 22d), *nig'dor'* (23b), *nig'darŭb* (25b). Rotacizam je često potvrđen i u prezentskim oblicima glagola *moći*, a zabilježen je i u prezentskim oblicima njegove izvedenice *pomoći*: *more* (19b, 20d, 22b, 25b, 26b), *pomoreš'* (23a), *pomorešŭb* (23b). Ipak, ni kod čestice *že* ni kod oblika glagola *moći* i njegovih izvedenica zamjena *ž* > *r* u intervokalskome položaju nije dosljedna. Razmjerno su često, naime, potvrđeni i primjeri čuvanja *ž*:

²⁴ Osim u sredini riječi (u ovome slučaju uz sonant *r*), potvrđeno je u tekstu i nekoliko primjera ispadanja vokala *i* na početku riječi: *z'nemoći* (19c), *s'povidi* (25a).

nikakože (20b), *nik' tože* (24a, 24d), *ničesože* (25a), *nič' tože* (25d), *m(o)žet'* (23d), *m(o)žetb* (24d, 25a), *vz' m(o)žete* (24b).

3.1.8. Jednačenja na spojevima riječi

U tekstu poslanice ima potvrda jednačenja po zvučnosti i mjestu tvorbe na spojevima riječi (tj. u vanjskome *sandhiju*). Redovito je riječ o spojevima prijedloga i imenskih riječi. Jednačenje po zvučnosti potvrđeno je u primjerima *z' d'evli* (18a), *z' d'evlomь* (25d), *is' korenê* (24d). Jednačenje po mjestu tvorbe zabilježeno je na granici prijedloga i (kosih) padežnih oblika anaforičke zamjenice *i* s predmetkom *n-*: *š' nû* (18d), *š' nimi* (19a), *š' nimь* (20a), *š' neû* (25b), *z' ž nihь* (24d). Takva su jednačenja potvrđena i u drugim hrvatskoglagoljičnim tekstovima, uključujući i liturgijske (HCJ 2014: 88; DAMJANOVIĆ 2008: 77–78).

3.2. Morfologija

3.2.1. Imenice

U glavnim se promjenama imenica muškoga, ženskoga i srednjega roda u načelu dobro čuva opreka između nastavaka tvrdih i mekih osnova. Ipak, ima nešto primjera prodiranja izvornih nastavaka mekih osnova u oblike imenica s osnovom na tvrdi suglasnik: G jd. *ure* (19a), *fatige* (20a), *prekore* (20d), *pokore* (22a); L jd. *pak'li* (19a), *s(vê)ti* (20c); A mn. *muke* (19a). Nastavljanjem starijega stanja, a ne preuzimanjem nastavka tvrdih osnova, vjerojatno treba tumačiti nekoliko oblika A mn. imenica na *-tel* s nastavkom *-i*: *nepriêтели* (22b, 25a), *priêтели* (22b, 25d).

U L jd. glavne promjene imenica muškoga roda, uz prevladavajuće oblike s nastavcima *-ě*, *-e* (> *-ě*) i *-i* (npr. *bozê* 25d, *vêcê* 26d, *razumê* 27b, *s(vê)te* 22c, *s(vê)ti* 20c), potvrđeni su i oblici s nastavkom *-u* prema *u*-osnovama: *zakonu* (27c), *č(lovê)ku* (24d). Nastavak je *-u* u tome padežu, uz nastavke *-ě* i *-i* (*opois' t'vê* 19a, *ben' i* 19a, *dêênii* 27b), zabilježen i kod imenica srednjega roda: *hinen' û* (19a), *trpên' û* (19b), *čekan' û* (19b), *m(i)l(o)s' rdiû* (22b), *dos' toêniû* (22c), *odêniû* (24b), *hotêniû* (26d), *usiliû* (27b). Nastavak je *-u* u L jd. muškoga i srednjega roda inače svojstveniji jugoistočnoj čakavštini (KAPETANOVIĆ 2013: 169), no potvrđen je i u kasnosrednjovjekovnim i ranonovovjekovnim hrvatskoglagoljičnim tekstovima čiji se postanak povezuje sa sjevernijim čakavskim predjelima (v. ŠTEFANIĆ 1952: 110; KRAMARIĆ 2010: 673; KRAMARIĆ 2019: 103–104).

Utjecaj se *u*-osnova na *o*-osnove očituje i u oblicima G mn. imenica muškoga roda s nastavkom *-ov*: *g'rihovъ* (19b), *m'nihovъ* (22c), *popovъ* (22c). U istome su padežu kod *o*-osnova muškoga roda potvrđeni i oblici s nastavkom *-i* prema *i*-osnovama: *popi* (22d), *m'nihi* (22d). U I jd. *a*-osnova, uz kanonske nastavke *-oju* i *-eju*, razmjerno su često potvrđeni i oblici sa stegnutim nastavkom *-u*, koji su prodrli iz govornoga jezika: *d(u)šeû* (18d), *pokorou* (22a – 2x), *ženoû* (25a, 25b), *prav'dou* (26a) || *snagu* (18d), *prav'du* (19c), *is'tinu* (19c), *besedu* (22cd).²⁵ Nastavak je *-u* u I jd. *a*-osnova potvrđen i u suvremenim sjeverozapadnim čakavskim govorima (BROZOVIĆ; IVIĆ 1988: 85; VRANIĆ 2005: 297–302), a sjeverozapadnom se čakavskom crtom u literaturi obično smatra i njegova ovjerenost u kasnosrednjovjekovnim hrvatskoglagoljičnim tekstovima (v. KRAMARIĆ 2010: 673; ZUBČIĆ 2010: 643; VRANIĆ 2021: 373).

Očekivano je dobro sačuvana *i*-sklonidba kod imenica ženskoga roda: G jd. *mis'li* (25c), *nenavis'ti* (26d); I jd. *ras'koš'û* (20d), *m(i)l(o)s'tiû* (22b), *močiû* (26c); G mn. *riči* (18d), *rados'ti* (19a); D mn. *napastemъ* (20d), *las'temъ* (23b); L mn. *ričehъ* (21b), *protiv'nos'tehъ* (21d). Izdvajamo ipak oblik D jd. *smr'tê* (24d) s nastavkom *a*-osnova te oblike L mn. s nastavkom *-êh*: *skrbêhъ* (21d, 22d), *žalos'têhъ* (27b) i oblik I mn. s nastavkom *-i*: *sêti* (24d).

Ostali su sporedni sklonidbeni tipovi u znatnoj mjeri dezintegrirani, no u različitim su padežima ipak nerijetko potvrđeni stariji oblici imenica. Kod imenice *sin* potvrđen je, primjerice, u N i V mn. stari oblik *u*-osnova s nastavkom *-ove*: N mn. *sinove* (19a, 27b); V mn. *sinove* (20b, 23b, 24b). U G jd. imenice *dom* zabilježen je oblik *domu* (27a), također sa starim nastavkom *u*-osnova. U tekstu je poslanice, međutim, potvrđeno i više oblika u kojima se prepoznaje utjecaj drugih sklonidbenih tipova. U N i V mn. imenice *sin*, osim spomenutih oblika prema *u*-osnovama, zabilježeni su i noviji oblici s nastavkom *-i*, nastali pod utjecajem glavne promjene: N mn. *sini* (19a); V mn. *sini* (19c, 21d, 24a, 25d, 26d). Utjecaj je *o*-osnova vidljiv i u oblicima G jd. *sina* (21d, 26d); D jd. *sinu* (25a); D mn. *sinomъ* (19a). Iz *i*-osnova je pak u G mn. prodro nastavak *-i*: *s(i)ni* (20c).

²⁵ Južnije potvrde u starohrvatskoj književnoj čakavštini, ističe KAPETANOVIĆ 2013: 170, upućuju na to da je riječ o tekstovima s predlošcima iz sjeverozapadnoga čakavskog područja. U hrvatskoglagoljičnome je korpusu nastavak *-u* u I jd. *a*-osnova, osim u tekstovima koji se povezuju s čakavskim sjeverozapadom, potvrđen i u tekstovima južnije provenijencije, npr. u tekstovima i kodeksima poteklim sa zadarskoga područja, kao što su neliturgijski *Ivančičev zbornik* (MIHALJEVIĆ 2014: 231), *Zbornik u Berčićevoj zbirci br. 5* (GRABAR 1967: 131), ali i liturgijske knjige poput *Misala Hrvoja Vukčića Hrvatinića*.

Kod imenica muškoga roda koje su pripadale *i*-osnovama stariji oblici nisu osobito česti: V jd. *g(ospod)i* (26a); L jd. *puti* (27c); I jd. *putemь* (21c); G mn. *lūdi* (19b, 21d, 27b); L mn. *lūdehь* (25b); I mn. *lūd'mi* (25c). Noviji su oblici nastali ugledanjem na *o*-osnove, a osobito se često pojavljuju kod imenice *gospod*: G jd. *g(ospod)a* (22b); D jd. *g(ospod)u* (18c); A jd. *g(ospod)a* (20c); L jd. *g(ospod)ê* (24c); *putê* (21c).

I u imenicama koje su pripadale suglasničkim osnovama supostoje stariji (izvorni) i noviji oblici. Stariji su oblici razmjerno česti. U G jd., primjerice, u muškome i srednjemu rodu izrazito prevladavaju oblici s nastavkom *-e* (rijetko i s *jatom* zabilježenim na mjestu etimološkoga *e*): *d'ne* (18c), *korenê* (24d), *korene* (25d), *vrimene* (18c), *imene* (25b), *s(love)se* (27c). U I jd. pak gotovo se uvijek pojavljuju oblici s nastavkom *-em*: *d'nemь* (18c), *imenemь* (20b, 22d, 25c), *s(love)semь* (22a). I u jednome se i u drugome padežu iznimno rijetko pojavljuju oblici prema *o*-osnovama, s nastavcima *-a* (u G jd.) odnosno *-om* (u I jd.): G jd. *vrimena* (19b); I jd. *imenomь* (20b). Stari je nastavak *n*-osnova *-e* (ponegdje s hiperkorektno zabilježenim grafemom **Ѣ** na mjestu *e*) u N mn. potvrđen kod imenica sa sufiksom *-in-* u jednini koje označavaju etnike i društvenu pripadnost: *pogane* (26a), *h(rьst)ьênê* (21a). U L jd. nema oblika s izvornim nastavkom suglasničkih osnova *-e*, nego se redovito pojavljuju oblici s nastavkom *-i* prema *i*-osnovama i oblici s nastavkom *-ě* prema *o*-osnovama: *vrêmeni* (18a), *vrimeni* (19b), *v'rimenê* (27a), *kamenê* (24c). Kod imenice je *danь* u L jd. zabilježen oblik *d'nevi* (18c), s nastavkom prema *u*-osnovama. U L mn. više je puta potvrđena imenica *nebo*, i to jednom s nastavkom *-eh* (koji se može tumačiti kao stariji nastavak suglasničkih osnova ili kao ekavska inačica nastavka *o*-osnova) i nekoliko puta s nastavkom *-ih* prema *jo*-osnovama: *n(e)b(e)sehь* (26d) || *n(e)b(e)sihь* (20d, 21b, 21d, 26d). Kod imenica starih *s*-osnova više su puta zabilježeni oblici bez sufiksa *-es-* (i s nastavcima glavne promjene): G jd. *tela* (18d), *têla* (27a); L jd. *s'lovi* (20a); I jd. *sl(o)vomь* (20c). Slabo su potvrđene stare *r*-osnove. Imenica je *mati* zabilježena svega dva puta u G jd., oba puta s dočestim grafemom **Ѣ** na mjestu etimološkoga *e* (staroga nastavka G jd. *r*-osnova): *matêrê* (24a, 24b). Imenica je *hći* pak potvrđena tek jednom, i to u G mn. s nastavkom *-i* prema *i*-osnovama: *h'čeri* (19c).

Kod imenica koje su pripadale *v*-osnovama rijetko su zabilježeni stariji oblici (prema *v*-osnovama): G jd. *lūb've* (25d); D jd. *lūb'vi* (26b); L jd. *lūb've* (25d). Znatno je više novijih, analoških oblika. U N jd. kod imenice *ljubav*, jedine koja je od starih *v*-osnova potvrđena u tome padežu, nijednom nije zabilježen oblik sa starim nastavkom *v*-osnova *-i*, nego isključivo oblici nastali prema A jd.: *lūbavь* (26b, 26c, 26d). U drugim padežima prepoznaje se utjecaj

a-osnova i *i*-osnova: G jd. *lûb'vi* (21d, 25d, 26c, 26d), *kr'vi* (25a); L jd. *lûb'vi* (25d, 26c, 27b), *horug've* (25a); N mn. *lûb've* (26a); A mn. *c'rikvê* (23a).

Vrlo su rijetke potvrde dvojninskih oblika. Kod imenice *sin* zabilježen je oblik D dv. *sin'ma* (20b) prema *u*-osnovama. Kod imenice *zapovêd* pak zabilježen je oblik L dv. s nastavkom *-u*: *zapovêdu* (26c). Takav je oblik L dv. – s dočetcima *-u* umjesto očekivanoga *-iû* ili *-û* – potvrđen i u kodeksima liturgijskoga karaktera (HCJ 2014: 105). Kod *i*-osnova ženskoga roda potvrđen je I dv. imenice *oči*: *oči* (23c).

3.2.2. Zamjenice

Lična zamjenica za 1. jd. uglavnom ima crkvenoslavenski oblik *azb* (19a, 19c, 21d, 23a). Iznimno je rijetko zabilježen mladi, hrvatski oblik *ja*: *ê* (19a), *ja* (20d). U dativu i lokativu potvrđen je samo crkvenoslavenski oblik *m'nê* (D jd. 20c; L jd. 21b, 25a). Kod zamjenice *ti* te kod povratne zamjenice u tim su pak padežima, osim tradicionalnih oblika s dočetcima *-ě*, potvrđeni razmjerno često i hrvatski oblici s dočetcima *-i*: D jd. *t(e)bê* (23c, 25c), *sebê* (19a, 22b, 23d) || *t(e)bi* (18c), *sebi* (26b); L jd. *tebê* (21a), *sebê* (24a, 26c) || *tebi* (21a), *sebi* (18a).

U G jd. zamjenica za muški i srednji rod (u muškome rodu i u A jd. kad stoje uz imenicu koja označava što živo) prevladavaju oblici s crkvenoslavenskim nastavcima *-ogo* i *-ego*: *v'sakogo* (18c, 21b), *togo* (18c, 22a, 23c, 26a), *inogo* (23c, 26a), *nied'nogo* (24c), *kogo* (27c), *t'voego* (18d), *s'voego* (19a, 25a), *sego* (22a, 23d, 24a, 25a), no s nemalim su brojem potvrda u tekstu zastupljeni i oblici s hrvatskim nastavcima *-oga/-ega*: *toga* (18b), *v'sakoga* (18c, 27b), *koga* (19c, 27a), *sega* (18d, 19a, 19d, 21b), *v'sega* (21a, 21b, 23a). U G jd. neličnih zamjenica u ženskome se rodu dobro čuva izvorni (nestegnuti) nastavak *-eje*: *ee* (23b, 24a), *t'voee* (23a), *v(a)šee* (19a, 24c), *s'voee* (25a). Zabilježen je tek jedan primjer stezanja *-eje* > *-e*: *svoe* (20d).

Oblici zamjenice *i* redovito imaju predmetak *n-* kad se nalaze iza prijedloga: *k'nemu* (19b), *ot nihb* (19c), *š'nimb* (20a), *na nemb* (21c), *ot nego* (22d) *š'nimi* (25c), *pred'nimb* (27a). Rijetko su oblici s predmetkom zabilježeni onda kad zamjenica nije iza prijedloga: *nimb* (18d), *nihb* (23b, 23c). U D jd. muškoga roda zamjenice *i*, uz naglašene oblike *emu* i *nemu*, zabilježen je i enklitički oblik *mu* (19c), koji je inače čest i u neliturgijskim zbornicima, dok kodeksima liturgijskoga karaktera nije svojstven (HCJ 2014: 142). Nenaglašeni oblik *ga* (19c, 21a, 24c, 25c, 27a, 27d) te zamjenice, postao od (naglašenoga) genitivnoga oblika s vernakularnim dočetcima *-ga*, zabilježen

je i u G jd. srednjega roda i u G i A jd. muškoga roda te se može odnositi i na žive i na nežive referente. U I jd., kao i kod imenica (*j*)*a*-osnova, uz oblik s nestegnutim nastavkom *-oju/-eju* (*neû* 25b, *soboû* 25d, *v'seû* 26c, *n(a)šeû* 26c), potvrđeni su i kod zamjenica oblici sa stegnutim nastavkom *-u*: *nû* (18d), *tobu* (20c), *koû* (25a). U L dv. zamjenice *ta* potvrđen je oblik *têû* (26c). Oblici su s nastavkom *-ěju* (umjesto kanonskoga *-oju*) u tome padežu potvrđeni i u drugim hrvatskoglagoljičnim tekstovima, liturgijskim i neliturgijskim (HCJ 2014: 140).

Podjednako su često u tekstu zastupljene upitne zamjenice *čto* i *ča*. U G jd. upitne zamjenice potvrđen je stariji oblik *česo* (23b, 23c). Isti dočetak ima genitivni oblik niječne zamjenice *ničtože*: *ničesože* (25a). Razmjerno su rijetko u tekstu poslanice zabilježeni oblici crkvenoslavenske zamjenice *iže* (*ježe*, *jaže*): *eže* (21d, 26b, 27c), *egože* (24a). S druge strane, mnogo je potvrda hrvatske zamjenice *ki* (*ka*, *ko*): *kihъ* (18d), *ka* (20a), *kimъ* (22a), *ko* (25a) itd.

3.2.3. Pridjevi

Kao i u drugim hrvatskoglagoljičnim tekstovima, zabilježeni su u poslanici primjeri utjecaja zamjeničke sklonidbe na pridjevu. Primjerice, u D i L jd. ženskoga roda pretežno se ostvaruju oblici nastavcima *-oi/-ei*: D jd. *n(e)b(e)-s'koi* (18d), *b(o)žiei* (26a); L jd. *s'mrtnoi* (19b), *s(vê)tloi* (20a), *plemenitoi* (20b), *s(ve)toi* (24d), *d'êv'lei* (26d), *b(o)žiei* (27b). Taj je nastavak u L jd. jednom potvrđen i na mekoj pridjevnoj osnovi: *pos'lád'noi* (21d). Kod pridjeva muškoga i srednjega roda u D jd. redovit je nastavak *-omu* kod tvrdih, odnosno *-emu* kod mekih osnova: *n(e)b(e)skomu* (22b), *bez'um'nomu* (27d), *bližnemu* (23a, 25d). Stari je pak nastavak pridjevne sklonidbe *-umu* potvrđen u D jd. aktivnoga participa prezenta: *lačućumu* (23a), *truždaûćumu* (23d). U L jd. muškoga roda potvrđeni su oblici sa zamjeničkim nastavkom *-om*: *pak'le-nomъ* (18c), *k'ratkomъ* (26d), *malomъ* (27a).

U G jd. ženskoga roda nema primjera prodiranja zamjeničkoga nastavka *-oe* (što je inače razmjerno česta pojava u hrvatskoglagoljičnim kodeksima, uključujući i liturgijske), nego se u pravilu ostvaruje nastavak *-ie*: *pravie* (20d), *č(lovêča)skie* (20d), *is'tinnie* (26c). Kod dugih se oblika pridjeva muškoga i srednjega roda u G jd. (u muškome rodu i u A jd. kad stoje uz imenicu koja označava što živo) u tekstu pojavljuju i oblici s crkvenoslavenskim nastavkom *-ago* i oblici s hrvatskim (vernakularnim) nastavkom *-oga*. Prvih je više, no ni potonji nisu sasvim rijetki: *g'roz'nago* (18c), *s'traš'nago* (18c), *êdovitago*

(22d), *n(e)b(e)skago* (23d), *vet'hago* (24c), *b'liž'nago* (26c), *suet'nago* (27c) | *čud'noga* (18a), *zaloga* (18c), *nêčis'toga* (20a), *d'ragoga* (20a), *č(lovêča)-skoga* (21d), *lakomoga* (22d), *n(e)b(e)skoga* (23d). U I jd. ženskoga roda potvrđeni su oblici s nastavkom jednostavne pridjevne promjene *-oju* te oblici s kontrahiranim nastavkom *-u*, koji se pojavljuje već u najstarijim hrvatskoglagoljičnim tekstovima (MIHALJEVIĆ 2018: 58): *pros'tou* (22c), *d'êv'ls'kou* (25a); *veliku* (18d), *m'nogu* (19d).

Razmjerno su često potvrđeni komparativni oblici tvoreni s pomoću sufiksa *-(j)š-*: *naiman'shu* (23b), *naiman'suû* (25a), *naiman'she* (18b), *gor'shi* (19c, 20d), *gor'she* (19c), *vek'shu* (20d), *vek'she* (25c). Zanimljiv je oblik *teš'kiê* (22d), u kojemu nije ispaio formant *-k-*, što je u hrvatskome crkvenoslavenskom jeziku obično slučaj u komparativu pridjeva tvorenih s pomoću sufikasa koji sadržavaju taj formant (*-ak-*, *-ek-*, *-ok-*) (HCJ 2014: 160).

3.2.4. Brojevi

U tekstu se rijetko nalaze brojevi koji nisu zabilježeni glagoljičnim slovima s odgovarajućom brojnom vrijednosti. Gotovo se svi takvi primjeri odnose na broj 1, koji je u tekstu poslanice podjednako često potvrđen s osnovama *jedin-* i *jedan-* (*jedъn-*): G jd. ž. r. *edinoe* (23b); G jd. m. r. *edino-go* (25d); G jd. s. r. *edinogo* (26c); I jd. m. r. *edinimъ* (26a) | N jd. m. r. *edanъ* (26d); N jd. ž. r. *ed'na* (26d); G jd. ž. r. *ed'noe* (25d); D jd. m. r. *ed'nomu* (23b); L jd. ž. r. *ed'noi* (25d). U hrvatskoglagoljičnim se tekstovima inače osnova *jedan-* (*jedъn-*) pretežno pojavljuje u neliturgijskim zbornicima te u rubrikama misala i brevijara (HCJ 2014: 191), dok se u liturgijskome tekstu misala i brevijara gotovo uvijek ostvaruju oblici s osnovom *jedin-* (v. RCJHR 2015: 452–457).

U pogledu padežnih nastavaka nema većih posebnosti. Kako je vidljivo iz navedenih primjera, u padežima u kojima postoji opreka između hrvatskih i crkvenoslavenskih nastavaka potvrđeni su potonji. Od ostalih je brojeva u potpunosti zapisan samo lokativni oblik broja 2 s nastavkom *-iju*: *d'viû* (26c).

3.2.5. Glagoli

U prezentu su u 1. jd. kod tematskih glagola dobro zastupljeni i oblici sa starim/izvornim nastavkom *-u* (< *-o*) i noviji oblici s nastavkom *-m* preuzetim iz atematske promjene, s tim da je prvih ipak nešto više: *z'naû* (19b, 20c), *ot'veêcaû* (20d, 23d), *gl(ago)lû* (21d), *žaluû* (24c), *prosim'* (18d), *r(e)-čemъ* (18d, 23c), *razumimъ* (25d). Atematski glagoli redovito imaju dočetak

-m: *esamъ* (21b), *něsamъ* (25d), *imamъ* (25d), *věmъ* (25d). U 2. jd. kod tematskih glagola izrazito prevladavaju vernakularni oblici s nastavkom -š: *po-bol'šašъ* (18c), *ot'kladašъ* (18c), *govorišъ* (20c), *uzrišъ* (23a), *v'hodišъ* (27d). Potvrđeno je svega nekoliko primjera s crkvenoslavenskim nastavkom -ši: *s'vršiši* (23a), *budeši* (27d), *raz'vratiši* (27d). Mlađi je nastavak -š potvrđen i kod atematskih glagola: *višъ* (20d), *věšъ* (21a), *imaš'* (20c), *imašъ* (20d, 21b, 23b). Stari atematski nastavak -si u 2. jd. dosljedno se ostvaruje samo kod glagola *biti*: *esi* (20d, 23b), *něsi* (25a). Rijetko je u tekstu u 2. jd. potvrđen i nenaglašeni oblik glagola *biti* – *si* (20a, 25c). U 3. jd. i mn. prevladavaju oblici s crkvenoslavenskim nastavkom -t, no nisu sasvim rijetki ni mlađi (vernakularni) oblici bez dočetnoga -t: 3. jd. *pož'ret'* (18c), *karaetъ* (21d) || *z'na* (19b), *bude* (20d); 3. mn. *prehinûûtъ* (18a), *nas'lěduûtъ* (20a), *imaûtъ* (26c) || *ot'padaû* (18d), *ot'begau* (18d), *su* (23c), *esu* (21a). Oblici 3. jd. atematskih glagola *biti*, *věděti* i *dati* u pravilu imaju dočetak -st: *věs'tъ* (19b, 26c, 27b), *es'tъ* (20b, 22b), *nes'tъ* (21a), *něs'tъ* (21c, 26a), *das'tъ* (23b, 27c). Kod glagola je *biti* u 3. jd. više puta potvrđen i nenaglašeni oblik *e* (18a, 18c, 19b, 27c). U 1. mn. osjetno je više oblika s hrvatskim nastavkom -mo nego oblika s crkvenoslavenskim nastavkom -m: *nas'lěduem'* (20c), *želěemъ* (23c), *živemъ* (26d) || *hočemo* (20b), *vz'm(o)žemo* (21c), *lúbimo* (22b), *k'rademo* (23b), *s'lužimo* (24b), *požanemo* (26d). Među oblicima 2. mn. nema većih posebnosti. Izdajamo tek činjenicu da su kod glagola *biti*, uz naglašene, potvrđeni i nenaglašeni oblici: *něs'te* (21d), *es'te* (23a, 26d) || *s'te* (19a, 27b).

Tvorbeno je zanimljiv prezentski oblik 3. jd. *vipletet'* (24d). Prefiks *vi-* u njemu mogao bi se teoretski tumačiti kao češki utjecaj, no s obzirom na ovjerenost toga prefiksa u sjeverozapadnim čakavskim govorima (MILČETIĆ 1895: 129–130; IVIĆ 1981: 73; BROZOVIĆ; IVIĆ 1988: 86; LISAC 2009: 78, 85), razložnijim se čini pretpostaviti da je stanje u češkome tekstu moglo samo potaknuti prevoditelja/prepisivača na uporabu prefiksa koji mu je bio poznat iz govornoga jezika (v. također HERCIGONJA 1975: 67; MIHALJEVIĆ 1997: 123; VRANIĆ 2021: 372).

Imperativni oblici u pravilu imaju formant -i-: *pres'tanite* (18b), *idite* (18c), *izvrzite* (24a). Rijetko je potvrđena i ekavizirana inačica formanta -ě-, s pomoću kojega su izvorno tvoreni imperativni oblici tzv. *e*-glagola. Sigurna je potvrda toga formanta oblik 1. mn. *budemo* (23b). Drugi je mogući primjer oblik *pokažete* (*s'hranite pokoru v'mis'li vašei · ku pokoru kada pridetъ vri-me dělomъ* *pokažete* 22a), no on bi se mogao interpretirati i kao oblik 2. mn. prezenta. Na imperativnu interpretaciju upućuje to što na odgovarajućemu mjestu imperativne oblike 2. mn. nalazimo u češkome (*naplnte*) i latinskome

tekstu (*exercete*).²⁶ Premda potvrđeni rijetko, imperativni oblici s formantom *-e-* (> *-ě-*) mogli bi upućivati na to da je fragment nastao na čakavskome sjeverozapadu. Tendencija je širenja formanta *-ě-* i na *i*-glagole u kasnome srednjovjekovlju svojstvena krčkim tekstovima (HCJ 2014: 221). Osim toga, u neliturgijskome su korpusu takvi oblici, češće nego u drugima, potvrđeni u zbornicima za koje se smatra da su nastali na kontaktnome čakavsko-kajkavskom području (*Vinodolski, Petrisov, Tkonski zbornik*) (GALIĆ 2019: 140). Samo je jednom u tekstu zabilježen složeni imperativni oblik 3. lica s česticom *da*: *da s'lišitb* (23c). Kod atematskoga apstraktnog morfološkog glagola *věděti* u jednini je redovito potvrđen završetak *-j*, dakle, s čakavskim odrazom skupine **dj*, koji se analoški proširio i na množinu: *viĵb* (21a), *vii* (25a), *pověi* (23c), *viite* (20a). U 2. jd. glagola *oblěci* potvrđen je oblik *ob'l'ci* (23a) s nul-tim prijevornim stupnjem, koji bi mogao biti utjecaj govornoga jezika. Kod istoga su apstraktnog morfološkog glagola (v. GADŽIJEVA 2012) dva puta potvrđeni i oblici s prijevornom puninom: *s'vlécite* (24b), *ob'lécite* (24b).

Često su potvrđeni oblici kondicionala, u čijoj tvorbi, kako je vidljivo iz potvrđenih oblika 1. i 2. mn., sudjeluju i aoristni i tzv. posebni (optativni) oblici glagola *biti*: 3. jd. *bi iz'nikalb* (18b), *bi ... bila* (19b); 1. mn. *bis'mo se borili* (20d), *bimo ... činili* (23c); 2. mn. *bite hoteli* (18b), *bis'te ... mog'li* (27b); 3. mn. *bi hoteli* (18d), *bi se ... lûbile* (23d).

Među oblicima futura I. prevladavaju oni tvoreni s pomoću svršenoga prezenta glagola *biti* i infinitiva. Raširenosti je takvih futurskih oblika vjerojatno pridonijelo i stanje u češkome tekstu, tj. činjenica da su u njemu obilno zastupljeni futurski oblici tvoreni s pomoću svršenoga prezenta glagola *biti* i infinitiva: *ne budete moći* (18b) (češ. *nebudete ... moczi*), *budu ispovedati se* (20c) (češ. *budu ... rozprawiety*), *k'ričati budutb* (23c) (češ. *budu wolaty*). Rjeđe su u futuru I. potvrđene sveze prezentskih oblika glagola *včeti* i infinitiva, a jednom je zabilježena i sveza glagola *imati* i infinitiva. I jedne i druge mogu se ostvariti na mjestima na kojima češki predložak ima futurski oblik tvoren s pomoću svršenoga prezenta glagola *biti*:²⁷ *p'lakati se imate* (18a) (češ. *plakaty budete*), *ukrašev(a)ti vač'nete* (18b) (češ. *okraflowaty budete*), *iměti vač'netb*

²⁶ Činjenica da je oblik potvrđen u (nerestriktivnoj) odnosnoj rečenici, u kojoj bi se prije očekivao prezentski oblik, nije nužno problem za imperativnu interpretaciju jer su u tome kontekstu imperativni oblici dobro potvrđeni u hrvatskoglagoljičnim neliturgijskim tekstovima (v. GALIĆ 2019: 343–347).

²⁷ Na mjestu se češke futurske perifrize sa svršenim prezentom glagola *biti* u hrvatskoglagoljičnome tekstu mogu ostvariti i svršeni prezentski oblici s futurskom službom, npr. *v'splačete* (18d–19a) (češ. *budete plakaty*), *v'zboet'se* (25d) (češ. *baty fye budu*).

(23cd), *prebivati vač'netь* (26d). Jednom je u ulozi futura I. zabilježena i sveza svršenoga prezenta glagola *biti* i drugoga aktivnog participa preterita: *budemo ... viděli* (26d).

Rijetki oblici futura II. tvoreni su s pomoću svršenoga prezenta glagola *biti* i infinitiva: *ne budemo ... nas'lédov(a)ti* (20b), *bude ... ras'ti* (26d).

3.3. Iz sintakse

3.3.1. Dvostruko oglavljene odnosne rečenice

U tekstu su zabilježene odnosne rečenice čiji se antecedent, koji se nalazi izvan odnosne rečenice, ponavlja u samoj odnosnoj rečenici – tzv. dvostruko oglavljene odnosne rečenice. U hrvatskome se crkvenoslavenskome taj tip odnosnih rečenica inače pojavljuje razmjerno rijetko, i to najčešće (premda ne isključivo) potaknut stanjem u predlošku s kojega je tekst prepisan (GALIĆ; MIHALJEVIĆ 2023: 29–32). Na tome je tragu i stanje u analiziranome tekstu. Dvostruko oglavljene rečenice dvaput su zabilježene upravo na onim mjestima na kojima taj tip odnosne rečenice ima i češki tekst (16):

- (16) a. ili vis'tinu toga d'ne g'roz'nago i s'traš'nago ne boite se · V' komь d'nevi ne toliko li ot' lûboděinihь s'vity · na ot' opiên'ê · i ot gl'tunie na i ot v'sakoga togo vrimene v' komь živi bis'te · I t(a)koe ot' vsake tače · i manêne riči · I ot v'sakoga zaloga miš'len'ê · imatь g(ospod) u računь dati (18c)

češ. *A take zagifte dne toho hrozneho a vkrutneho Neboge ffye, w kteremzto dny netolyko z smylnecho, Ale z opilftwe, z obzerzftwie a z toho ze wfeho czaffu, ktere hoz fte zywy byly, y take kazde marne a ieffitne rzieczy y z kazdeho myflenie muffie hofpodynu poczet wydan byty.*

lat. *Si illum exspectas diem tam terribilem et crudelem, in quo non solum de luxuriis, vestibus, et ebrietatibus, comessionibus, et de toto tempore amisso quo vixisti, sed etiam de qualibet te oportebit cogitatione vana Domino reddere rationem.*

- b. Kako h(гѣst)ь d(u)šu s'voû položi · t(a)ko i mi za prav'du · ka prav'da e(stь) samь sinь b(o)ži · Kada potriba e(stь) · imamo d(u)še n(a)še položiti (20c)

češ. *Iakoz criftus za naff duffu fwu polozyl, takez y my mamy za prawdu, geztu prawda sam ieft hofpodin, kdyz potrebie ieft, polozyty mamy.*

lat. *Sicut Christus animam suam pro nobis posuit: sic et nos, si opus est, pro veritate, quae ipse Deus est, debemus animas ponere.*

Dvostruko oglašljena odnosna rečenica jednom je zabilježena na mjestu na kojemu se u češkome tekstu uopće ne nalazi odnosna rečenica (17), što pokazuje da ovjerenost toga tipa odnosnih rečenica u tekstu (i u hrvatskome crkvenoslavenskom jeziku općenito) nije ovisna o stanju u predlošku, nego tim stanjem može biti samo potaknuta. U latinskome se tekstu ni u tome, kao ni u primjerima navedenim u (16), ne nalazi dvostruko oglašljena odnosna rečenica.

(17) S'hranite pokoru v' mis'li vašei · ku pokoru kada pridet' vrime dëlom' pokažete (22a)

češ. *Protoz zachowaytez pokoru na waffsey myšly, A kdyz toho potrzebie ieft, skutkem gy naplnte*

lat. *Servate patientiam in mente: eamque dum tempus est, exercete in operatione.*

U primjeru (18) dvostruko oglašljena odnosna rečenica potvrđena je u dijelu teksta kojega nema u Paterinu izdanju češkoga i Migneovu izdanju latinskoga teksta, što bi moglo dodatno potkrijepiti tvrdnju o neovisnosti toga tipa odnosnih rečenica u hrvatskogoljličnome tekstu o stanju u predlošku.

(18) Ne tak'mo bi togo žaloval' · da č(lovê)ka s'tvori na žalova togo · da m'riskost' · imê v' tom' · da t(a)ko tam'na dëla činit' · Zač' na b(og)a nied'na prigoda ne pripadaet' · Za ka z'la i b'lud'na dëla mačen'e priêše (24c)

Svi su zabilježeni primjeri dvostruko oglašljenih odnosnih rečenica u tekstu poslanice, kao i velika većina drugih tipova odnosnih rečenica, uvedeni hrvatskim (čakavskim) odnosnim zamjenicama *ki, ka, ko*, nedvojbeno pod utjecajem stanja u govornome jeziku. Svega je nekoliko potvrda odnosnih rečenica uvedenih crkvenoslavenskim odnosnim zamjenicama *iže, jaže, ježe*.

3.3.2. Genitiv negacije

Genitiv je negacije u tekstu poslanice potvrđen vrlo često. Njegovoj je čestotnosti dijelom vjerojatno pridonijela i činjenica da se na odgovarajućim mjestima, kako je vidljivo u primjerima navedenima u (19), genitiv negacije nalazi i u češkome tekstu.

(19) a. ere d(u)še ne mogut' ubiti (21b)

- češ. *nebot duffie zabity nemohu* (28)
- b. *sihъ s(love)sъ ka k' vamъ govoru ne v'zehъ ot č(lovê)ka* (21c)
 češ. *Tyech flow zagifte newzal gfem od czlowieka* (29)
- c. *kada uz'ri d'ragu rizu ne poželietъ ee* (24a)
 češ. *opatrzie krafne rucho a drahe, nezada geho*
- d. *Začъ karaniê trpêti ne hotetъ · a is'tini nig'darъ s'lišati ne hočetъ* (22d)
 češ. *Nebo takowy trefskanye nechcze trpiety, nye any prawdy kdy chcze slyffiyety* (30)

Da genitiv negacije u hrvatskoglagoljičnome tekstu ipak nije ovisan o stanju u češkome tekstu, svjedoči primjer (20), u kojemu je genitiv negacije zabilježen u kontekstu u kojemu ga u češkome tekstu nema.

- (20) *da edanъ d'rugomu imene ne z'naetъ* (25b)
 češ. *ze by iako geden druheho gmenowaty newidyel*

Izdvajamo i jedan primjer u kojemu se u kontekstu u kojemu bi se mogao očekivati genitiv negacije nalazi akuzativ (21). Zanimljivo je da je na odgovarajućemu mjestu u češkome tekstu zabilježen genitivni oblik.

- (21) *i to t(a)ko · da g'rihi ihъ v' tomъ ne lûbimo* (26c)
 češ. *ale tak, abychom gich hrziechow nemylowaly*

3.3.3. Niječno slaganje

Niječno je slaganje redovito u slučajevima u kojima se predikat nalazi ispred niječne zamjenice ili priloga (22):

- (22) a. *Vis'tinu po s'mr'ti ne budete moći niče veče činiti · raz'vi gor'ko p'lakati · sa onimъ bogat'cemъ · ki se s'lav'no piteaše* (18b)
 b. *I zato ne pomiš'lai v' sebê nik'tože c(êsa)rstviê n(e)b(e)skago doseći* (24a).

U velikoj većini slučajeva slaganje između niječne zamjenice ili priloga i predikata u tekstu postoji i u kontekstima u kojima je ono u hrvatskome crkvenoslavenskom jeziku fakultativno, tj. onda kad se predikat nalazi iza niječne zamjenice ili priloga. Osim unutarjezičnih razloga, odnosno činjenice da su za takvo što postojale pretpostavke unutar samoga sustava, izrazita prevlast primjera s niječnim slaganjem mogla bi se objasniti i činjenicom da je ono redovito u češkome predlošku (23):

- (23) a. I zato nik'tože k'rêp'ko trpêti ne m(o)žetъ · raz'vi ki têlo s'voe um'rt'vitъ (25a)
 češ. *Nyzadnyt nemoz take twrdye traty, gedno tyelo fwe vtrpeny vkrotyti.*
- b. Nik'tože živъ buduâtъ v' to ne upvai (25a)
 češ. *Nyzadny zywy w to nedouffay*
- c. Nig'darъ m(u)žu sa ženou d'lgota govoren'ê ne budi (25b)
 češ. *Nykdy muzowy fzenu ne byway dluha pomluwa w rzieczy.*
- d. Nik'tože ne upodobit' se s'kroviču tomu · ki dobro tovariš'stvo naidetъ (27d)
 češ. *Nyzadny nemoze fye wrownaty tomuto pokladu, kдыz kto dobre towarzistwie naleza.*

Zabilježen je tek jedan primjer u kojemu predikat koji se nalazi iza niječne zamjenice nije negiran (24). U češkome predlošku i u tome primjeru postoji niječno slaganje:

- (24) I v' tomъ t(a)ko teš'komъ boren'û nik'tože m(o)žetъ imêti dobit'ê (24d)
 češ. *w tomto gyztem bogy fmylftwie, to wiedz, nyzadnyt nemoz fwytyzty.*

U hrvatskome je crkvenoslavenskome niječno slaganje fakultativno i u slučajevima u kojima se ispred predikata nalazi sastavničko-pojačajno *ni* (KOVAČEVIĆ 2016: 243). Primjeri s takvim *ni* u prepoziciji u analiziranome tekstu nisu osobito česti (25).

- (25) a. Vis'tinu ako ne otpućaete têмъ ki g'nêvaûtъ vasъ ni o(ta)съ v(a)šъ n(e)b(e)ski ot'pus'titъ v(a)мъ (22b)
 češ. *Neodpuftytely tyem, gesto proty vam zawynygy, anyz otecъ waff take odpufy wam.*
- b. A ča r(e)čemъ rakъ o têмъ · ki ni za lûbavъ b(o)žiu · ni za boêzanъ ni za s'trahъ mukъ priti hotečihъ · s'mr'ti boet' se · da bi ûre pres'tali ot' griha (18d)
 češ. *Ale czoz rzku o tych pak, gesto any pro myloft bozy, any pro bazen, any pro strach w muku przichozigyczye fmrty fie oftychagy neb faffagy, aby priestaly hrzieffity.*
- c. pridetъ v'rime i d(a)нъ · v' ki ni giz'da ni vz'našan'e mês'to imêti vač'netъ (23cd)

d. egože b(og)ь ne lûbitь · togo ni s(ve)ti ne lûbet' (24a)

češ. *A to, czozt fy e bohu nelyby, taket fwatym geho neny mylo.*

U primjerima (25a–c) niječnoga slaganja u hrvatskoglagoljičnome tekstu nema. U primjerima (25a) i (25b) slaganja nema ni u češkome tekstu, dok za primjer (25c) pak nema paralele u Paterinu izdanju češkoga teksta. U primjeru (25d) pak slaganje u analiziranome tekstu postoji, dok je u češkome predikat negiran, ali niječnoga veznika / niječne čestice nema.

3.3.4. Posvojna anafora i nepovratne posvojne zamjenice

Nepovratne posvojne zamjenice za 2. jd. i mn. više se puta pojavljuju u istome sintaktičkom području – koje u pravilu odgovara (su)rečenici – kao i njihov antecedent (leksički izražena ili neizražena lična zamjenica za 2. jd. ili mn.), tj. u kontekstu u kojemu bi se očekivala anafora, u ovome slučaju posvojna zamjenica *svoj*. Kod svih se primjera koji se navode u (26) i u češkome tekstu nalazi nepovratna posvojna zamjenica.

(26) a. **P**Relomi lačućumu h'lěbь t'voi · ničee i sьtrannie vavedi v' domь tvoi (23a)

češ. *Udyel chudemu chleba tweho, y wed bludne a poczieftne do tweho domu* (31)

b. Povratite se k' srcu vašemu (20c)

češ. *Nawratte fie k frdczy waffemu* (27)

c. A vidě sp(a)sit(e)lь r(e)če · êko v' samoi pokore · i v trpěni v(a)šemь s'težite duše v(a)še (22a)

češ. *Neb prawieffe spaffitel, ze w fflamey pokorzie neb trpnofty duffie waffie zifcete fobie* (29)

Stanje je u češkome tekstu u određenoj mjeri vjerojatno utjecalo na uporabu nepovratnih posvojnih zamjenica umjesto posvojne anafore u hrvatskoglagoljičnome tekstu, no ono ipak nije nužno presudno utjecalo na odabir predvoditelja/prepisivača. Takvi su primjeri, naime, općenito često posvjedočeni u hrvatskoglagoljičnim tekstovima te se, osim stanjem u predlošku s kojega je tekst preveden, mogu objašnjavati i pragmatičkim razlozima.²⁸

²⁸ Mia Batinić Angster istu pojavu u hrvatskome jeziku objašnjava pragmatički uvjetovanim pomakom perspektive, odnosno izlaganjem stanja stvari iz perspektive sugovornika ili primatelja poruke (BATINIĆ ANGSTER 2020: 156). Na sličan se način pojava objašnjava i u MIHALJEVIĆ 1990.

U hrvatskoglagoljičnome tekstu, na tragu rečenoga, ima i odstupanja od stanja u češkome tekstu. Zanimljiv je u tome pogledu primjer (27), u kojemu se povratna anafora *svoj* ostvaruje u dvjema koordiniranim rečenicama s leksički neizraženim subjektom u 2. mn., dok se u češkome tekstu u prvoj rečenici nalazi povratna anafora, a u drugoj nepovratna posvojna zamjenica.

(27) No činite s'voe vesel'e · i vršite s'voe ras'koši v' bludehь (18b)

češ. *Paštez swe weffele, konaytez waffe rozkoffy w fmylstwy*

Slično je u primjerima navedenim u (28). U (28a) također se u hrvatskoglagoljičnome tekstu posvojna anafora – u kojoj su, doduše, vjerojatno pisarskom pogreškom zamijenjena glagoljična slova *t* i *v* – nalazi na mjestu na kojemu je u češkome tekstu upotrijebljena nepovratna posvojna zamjenica. U (28b) posvojna je anafora pak antecedirana leksički neizraženim subjektom u 1. mn. U češkome se tekstu na njezinu mjestu nalazi nepovratna posvojna zamjenica za 1. mn.

(28) a. i s'tidil bi se g'rihi s'toimi (!) (20c)

češ. *a stidiel by fie twymy hrziechy* (27)

b. I t(a)ko z'v'lače ego lûbimo · da š' nimь niče inogo ne lûbimo · ča bi k'rome ego bilo · A s'voego b'liž'nago kako sami sebê (26c)

češ. *A taz zagifte geho wfyemy czyny myluymy, abichom geho mylugycz, f nym nycz gyneho nemylowaly, A blyznyho naffeho iako famy fye*

Nekoliko je puta u hrvatskoglagoljičnome tekstu posvojna anafora *svoj* potvrđena u rečenicama s antecedentom (subjektom) u 2. licu u dijelovima teksta kojih nema u češkome tekstu koji je objavio Patera (29).

(29) a. I kada s'voimi us'ti lûbišь ego · lûbi ga s'naž'no (21a)

b. boki s'voe sego v'zdržaniê pan'ceromь prepaši (24d)

c. V'zvedi oči s'voi na sego or'la (25a)

3.4. Leksik

I na leksičkoj je razini u tekstu poslanice vidljivo supostojanje hrvatskih (čakavskih) i crkvenoslavenskih elemenata. O tome zorno svjedoče sljedeći parovi: *ače* (21a, 22b, 24b, 24d itd.) ~ *ako* (18d, 19d, 24d, 25b, 26a, 27b itd.), *g(lago)lati* (22d) ~ *govoriti* (25b), *g(lago)lû* (21d) ~ *govoru* (21c), *g(lago)lûtb* (26c) ~ *govore* (19a), *êk(o)že* (22b) ~ *kako* (27c), *azь* (23d) ~ *ja* (21a), *č'to*

(23c) ~ *ča* (26c), *egože* (23d) ~ *koga* (27a), *eže* (26b) ~ *ko* (19a). Uglavnom se pritom u tekstu poslanice više potvrda nalazi za hrvatski (čakavski) parnjak. Među navedenima izuzetak su parovi *az* ~ *ja* i *glagolati* ~ *govoriti*, u kojima su u tekstu bolje potvrđeni crkvenoslavenski parnjaci. I ostali su leksički crkvenoslavenski uglavnom dobro zastupljeni, u nekim parovima tek neznatno slabije od hrvatskih istovrijednica, primjerice kao u paru *čto* ~ *ča*, u kojemu je deset puta zabilježena crkvenoslavenska zamjenica *čto*, dok je hrvatska (čakavska) zamjenica *ča* potvrđena trinaest puta.

Osim navedenih, potvrđeni su i drugi crkvenoslavenski, primjerice *ešutb* / *ešutanb* (*ešutahb* 19d, *ešute* 20d / *ešut'na* 22c) (v. RCJHR 2015: 528), *takmo* (*tak'mo* 21a, 21b, 22d), *nenavistb* (*nenavis'ti* 22a), *létorasalb* (22b), *lûbodéistvie* (*lûbodéis'tvié* 25b), *ničtože* (*nič'tože* 25d, *ničesože* 25a) i dr.

Posuđenice su iz češkoga jezika, kako je istaknuto u §2, riječi *prisporiti* 'povećati, umnožiti' (*prisporite* 19a), *domnĕnie* 'mišljenje, pretpostavka' (*dom'nĕnie* 19b), *pomačenie* 'kazna, osveta' (*pomačen'û* 19b, *pomačeno* 20c), *zvlače* 'posebno, osobito' (*z'vlače* 21a, 21b, 22c, 26c), *spoiti* (*s'poena* 22a), *potvora* 'čudovište' (*pot'vora* 22c, 22d), *potopa* 'potonuće, potop' (*potopa* 23d), *ednostainb* 'jedinstven, nedjeljiv' (*ed'nos'taino* 21a, *ed'nos'taĕnb* 21a, *ed'nos'tainomb* 26d). Osim leksičkih bohemizama, čija je ovjerenost u tekstu ponajprije rezultat utjecaja predloška s kojega je tekst preveden, u poslanici ima i posuđenica iz prostorno bliskih jezika koje je prevoditelj/prepisivač unio u tekst pod utjecajem govornoga jezika. Zabilježeno je, primjerice, nekoliko talijanizama: *ura* (*ure* 19a), *fatiga* (*fatige* 20a), *fatigati* (*fatigaite* 20a). Potvrđeni su također germanizmi *tanac* (*tan'ci* 18a), *škoditi* (*š'kodi* 25a, 26b; *š'koditb* 27d), *špot* (*š'potb* 26c). Ti se germanizmi nerijetko dovode u vezu s prisutnošću kajkavskih crta u hrvatskoglagoļjičnim tekstovima (v. npr. ŠIMIĆ 2007: 362–363; DAMJANOVIĆ 2008: 164–166), no njihove razmjerno rane potvrde kod čakavskih pisaca i u djelima nastalim na čakavskome području²⁹ te uvriježenost u suvremenim (osobito) sjeverozapadnim čakavskim govorima (v. npr. MILČETIĆ 1895; LUKEŽIĆ; ZUBČIĆ 2007; RUNKO 2014; TAMARO 2015; MILETIĆ 2019) mogli bi sugerirati da su (već) u kasnome srednjovjekovlju te riječi bile svojstvene (i) čakavskim govorima, osobito oni-

²⁹ Imenica je *tanac*, među ostalim, potvrđena kod Marulića, Karnarutića, Pelegrinovića (ARj 18: 75); *špot* i/ili *špotati* ima, među ostalim, rane potvrde u *Spovidi općenoj*, u Karnarutića i Pelegrinovića (ARj 17: 738–739); *škoda* i/ili *škoditi* zabilježeno je u *Kastavskome statutu* s kraja 15. stoljeća, u Hektorovića, Marulića, u prijepisu *Vinodolskoga zakonika* iz 16. stoljeća itd. (ARj 17: 661–665).

ma na sjeverozapadu.³⁰ U tome se svjetlu vjerojatno mogu promatrati i riječi kao što su *gorupost*^{31,32} (*gorupos ʔb* 18b), *kloštar*³³ (*k'loš ʔtri* 23a, 23d), *tovariš* (*tovarišb* 23d, 24a; *tovarišu* 27d), *tovarištvo*³⁴ (*tovarišt'vo* 27c; *tovariš'stvo* 27c; *tovariš'stva* 27d), koje se također nerijetko spominju kao potencijalni kajkavizmi u hrvatskologoljičnim tekstovima.

U tekstu je potvrđeno i nekoliko primjera kontaktne sinonimije, što nije neuobičajeno za kasnosrednjovjekovne hrvatskologoljične neliturgijske tekstove (HERCIGONJA 1983.a: 423–427). Sinonimski par pritom u pravilu sačinjavaju jedna hrvatska (čakavska) riječ i jedna riječ stranoga podrijetla (latinskoga, talijanskoga, crkvenoslavenskoga): *k(a)ko e to* nepravo i *fal'so ihb miš'lenie* (19b), *a mi ko upvanie imamo tamo v'niti · bez' truda* i *bez' fatiche* (20a), *začb tača* i *ešut'na to e(stb) regula* (22c), *kihb tača* i *ešut'na regula e(stb)* (22d), *sadē e(stb) v'sa n(a)ša maz'da* i *plača* (22b).

³⁰ Time se, naravno, ne isključuje mogućnosti da je riječ o prvotnim kajkavizmima, odnosno o riječima koje su u čakavske govore prodrle iz kajkavskih (v. također DAMJANOVIĆ 2008: 166).

³¹ Riječ je obrađena i u RCJHR (2015: 191–192), gdje se navode potvrde i iz liturgijskih i iz neliturgijskih tekstova. U prvima je riječ *gorupost* zabilježena u nekoliko kodeksa koji su postankom (mjestom nastanka i/ili podrijetlom pisara/priredivača) povezani sa sjevernijim čakavskim područjima (*Brevijar Vida Omišljanina*, *Drugi novljanski brevijar*, *Baromičev brevijar*), ali i u *Vatikanskom brevijaru Illirico* 5, koji je nastao na ličkome području. U pogledu raširenosti riječi *gorupost* u kasnosrednjovjekovnim čakavskim govorima znakovitija je možda činjenica da je ona potvrđena u tekstu *Prenja Isusa s đavlom* u *Akademijinu zborniku* (sign. IV a 48), neliturgijske rukopisu čiji jezik, kako je utvrdio Vjekoslav Štefanić, »svakako upućuje na zapadne hrvatske krajeve gdje je bio jači ekavski nego ikavski odraz *jata*« (ŠTEFANIĆ 1970: 28), dok se na odgovarajućem mjestu u ličkome *Oksfordskom zborniku* nalazi riječ *slina*. Iako zbog raznolikosti čimbenika koji su utjecali na njihovu jezičnu sliku srednjovjekovni i kasnosrednjovjekovni hrvatskologoljični tekstovi nisu prvo-razredan povijesnodijskološki materijal, ipak se može reći da potvrde koje se donose u RCJHR (2015: 191–192) govore u prilog tomu da je riječ *gorupost* potkraj srednjega vijeka bila svojstvena sjeverozapadnim čakavskim govorima.

³² U rječnicima se suvremenim čakavskih govora teško pronalaze riječi izvedene od *gorup-*. V. ipak *gorupica* 'vrst male jestive crvene gljive' (TAMARO 2015: 61) u kastavskome govoru. U ARj (3: 296) ističe se da je pridjev *gorupan* 'gorak' potvrđen u Dubašnici na Krku.

³³ Riječ je dobro potvrđena u suvremenim sjeverozapadnim čakavskim govorima (v. LUKEŽIĆ; ZUBČIĆ 2007: 311; TAMARO 2015: 93; MILETIĆ 2019: 270).

³⁴ *Tovariš* i/ili *tovarištvo* potvrđeno je, među ostalim, u Marulića, Budinića, Glavinića, u *Žičima svetih otaca* (ARj 18: 496–497).

4. ZAKLJUČAK

Analizom je potvrđena i dodatnim dokazima potkrijepljena tvrdnja Johannesa Reinharta da je tekst *Pseudoeuzebijske poslanice biskupu Damazu* iz Berčićeve zbirke preveden s češkoga jezika. Osim leksičkih bohemizama posvjedočenih u hrvatskoglagoljičnome tekstu poslanice, na koje je upozorio i Reinhart, o tome govore i brojne druge leksičke podudarnosti u hrvatskoglagoljičnome i staročeškome tekstu, podudarnosti u strukturi sintagma i rečenica, osobito onih po kojima se hrvatskoglagoljični i staročeški tekst razlikuju od latinskoga, specifičnosti odnosno pogreške u hrvatskoglagoljičnome tekstu koje se mogu objasniti stanjem u češkome predlošku, ovjerenost dijelova rečenica i čitavih odlomaka u hrvatskoglagoljičnome i staročeškome tekstu kojih nema u latinskome tekstu te gotovo u potpunosti podudarna podjela hrvatskoglagoljičnoga i staročeškoga teksta na poglavlja (koja je drukčija od podjele na poglavlja u latinskome tekstu). Na temelju činjenice da u hrvatskoglagoljičnome tekstu ima dijelova koji izostaju u staročeškome tekstu koji je objavio Patera te činjenice da su u tim dijelovima potvrđeni i leksički bohemizmi pretpostavljeno je postojanje danas nepoznate inačice češkoga teksta koja se ponešto razlikovala od teksta koji je objavio Patera i prema kojoj je mogao biti načinjen hrvatskoglagoljični prijevod.

U pogledu opće jezične slike, odlomak *Pseudoeuzebijske poslanice biskupu Damazu* iz Berčićeve zbirke tipičan je predstavnik hrvatskoglagoljičnih (u širem smislu) književnih tekstova 15. stoljeća. U njemu se crkvenoslavenske i hrvatske (čakavske) jezične crte miješaju gotovo na svim jezičnim razinama. U fonologiji u načelu prevladavaju hrvatski (čakavski) elementi (brojni primjeri odraza *jata* kao *i* ili *e*, potvrde prelaska $\xi > a$ iza *j*, rotacizam itd.), no kao tipični crkvenoslavizam potvrđeni su primjeri s prijelazom $*dj > \dot{z}d$ (uz ipak brojnije primjere s čakavskim rezultatom jotacije – *j*). Crkvenoslavenski elementi zastupljeniji su na morfološkoj razini, na kojoj se, među ostalim, prepoznaju u razmjerno čestim padežnim oblicima sporednih imeničkih sklonidaba, u crkvenoslavenskim padežnim nastavcima kod pridjeva, zamjenica i brojeva (npr. G jd. m. r. i s. r. na *-ago*, *-ego*, *-ogo*), u dobroj zastupljenosti crkvenoslavenskih ličnih nastavaka kod glagola i sl. U svim je navedenim potkategorijama, međutim, vidljiv i utjecaj govornoga jezika. Sporedni su sklonidbeni tipovi kod imenica, unatoč razmjerno brojnim starijim padežnim oblicima, ipak u većoj mjeri dezintegrirani; u G jd. m. r. i s. r. pridjeva, zamjenica i brojeva, uz spomenute oblike s crkvenoslavenskim nastavcima, dobro su zastupljeni i oblici s hrvatskim nastavcima *-oga*, *-ega*; u prezentskim je

oblicima glagola također razmjerno mnogo oblika s mlađim nastavcima. Na sintaktičkoj se razini konzervativnom crtom može smatrati čuvanje genitiva negacije (koje je, doduše, dijelom potaknuto stanjem u češkome predlošku), dok se utjecaj govornoga jezika, među ostalim, ogleda u činjenici da se odnose rečenice gotovo uvijek uvode hrvatskim (čakavskim) odnosnim zamjenicama (*ki, ka, ko*). Na leksičkoj se razini miješanje crkvenoslavenskih i hrvatskih (čakavskih) elemenata najjasnije očituje u supostojanju parova u kojima je jedan parnjak crkvenoslavenske, a drugi hrvatske (čakavske) boje (npr. *ače ~ ako, glagolati ~ govoriti, azb ~ ja, čto ~ ča, iže ~ ki* itd.).

Vernakularni elementi zastupljeni u tekstu upućuju na to da je fragment nastao u sjevernijim čakavskim predjelima. Takav zaključak ponajprije proizlazi iz odraza praslavenskoga *jata*, koji je, uz određena odstupanja, u načelu reguliran pravilom Jakubinskoga i Meyera. Odstupanja se od navedenoga pravila ponajprije očituju u ostvarivanju ekavskih oblika u položajima u kojima bi se, prema pravilu, očekivao ikavski odraz *jata*, što upućuje na to da je fragment mogao nastati u sjevernijim područjima srednjočakavskoga (ikavsko-ekavskog) dijalekta, tj. na području koje se nalazi u blizini ekavskih govora (govori sjevernočakavskoga dijalekta) ili govora u kojima se *jat* odrazio u neki drugi glas *e*-tipa, npr. zatvoreno *e* (što bi ponajprije bili kajkavski govori). Osim *jata*, na sjevernije (ili sjeverozapadno) čakavsko područje upućuje i prefiks *vi-*, zabilježen u prezentskome obliku *vīpletet'*, koji je, osim u nekim suvremenim sjeverozapadnim čakavskim govorima, zabilježen i u pojedinim hrvatskoglagoljičnim tekstovima koji su postankom povezani sa sjeverozapadom čakavskoga područja. Na sjevernije čakavsko područje, možda i na kontaktno čakavsko-kajkavsko područje, upućuju i riječi kao *špot, tanac, kloštar, gorupost* i dr. S takvim se smještanjem slažu i neke druge jezične činjenice (unatoč tomu što su u kasnome srednjovjekovlju izvjesno imale širi doseg nego danas), primjerice ovjerenost nastavka *-u* u I jd. *a*-osnova te množinski imperativni oblici (doduše, rijetki) s formantom *-e-* (< *-ě-*). U jezičnome se pogledu, dakle, s obzirom na prisutnost vernakularnih elemenata svojstvenih sjeverozapadnoj čakavštini, tekst *Pseudoeuzebijeve poslanice biskupu Damazu* iz Berčićeve zbirke uklapa u stanje u drugim hrvatskoglagoljičnim tekstovima prevedenim sa staročeškoga jezika, u kojima vernakularne jezične crte također imaju sjeverozapadnu čakavsku boju. U kontekstu spomenutih različitih pretpostavaka o podrijetlu glagoljaša koji su na poziv Karla IV. stigli u Prag moglo bi se stoga reći da je na temelju isključivo jezičnih činjenica razložno pretpostaviti da je tekst prepisan na sjeverozapadnome čakavskom području, odnosno da je s toga područja potjecao njegov pisar. Naravno, sjeverozapadnu je čakavsku

boju jezik teksta poslanice teoretski mogao dobiti i pri prepisivanju izvornika prevedena na južnijemu području, no za tu je pretpostavku problematično to što su vernakularne crte sjeverozapadne čakavske boje svojstvene i drugim hrvatskoglagoljčnim tekstovima prevedenim sa staročeškoga (i što su ti tekstovi usto mahom zabilježeni u rukopisima nastalim na sjevernijemu području). Razložnijom se stoga čini pretpostavka da jezik teksta *Pseudoeuzebijeve poslanice biskupu Damazu* u analiziranome fragmentu iz Berčićeve zbirke približno odgovara jezičnoj slici koju je imao (izvorni) hrvatskoglagoljčni prijevod sa staročeškoga jezika.

IZVORI

- Zbornik, XV. st. – T. II: opis 12. *Glagoljski fragmenti Ivana Berčića u Ruskoj nacionalnoj biblioteci. 1. Faksimili; 2. Glagoličeskie fragmenty Ivana Berčića: Opisanie fragmentov.* 2000. S. O. Vialova (prir.). Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Ruska nacionalna biblioteka – Staroslavenski institut, f. 18ab–27cd.
- Epifitola blaženega Euzebia k damazowi, biskupu portunfkemu, a k theodyonowi, panu memu Rzymfkemu, O smrti flawneho Ieronima, vezennika wyborneho, Pro niehož tyto knihy flowu fwateho Ieronima. *O sv. Jeronymovi knihy troje. Podle rukopisu Musea království Českého v Praze.* 1903. A. Patera (ur.). V Praze: Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1–73.
- Eusebius, de morte Hieronymi ad Damasum. *Patrologia Latina 22. S. Eusebii Hieronymi. Tomus primus.* 1845. J-P. Migne (ur.). Parisiis: Venit apud editorem, in via dicta D’Amboise, pres la Barriere d’Enfer, ou Petit-Montrouge, 239–282.

LITERATURA

- ARJ = *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Sv. 1–23.* 1880. – 1976. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- BATINIĆ ANGSTER, M. 2020. *Rečenična anafora: Morfologija i sintaksa povratnih imenskih izraza u hrvatskom i talijanskom jeziku.* Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- BOGOVIĆ, M. 2019. *Glagoljica. Bitna odrednica hrvatskoga identiteta. Čudesni rast od hrvatskih korijena do svjetskih razmjera.* Zagreb: Alfa.
- BROZOVIĆ, D.; P. IVIĆ. 1988. *Jezik srpskohrvatski/hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski.* Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod »Miroslav Krleža«.
- ČERMÁK, V. 2014. *Církevněslovanské písemnictví Slovanského kláštera v Praze. P. Kouřil (ur.). Cyrilometodějská misie a Evropa – 1150 let od příchodu soluňských bratří na Velkou Moravu.* Brno: Archeologický ústav Akademie věd ČR, 292–296.

- ČERMÁK, V. 2017. Ke kořenům církevněslovanského písemnictví kláštera *Na Slovanech*. K. Kubínová i dr. (ur.). *Karel IV. a Emauzy. Liturgie. Text. Obraz*. Praha: Artefactum, 15–27.
- DAMJANOVIĆ, S. 2008. *Jezik hrvatskih glagoljaša*. Zagreb: Matica hrvatska.
- DAMJANOVIĆ, S. 2011. Jezik hrvatskih glagoljičnih tekstova. A. Bičanić; R. Katičić; J. Lisac (ur.). *Povijest hrvatskoga jezika. 2. knjiga: 16. stoljeće*. Zagreb: Croatica, 275–322.
- GADŽIJEVA, S. 2012. *Morfonologija prezentske paradigme u hrvatskome crkvenoslavenskom jeziku*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada – Staroslavenski institut.
- GALIĆ, J. 2018. Fonološke osobitosti *Zbornika u Berčićevoj zbirci br. 5 i Fatevićeva zbornika duhovnoga štiva*. *Slovo* 68: 99–169.
- GALIĆ, J. 2019. *Sintaksa imperativnih rečenica u hrvatskoglagojskim neliturgijskim zbornicima*. Doktorski rad. Zagreb: Filozofski fakultet.
- GALIĆ, J.; M. MIHALJEVIĆ. 2023. Sintaksa odnosnih rečenica u hrvatskome crkvenoslavenskom jeziku. R. Matasović (gl. ur.). *Medhótá srávah II. Misao i slovo. Zbornik u čast Mislava Ježića povodom sedamdesetoga rođendana*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 15–45.
- GALOVIĆ, F. 2016. Početci glagoljaštva Rogovske opatije. T. Kuštović; M. Žagar (ur.). *Meandrima hrvatskoga glagoljaštva. Zbornik posvećen akademiku Stjepanu Damjanoviću o 70. rođendanu*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 139–150.
- GFIB 2000 = *Glagoljski fragmenti Ivana Berčića u Ruskoj nacionalnoj biblioteci. 1. Faksimili; 2. Glagoličeskie fragmenty Ivana Berčića: Opisanie fragmentov*. 2000. S. O. Vialova (prir.). Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Ruska nacionalna biblioteka – Staroslavenski institut.
- GRABAR, B. 1967. Apokrifna Djela apostolska u hrvatskoglagojskoj literaturi: 1. Djela Andrije i Mateja u gradu ljudoždera, 2. Djela apostola Petra i Andrije. *Radovi Staroslavenskog instituta* 6: 109–208.
- H CJ 2014. Gadžijeva, S.; A. Kovačević; M. Mihaljević; S. Požar; J. Reinhart; M. Šimić; J. Vince. *Hrvatski crkvenoslavenski jezik*. M. Mihaljević (prir.). Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada – Staroslavenski institut.
- HERCIGONJA, E. 1975. *Povijest hrvatske književnosti. Knjiga 2: Srednjovjekovna književnost*. Zagreb: Mladost – Liber.
- HERCIGONJA, E. 1983.a. *Nad iskonom hrvatske knjige*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber.
- HERCIGONJA, E. 1983.b. Prilog istraživanju ikavsko-ekavske zakonitosti u čakavštini 15. stoljeća (na građi iz Petrisova zbornika iz god. 1468.). *Radovi Zavoda za slavensku filologiju* 18: 1–42.
- IVIĆ, P. 1981. Prilog kategorizaciji pojedinih grupa čakavskih govora. *Hrvatski dijalektološki zbornik* 5: 67–92.
- KAPETANOVIĆ, A. 2013. Dijatopijske varijacije starohrvatske književne čakavštine. *Hrvatski dijalektološki zbornik* 18: 163–174.
- KOVAČEVIĆ, A. 2016. *Negacija – od čestice do teksta. Usporedna i povijesna raščlamba negacije u hrvatskoglagojskoj pismenosti*. Zagreb: Staroslavenski institut.

- KRAMARIĆ, M. 2010. Sjevnočakavske značajke u starohrvatskim prijevodima sa staročeškoga. L. Badurina; D. Bačić Karković (ur.). *Riječki filološki dani 8. Zbornik radova*. Rijeka: Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, 667–678.
- KRAMARIĆ, M. 2019. *Zrcalo človečaskago spasenja (1445.)*. Transkripcija, kontekst nastanka i jezičnopovijesna analiza. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- LANGSTON, K. 2015. *Čakavska prozodija. Naglasni sustavi čakavskih govora*. Zagreb: Matica hrvatska.
- LISAC, J. 2009. *Hrvatska dijalektologija 2. Čakavsko narječje*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- LUKEŽIĆ, I.; S. ZUBČIĆ. 2007. *Grobnički govor XX. stoljeća (gramatika i rječnik)*. Rijeka: Katedra Čakavskog sabora Grobnišćine.
- LUKEŽIĆ, I.; M. TURK. 1998. *Govori otoka Krka*. Crikvenica: Libellus.
- MIHALJEVIĆ, A. 2014. Hrvatskoglagoljski život Marije Magdalene u odnosu na latinski predložak. *Ricerche slavistiche 12*, 58: 213–293.
- MIHALJEVIĆ, M. 1990. Upotreba povratnospojne zamjenice *svoy* u hrvatskom ili srpskom jeziku. G. Holzer (ur.). *Croatica, Slavica, Indoeuropaea. (Wiener Slavistisches Jahrbuch Ergänzungsband VIII)*. Beč: Österreichische Akademie der Wissenschaften – Institut für Slavistik der Universität Wien, 145–156.
- MIHALJEVIĆ, M. 1997. Jezična slojevitost Brevijara Vida Omišljanina iz 1396. godine. *Filologija 29*: 119–138.
- MIHALJEVIĆ, M. 2018. *Jezik najstarijih hrvatskoglagoljskih rukopisa*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- MILČETIĆ, I. 1895. Čakavština Kvarnerskih otoka. *Rad JAZU 42*: 92–131.
- MILČETIĆ, I. 1902. Prilozi za literaturu hrvatskih glagoljskih spomenika III. Hrvatski Lucidar. *Starine 30*: 257–334.
- MILETIĆ, C. 2019. *Slovník kastafskega govora*. Kastav: Udruga Čakavski senjali.
- NAZOR, A. 1969. Senjski *Transit svetoga Jerolima* i njegov predložak. *Slovo 18–19*: 171–188.
- OSTOJIĆ, I. 1960. Benediktinci glagoljaši. *Slovo 9–10*: 14–42.
- OSTOJIĆ, I. 1964. *Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima. Sv. II: Benediktinci u Dalmaciji*. Split: Benediktinski priorat – Tkon.
- PATERA, A. 1903. *O sv. Jeronymovi knihy troje. Podle rukopisu Musea království Českého v Praze*. V Praze: Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění.
- PECHUŠKA, F. 1940. Benediktinské opatství Rogovské v Dalmácii. *Časopis katolíckého duchovenstva 80*: 14–54, 108–31, 192–208.
- PL 1845 = *Patrologia Latina 22. S. Eusebii Hieronymi. Tomus primus*. 1845. J-P. Migne (ur.). Parisii: Venit apud editorem, in via dicta D'Amboise, pres la Barriere d'Enfer, ou Petit-Montrouge.
- RCJHR 2000– = *Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije*. Zagreb: Staroslavenski institut.
- REINHART, J. 1999. Husov *Výklad desatera božieho prikázanie* u hrvatskoglagoljskom (starohrvatskom) prijevodu. *Slovo 47–49*: 221–254.

- REINHART, J. 2001. Svetlana Olegovna Vjalova (Hrsg.). Glagoljski fragmenti Ivana Berčića u Ruskoj Nacionalnoj biblioteci. 1. Faksimili; 2. Glagoličeskie fragmenty Ivana Berčića: Opisanie. Zagreb (Hrvatska Akademija znanosti i umjetnosti) 2000, 15 S. + 571 Abb., XVIII + 138 S. *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 47: 296–301.
- RUNKO, R. 2014. *Rječnik govora zaseoka Mrkoči u Istri*. Rijeka: Naklada Kvarner.
- ŠIMIĆ, M. 2007. Kajkavizmi u *Tkonskom zborniku*. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 33: 343–370.
- ŠTEFANIĆ, V. 1952. Glagoljski notarski protokol iz Draguča u Istri (1595–1639). *Radovi Staroslavenskoga instituta* 1: 73–174.
- ŠTEFANIĆ, V. 1964. Glagoljski Transit svetog Jeronima u starijem prijevodu. *Radovi Staroslavenskog instituta* 5: 99–161.
- ŠTEFANIĆ, V. 1970. *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije. II dio: Zbornici različitog sadržaja, regule i statuti, registri, varia, indeksi, album slika*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- TAMARO, S. (prir.). 2015. *Ivan Francetić: Rječnik boljunskih govora*. Pula: Sveučilište Jurja Dobrile u Puli.
- VERKHOLANTSEV, J. 2014. *The Slavic Letters of St. Jerome*. DeKalb: NIU Press.
- VIALOVA, S. O. 2000. *Glagoličeskie fragmenty Ivana Berčića v Rossijskoj nacional'noj biblioteke. Opisanie fragmentov*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Ruska nacionalna biblioteka – Staroslavenski institut.
- VRANIĆ, S. 2005. *Čakavski ekavski dijalekt: sustav i podsustavi*. Rijeka: Odsjek za kroatistiku Filozofskoga fakulteta u Rijeci.
- VRANIĆ, S. 2021. Vernakularni elementi u *Drugome beramskom brevijaru*. M. Mihaljević; A. Radošević (ur.). *Studije o Drugome beramskom brevijaru*. Zagreb: Staroslavenski institut, 365–376.
- VW = *Vokabulář webový: webové hnízdo pramenů k poznání historické češtiny*. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., oddělení vývoje jazyka. 2006–. URL: <https://vokabular.ujc.cas.cz> (3. 2. 2023.).
- ZUBČIĆ, S. 2010. Jezične značajke Greblova *Tlmačenja od muki gospoda našega Isuhrsta* (prilog dijakronijskoj dijalektologiji). L. Badurina; D. Bačić Karković (ur.). *Riječki filološki dani* 8. *Zbornik radova*. Rijeka: Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, 631–646.

PRILOG: TRANSLITERACIJA

Tekst je pripremljen prema fotografijama izvornika koje su pribavljene iz Ruske nacionalne knjižnice u Sankt-Peterburgu za potrebe znanstvenoga projekta *Jezična, pismovna i kodikološka analiza fragmenata zbirke Ivana Berčića zadarske provenijencije u virtualnom istraživačkom okruženju* (BER-FRAZD). Transliteracija je provedena po načelu »znak za znak«. Slovo **Ѣ** prenosi se kao *ê*, slovo **ѢѢ** kao *ĵ*, slovo **ѢѢѢ** kao *ĉ*, slovo **ѢѢѢѢ** kao *û* te slovo **ѢѢѢѢѢ** kao *3*. Štapić (**†**) se prenosi znakom *†*, a apostrof (*'*) znakom *'*. Znak za početak poglavlja prenosi se kao **©**. Sačuvana je interpunkcija iz izvornika, kao i velika i mala početna slova. Inicijali se prenose podebljanim velikim početnim slovima. Nadredna su slova puštena u redak. Pokraćene se riječi razvezuju u oblim zagradama. U uglatim zagradama zabilježena su slova i dijelovi riječi koji su rekonstruirani jer se zbog oštećenja rukopisa nisu mogli pročitati. Pogrešno napisane riječi obilježene su uskličnikom u oblim zagradama – (!).

(18a) maûť b'den'ê i miš'len'ê v' sebi · da bi b'lago sav'kupili sebi i s(i)-
 номъ s'voimъ · I s'vite ed'ne na d'ruge v'pirehъ čud'noga meš'tarst'va pre-
 menu · i čud'nimi promeni delomъ · v'sag'da promenuûť na sebi · Ig'ru i v'
 dvorihъ š'treha · ili bodeža · hinen'ê ženъ · tan'ci opois'tvo piri veliki · i piče
 ras'koš'nê · tovarišъ tovarišu · priêtelъ priêtelu · edanъ d'rugomu t'voreť ·
 Ženi k' svoihъ ras'košъ napl'nen'ê zovutъ · da bi v'sega vъ m'nožas'tvê imeli
 – © · i · (=20) k(a)p(i)t(ulъ) · ot' tehъ ki m'nogimъ opoistvomъ prevelikimъ · i
 lûbodeist'vomъ s'voi životъ pogub'lautъ · I s'voû dušu bez'vrimene v(a) v(ê)-
 čnu semr'tъ vedutъ · Ali gore v(a)mъ · z'li i m'rgъ'ki ča činite · Ves'te li alí ne
 ves'te ča činite · Têlo bez'vrimenê pogub'laete · a d(u)šu ubiêete · A ot'kuda
 e nemočъ i s'mrtъ bez'vremen'na · Raz've ot' velikihъ pičъ · i ot' čes'toga
 običaê lûbodêen'ê – Eda se v(a)mъ m'nitъ da bis'te b(og)a hinili · zais'to sami
 sebê prehinûť · za têlo d(u)šu zabivaete · I t(a)ko i d(u)šu i telo v'kupъ po-
 gub'laete bez'vrimenê – I zato raduite se i veselite se na semъ k'rat'komъ
 s(vê)te ki ga imate · Začъ po malomъ vrêmeni · paki z' dêvli bez'kon'ca p'la-
 kati se imate · I ča pakъ **(18b)** tada s'tvorite v' ta časъ · eda li vas'petъ v(a)še
 s'vite prečes'to uk'rašev(a)ti vač'nete · O pres'tanite · to ũre ne budete moči
 veče toga činiti · Začъ v' tomъ mes'te e(stъ) z'lo tovariš'tvo · i s'kržatъ zu-
 bomъ · Roginetъ tu plemen'čina v(a)ša · i ne budetъ k'to bi iz'nikalъ k' vamъ
 · to rekučъ · pomoči v(a)mъ · na os'tane t(a)ko da budete v' pak'li več'no
 pragonenie i s'ramotu trpeli · Liho űiden'e i pit'e · ũre os'ta vesel'e i utišen'e
 · Pride gorupos'tъ za s'lat'kos'tъ · Prib'liži se s'krbъ za vesel'e · Za s'vite
 mek'ke · oĝanъ pak'leni · Za pok'rito g'ledan'e · obazren'e d'êvla pak'lenoga

· Za celovъ lûb'leni · celovan'e d'êvla · Za ras'košъ žen'sku · g'rdos'tь d'êv-
 ls'ka · Vis'tinu po s'mr'ti ne budete moći niče veče činiti · raz'vi gor'ko p'la-
 kati · sa onimъ bogat'cemъ · ki se s'lav'no piteaše · I v' pak'lenihъ mukahъ
 naiman'se kap'le vodi · ako bite hoteli · ne budete moći imiti k' pitiû · No
 činite s'voe vesel'e · i vršite s'voe ras'koši v' bludehъ · Sêite riči pogibel'ne ·
 Začъ riči pogibel'nê i požanete · To e(stъ) m'rs'kaê d- **(18c)** ela sega s(vê)ta
 činite · A t(a)koe m'rskuû plaču i vaz'mete · va og'ni pak'lênomъ · kada ta
 g'rubi i s'traš'ni sudъ · va v(e)liki sud'ni d(a)нъ · ta preprav(a)dni sudacъ · i
 g(ospod)ь · na v(a)sъ v'zdas'tь sudъ reki · Idite ot' mene prokleti va oganъ
 več'ni · ki e ugotovanъ d'êv'lu i an'j(e)lomъ ego – © · i · a · (=21) k(a)p(i)t(ulъ)
 :– Govori o tehъ ki se veliko d'rago d'rže va utešen'û sega sь(vê)ta · a na sudъ
 ki priti imatъ niče ne pom'netъ :– **O** gore t(e)bi s'rce kamen'noe · ako kada li
 malo mis'liš v' sebe o utešen'i sega sь(vê)ta · A suda imeûčago na te priti ne
 s'trahueš'se · I t(a)koe toga suda · ili vis'tinu toga d'ne g'roz'nago i s'traš'nago
 ne boite se · V' komъ d'nevi ne toliko li ot' lûbodêinihъ s'vitъ · na ot' opriên'ê
 · i ot' gl'tunie · na i ot' v'sakoga togo vrimene v' komъ živi bis'te · I t(a)koe ot'
 vsake tače · i manêne riči · I ot' v'sakoga zaloga miš'len'ê · imatъ g(ospod)u
 računъ dati – **O** č(lovê)če zač' se ne pobol'shašъ · začъ ot'kladašъ d(a)нъ · ot
 d'ne · i obrati se k g(ospod)u · Začъ ne žaluešъ z'la činen'ê · Ovo s'mrtъ ·
 približi se da pož'ret' te tekući k' t(e)bi d'nemъ i noćiû Ovo ûre d'êvlъ hititъ
 da vaz'met' te · Ovo bogatais'tvo · pogiba · Ovo č'гъ- **(18d)** vi tela t'voego
 čekaûtъ da s'nedet' e · ko ti esi s' veliku s'nagu pitelъ · dok'lê vas'petъ s' d(u)-
 šeû sav'kupit' se · tu kadê na kup' s' nû bes'konač'nie muki imeti vač'netъ · A
 tada ča sega s(vê)ta bez'čas'tû b'ludite · Prosišъ i želišъ sega s(vê)ta utešen'ê
 · bogatais'tva · sl(a)vê · hv(a)li · i inihъ riči t(e)bê d'ragihъ · vis'tinu ne nai-
 dešъ ihъ sadê · na semъ s(vê)te · Na ako prav(a)dnihъ riči želêešъ i ičešъ · t(a)-
 da pos'pêšai k' n(e)b(e)s'koi sl(a)vê – h' koi esi s'tvoreny i učineny · I tamo su
 vis'tinu pravê i prav(a)dnê rados'ti kihъ oko ne vidê ni uho s'liša · ni na sr'ce
 č(lovê)ku v'zide · i zato prosim' te č(lovê)če ne kaši tihъ riči ke s'koro ot'pa-
 daû i ot'begaû · da v(a) v(ê)ki buduče imêti vač'nešъ · A ča r(e)cemъ rakъ o
 têhъ · ki ni za lûbavъ b(o)žiu · ni za boêzanъ ni za s'trahъ mukъ priti hotečihъ
 · s'mr'ti boet' se · da bi ûre pres'tali ot' griha · I da is'tinu rečemъ nimъ žalъ
 e(stъ) · da z'la ne moguť činiti · kako želiûtъ · To e(stъ) t(a)ko d'rug'da m'no-
 go k'ratъ m'nogo z'la želiûtъ s'tvoriti · da k(a)da toga ne v'z'moguť s'tvoriti
 · ili is'pl'niti · kako hotetъ · t(a)da imъ toga žalъ e(stъ) da pret'ce toga činiti
 ne moguť · k(a)ko bi hoteli · Oû i gore v(a)mъ vi z'lobivi ki se sade s'miete ·
 zač' se tamo v'sp- **(19a)** lačete v goručemъ pak'li og'nenomъ · **O** gore v(a)mъ
 · ki ovihъ t(ê)lêsnihъ rados'ti želêete · začъ ako si bis'te i neradi · da muke
 pak'lêne li trpêti budete · Ovo v(a)mъ maľ časъ ot' ure iz'biva · I napl'nite

meru z'lobi v(a)šee · Da pridetъ na v(a)sъ v'saki g'nevъ b(o)ži – Uživajte sega s(vê)ta · va ono malo vrime · v' fal'sii i va opois't'vê · i v' ben'i · i v' psos'tehъ · v' tan'cêhъ i v' hinen'û ženъ · ni edanъ časъ · ne pus'tite iz'minuti – Začъ dalite i s'tezuete se dok'lê s'te živi · sav'kuplaete čas'ti · bogatais'tviê i sili sinomъ v(a)šimъ da vi i sini v(a)ši moč'ni budete · Pris'porite plemen'čine i dobra g'lasa · da v(a)ši sinove v'zmogutъ toje činiti ko vi činite · da budete š'nimi v' pak'li vek'se muke trpili · © k(a)p(i)t(ulъ) · i · b · (=22) O tehъ ki govore m(i)l(o)sr'dъ i m(i)l(o)stivъ e(stъ) g(ospod)ъ v'sakomu g'reš'niku · da nebozi ne razmiš'laû se na nega prav'du – **DA** eda si nêk'to r(e)četъ · m(i)l(o)sr'dъ i m(i)l(o)stivъ es(tъ) g(ospod)ъ · ki v'sakoga g'reš'nika k' sebê priti hotêčago priemletъ · i ot'pučaetъ emu – Vis'tinu is'tina e(stъ) · I azъ t(a)koe z'naû · I vis'tinu m(i)l(o)stiv' e(stъ) g(ospod)ъ · veče ner' se komu m'nitъ – **(19b)** i veče nerъ k'to verovati more · i v'sakomu ot'pučaetъ · ki se k' nemu obratitъ · k(a)ko dos'toino e(stъ) · Da ê t(a)ko dimъ · Prem(i)l(o)stivъ e(stъ) · da t(a)ko m'nogo · i t(a)ko veliko z'lobi i nepravdi ot g'riš'niہъ lûdi trpitъ · davae imъ vremena · i časi · da bi se obratili · Da viite to isъtin'no · da t(a)ko k(a)ko e(stъ) m(i)l(o)s'tivъ i v' trpên'û i v' čekan'û č(lovê)ka g'reš'na · t(a)koe i prav'danъ e(stъ) v' romačen'û nad' g'rišnimъ · Na eda vas'petъ r(e)če niki · da č(lovê)kъ ki va v'semъ vremenî života s'voego z'lo čine · i na s'mrt'noi pos'teli priêmъ pokaên'e · pom(i)luet' ga b(og)ъ · Oû i gore kako e to tače dom'nênie · i k(a)ko e to nepravo i fal'so iہъ miš'lenie · začъ iہъ m'nogo to prehinûetъ · začъ ed'va · a · (=1) č(lovê)kъ ot · č · (=1000) lûdi primetъ ot b(og)-a ot'pučenie g'rihovъ · ki e na semъ s(vê)te v' z'lê s'voi životъ ud'ržalъ Vasъ v' grisiہъ bivъ poroень · i v's'pitanъ · ki ni b(og)a z'na · ni se vês'tъ v' svoemъ sag'rišen'û z'nanъ · ni ča bi ta pokora bila nê vês'tъ · tak'mo eda si nikako k(a)ko s'reči · To e(stъ) o pokori malo maritъ · raz'vê k(a)ko ot s'na pročuče se · nêč'to o tomъ nekada pomis'li · i t(a)ko vas'petъ · os'tavi · bud- **(19c)** uči oče v(a)sъ grêsi op'letenъ · i s'vezanъ · Koga s'mučaetъ tuga · sini radi i h'čeri da e os'tav'la · a samъ ot niہъ idetъ · Koga vremen'no b'lago i bogatais'tvo velê moč'no poraža · To e(stъ) žalos't mu činitъ · da e viditъ · i ûre ga veče uživati ne budetъ · I k(a)ko priêt'nu b(og)u pokoru primetъ · To e(stъ) v' ta časъ v' ki umiraetъ · kada e tada ne hote priêti kada isъtin'no videše da bi mogalъ z'dravъ bitî · Hoču vis'tinu s'vršeno i s' prav'du reči · da ki budučъ z'dravъ i mladъ · ne boit' se b(og)a g'nêvati · i proti emu činiti · ta na s'm'rt'noi pos'teli ne zasluži imeti pom(i)lovanie b(o)žie · Ako pokora to e(stъ) sini v'zlûb'leni · kada neki pokoru primetъ · kada ûre vidit' se ne mogučъ veče živъ bitî Ki vis'tinu kada bi v's'talъ z' nemoči · bil' bi gor'si nego priê · Vêmъ iہъ nemalo ki imeše pinezi i biše bogati · ki na s'm'rt'noi pos'teli pokoru priêše · i v'zmog'se p(a)ki v' svoemъ z'drav'i prebivaûče · i s'voe žit'e po-

tomъ gor'se s'tvoriše · Tako i azъ sie d'ržimъ · i za is'tinu imamъ · i tomu sa-
(19d) m' se m'nogu is'tinu naučilъ · [d]a ne budetъ tomu dob(a)ръ k(o)n(a)-
 cъ · ki svoji životъ z'lo veduče · i g'rišiti ne boit' se na g'rišeči · i v' ešutahъ
 sega s(vê)ta v'sag'da žive · Vidi pr(oro)къ pravi · i di t(a)ko – Čas'tna pred'
 g(ospode)mъ · sem'rtъ s(ve)tihъ ego · Da g'riš'niہ s'mr'tъ premr's'ka es(t)ъ
 · © · i · v · (=23) k(a)p(i)t(ulъ) · V' komъ učitъ · da dobri budetъ sil'ni v' prav'de
 protivu zalimъ usilovati aъ za to p'laču primutъ :- **I** Zato sinove v'zlûb'leni
 opašite se silu · i budite · sinove sil'ni – Ne s'trašite se malê i mlêd'nê riči ·
 s'tvoreni s' prav'dou · tehъ zalihъ i nečis'tihъ bogatacъ · i pre(ro)tnikovъ sega
 s(vê)ta · kihъ t(a)kovou m'lêd'nos'tû ûre ukazali esmo k(a)ko bi êzikъ toga
 ed'va ot' nihъ iz'govorilъ · To e(st)ъ da bi tu v'su ihъ hudobu isp(o)v(ê)dati ·
 ezik' bi e ne mogalъ ot' nihъ iz'govoriti · I z(a)to ne podobaet' se ihъ boêti · na
 predce v'sag'da prav'du činiti · začъ ki za prav'du protiv'nos'ti tpitъ · ta b(la)-
 ž(e)нь e(st)ъ · i dobro emu budetъ · I ako za prav'du um'retъ · timъ b(la)ž(e)-
 neiši es(t)ъ · Začъ vis'tinu e(st)ъ čas'tna pred' g(ospode)mъ semrtъ s(ve)tihъ
 ego · **(20a)** I ako želiešъ prebivanie života d'ržati v' smr'ti h(ръsto)ve · ne boi
 se za h(ръst)a um'reti · ke su dob're riči k' sl(a)ve buduče · Začъ ot'kriût' se ·
 kada êvit' se sl(a)va ka s'više e(st)ъ · a nê na z(e)mli · to rekuče · dobri êvet'
 se · v' danъ v'sakoga ot'krveniê · i tamo va visote s'(vê)tloi êvet' se · a nê
 sade na z(e)mli · Z(a)čъ tamo v'se iz'nik'netъ êve · k(a)ko v' zrcalê · i ne bu-
 detъ s'krveno dobro k' dobrimъ · a z'lo k' zlimъ · na v'se êvlenu budetъ · Aъ
 ki ne teži · ta plače ne primetъ · Na tomъ ni zadovolje ime h(ръst)ъên'sko ime-
 ti · na ako si h(ръst)ъêninъ nas'lêdui h(ръst)a · zamaň ta h(ръst)ъên'sko ime
 imatъ · ki d'êvla nas'lêduetъ · i da r(e)čemъ veče – ta sav'sima ni h(ръst)ъêninъ
 · ki d'êv'lû volû čini · na e(st)ъ an'tih(ръst)ъ · Po onomъ s'lovi s(veta)go iv(a)-
 na · ko r(e)če · S'lišas'te da prišalъ e(st)ъ an'tih(ръst)ъ · Ali nine viite da se
 m'nozi an'tih(ръst)i s'tvoriše · ki nas'lêduûtъ nêčis'toga d'êvla · I z(a)to ako
 hočete s h(ръsto)mъ biti · i š' nimъ c(êsa)rstvovati · t(a)da se fatigaitе s h(ръ-
 sto)mъ – To e(st)ъ v' prav'de nas'lêduite ego – Kada h(ръst)ъ g(ospod)ъ muku
 trpi · podob'no i dos'toino · ki imaše ime nada v'sa imena · da t(a)ko v'nide
 v' sl(a)vu s'vou · A mi ko upvanie imamo tamo v'niti · bez' truda i bez' fatigue
 · kako da bi rekalъ · Ako **(20b)** ne budemo s'topъ h(ръsto)viہ nas'lêdov(a)ti
 · To e(st)ъ za nъ protiv'nos'ti i mukъ raz'ličnihъ imiti · ne budemo moči v'ni-
 ti v' sl(a)vu ego · O k(a)ko bezum'ni es'mo i lêna s'rca verovati · ere hočemo
 sadê sa simъ s(vê)tomъ radovati se · a potomъ p(a)къ s h(ръsto)mъ c(êsa)-
 rst'vovati · Našъ g(ospod)ъ v'nide va ubogomъ prebivan'û prebivanъ na semъ
 s(vê)te · A rabъ v' prevelikos'ti rizъ · i d'ragoga kamen'ê i z'lata buduči
 ob'težehъ · nikakože ne v'nidetъ · Onъ lačanъ budučъ v'nide · a si ras'koš'û
 b'luda budučъ nap'lnenъ ne v'nidetъ · Onъ na k'riži za v'se h(ръst)ъêne um'r-

vъ v'nide · A si na plemenitoi pos'teli s'pe · i v'sako utišen'e imee ne v'nidety · Koga samъ g(ospod)ъ ne s'tvori sie rabъ činitъ · G(ospod)ъ obeča sin'ma zavedeovima dati s'voe c(êsa)rstvo – kada bi kalêžъ · To e(stъ) trpenie muki · ku onъ imelъ e(stъ) piti · mog'li oni t(a)koe piti :– © ·i·g· (=24) k(a)p(i)t(ulъ) :– V' komъ uči kako imamo zais'tinu s'voga života nê d'r'žati · da ne budemo tak'mo imenomъ h(гъst)ъêni na i delomъ :– I Zato laživi i bezum'ni sinove č(lovêča)sci · ki nepravo sudite · i niče ne z'nate ko pravad'no es'tъ – **(20c)** nazivaûcimъ dobro v' zlo · i z'lo v' dobro · Povratite se k' srcu vašemu · ko e(stъ) k' svedêniû v(a)šemu · i povrateçi se pos'lušajte mene · I budu ispovedati v(a)mъ · ko s'lišahъ · i ko z'naû · i ko o(t)ci n(a)ši êviše m'nê · da ne potait' se ot s(i)ni č(lovêča)skihъ · dobro e(stъ) boêti se b(og)a · i d'r'žati se ego · i t(a)ko hoditi k(a)ko onъ hodi · Kako h(гъst)ъ d(u)šu s'vou položi · t(a)ko i mi za prav'du · ka prav'da e(stъ) samъ sinъ b(o)ži · Kada potriba e(stъ) · imamo d(u)še n(a)še položiti I ki na semъ s(vê)ti lûbi d(u)šu s'vou · ta pogubit' û · H(гъst)ъ za n(a)sъ um'ri n(a)mъ os'tavlae obrazъ · da nas'lêduem' s'topi ego · Ne ima se ta za h(гъst)ъênina pomis'liti · ki se ne naide gotovъ za g(ospod)a um'riti · i ki s'lužitъ h(гъst)u ta nas'lêduety ego – R'ci č(lovê)če · ti ki raz'vê imenemъ i sl(o)vomъ h(гъst)ъêninъ esi · êk(o) vêru h(гъsto)vu s'ves'tuešъ · i imaš' û dobro e(stъ) to · na kadî sutъ dela · Vidi e m'r'tva vera bez' dela · I oče ti rakъ is'tin'no r(e)čemъ · ovo ki esu taki tak'mo us'ti a ne delomъ · h(гъst)a h(va)lišъ · ti se ga ot'mečešъ Arъ vis'tinu da bi tomu verovalъ · ko us'ti govorišъ · ti bi se boêlъ ego · i s'tidil' bi se g'rihi s'toimi (!) · I p(a)kъ ako to t(a)ko e(stъ) · I rakъ z'la dela činišъ delomъ · veče nad' tobu imatъ romačeno biti · Začъ verovati a delomъ **(20d)** ne činiti · e(stъ) d'êvle zalečen'e pok'ladati · Začъ ubo ta g'rihъ · ki bivactъ ot' pravie z'lobi č(lovêča)skie · bez'čis'l'no e(stъ) gor'si ta · nerъ ta ki se nevidoma prigaê · Sag'reši an'j(e)lъ · To rekučъ prvi · Sag'reši č(lovê)kъ · To r(e)kučъ adamъ · Edanъ v'zm(o)že naiti m(i)l(o)stъ – To e(stъ) adamъ · A d'rugi nê · To e(stъ) an'j(e)lъ luciferъ · A začъ to bê pos'lušajte · Zato da an'j(e)lъ prvi · ot' vlače s'voe z'lobi to z'lo učini · A č(lovê)kъ ponuk'nut'emъ d'êvla · to učini i sag'reši – © ·i·d· (=25) k(a)p(i)t(ulъ) · V' komъ n(a)sъ uči · da bis'mo se borili proti napas'temъ · ako hočemo za to maz'du na n(e)bêsihъ imiti ot g(ospo)d(i)na b(og)a · Alê eda si rakъ r(e)češъ · a vidê ja t(a)koe ponuk'nut'emъ d'êv'limъ sag'rêsihъ · k' tomo (!) ja ot'vêçaû · O z'lobniče ku p'laču zas'lužišъ kada niednoga boê ne budešъ imiti · To e(stъ) ako na semъ s(vê)te ne budešъ imeti napas'ti · i k(a)kova ti p'lača bude na semъ s(vê)te · kada nied'ne prekore ne budešъ imiti · Ali toga ne višъ · da sega s(vê)ta vitezъ · ka v'sakoi ešute prik'ladaet' se da s'voemu k'ralû v'zlûbit' se veče – I z(a)to ti povinuti se imašъ · trpê da vek'su plaçu primešъ · I zato ubo niedanъ otgovorъ t(e)bê ne

more biti · da bi ti rekaľ · da ponuĉeniemъ d'ĕvls'kimъ sag'rišilъ esi – Kako r(e)ĉe adamъ · Z(a)ĉъ to ponuĉenie – **(21a)** ti ot'govora ne budešъ imiti · Ere tak'mo to samo ponuĉenie ime adamъ – da e ot toga d'riva jilъ · Ere oĉe ne biše poz'nalъ kakovo bi bilo to prelaĉenie d'ĕvl'sko · Ni oĉe t(a)da z'naše da bi t(a)ko v(e)liko sag'rišilъ · i t(a)koe ne viēše · da bi t(a)ko · veliko g'rihъ m'rzakъ bilъ · A ti kako samъ govorišъ i z'našъ d'ĕvl'sku las'tъ · i vēšъ k(a)ko g'rihъ b(og)u m'rzakъ e(stъ) · a da zaĉъ p(a)kъ t(a)da toliko · ĉ · (=1000) g'rihъ ĉinišъ · A vis'tinu da s'vršeno riĉъ zat'voru · h(ĝst)ъĕnĕ esu t(a)kovi · da us'ti s'voimi lûbetъ ego · a ezikomъ s'voim' lažutъ emu · S'prav'doû nes'tъ ver'no s'rce ihъ s'v(ĕ)doĉast'viû ego · I aĉe k'to lûbitъ h(ĝst)a · To e(stъ) k(a)ko da bi t(a)ko rekaľ · K'to hoĉe lûbiti b(og)a · ta imĕi pravo s'rce k' nemu · i neots'tup'no · da bi s'v(ĕ)doĉas'tvo zapov(ĕ)di ego brzo i nelĕno is'pravlaľ · I kada s'voimi us'ti lûbišъ ego · lûbi ga s'naž'no · nĕ gug'nae prav'di ego · ezikomъ i s'rceemъ s'voimъ · i t(a)ko vîjъ da ne budetъ v' tebĕ nied'no raz'dilen'e ni d'voen'e · na budi v' tebi ed'nos'taino lûb'len'e · k(a)ko e(stъ) onъ ed'nos'taĕnъ i prav'danъ :- © · i · e · (=26) :- k(a)p(i)t(ulъ) · V' komъ uĉi i zapovida otvreĉi se v'sega ĉa ĉ(lovĕ)kъ imatъ – i samoga sebĕ · a z'vlaĉe porъ i m'nihъ duhov'ni :- :- :- Es't li k'to pravi h(ĝst)ъĕninъ :- **(21b)** A z'vlaĉe porъ i m'nihъ · v' kihъ kako v' zrcalĕ imatъ s'vateti se s'vršen'e · Ne li toliko ot'povedati se v'sega ĉa imašъ · na tak'mo i samъ sebĕ ot'povĕi se – I t(a)ko budi v(a)sъ m'rtavъ semu s(vĕ)tu · Zaĉъ ako ne um'retъ z'rno pš(e)niĉ'noe v zemli pad'sĕe · na tak'mo samo celo prebivaetъ · bez' vsakogo pruda · Zaĉъ kъto sega s(vĕ)ta s'krbmi živъ e(stъ) · ta e(stъ) b(og)u m'rtavъ · Vis'tinu dobro i podob'no e(stъ) · ki hoĉe ĉ(lovĕ)kъ pohitati · i d'ržati s'vršen'e · imatъ biti t(a)ko m'rtavъ semu s(vĕ)tu · da bi k(a)ko m'rt'vomu i um'rlomu o riĉehъ sega s(vĕ)ta · niĉe ĉuveno ne bilo · To e(stъ) da bi ki imaûtъ t(a)ko s' bl(a)gomъ ĉinili kako da bi niĉe ne imeli k(a)ko i m'rtvi · o tomъ niĉe ne uprašai · I t(a)ko sa ap(ust)olomъ reĉi v'zm(o)žešъ · Prebivanie n(a)še n(a) n(e)b(e)sihъ e(stъ) · I da vas'petъ r(e)ĉešъ · Živъ esamъ azъ · na nĕ azъ · na živъ e(stъ) va m'nĕ h(ĝst)ъ · Nĕ boite se tehъ ki telo ubiĕûtъ · ere d(u)še ne moguť ubiti · sega s(vĕ)ta s'muĉen'ĕ trpite · ka brzo iĉezaûtъ · da rados'ti bes'konaĉ'nie imeti v'zm(o)žete · Seg a s(vĕ)ta putъ i prebivanie na to e(stъ) K'to hoĉe v' n(e)b(e)skie v'las'ti priti · da bi ego prihodъ ta- **(21c)** mo bilъ · Vis'tinu da bi se inimъ putemъ mog'lo tamo poiti · t(a)da va v'semъ bil' bi b(og)ъ lažъ · kako da bi rekaľ · Prebivanie i putъ sega s(vĕ)ta na to namъ e(stъ) pripravlenъ · da bis'mo imъ i na nemъ dob'ra dĕla delaûĉi i b(og)a boĕĉe se · i s'prav'doû z'naûĉe ego · v(ĕ)ĉnoe prebivanie imeti mog'li · K(a)ko samъ b(og)ъ izredi i napravi · i t(a)ko v'shote imĕti v' dobrotĕ s'voei v(e)liĉs'tvie · Vis'tinu sihъ s(love)sъ ka k' vamъ govoru ne v'zehъ ot ĉ(lovĕ)ka ni im' se nauĉihъ ot ĉ(lovĕ)-

ka · Na ot s(veta)go e(van)j(e)liê naučih' se imъ :- © · i · ž · (=27) k(a)p(i)t(ulъ) · V' komъ di · da nied'nomu nês'tь v'zm(o)žno v' c(êsa)rstvie b(o)žie ras'košiû v'niti – č'ti sie :- **ZA**is'to o v'semь i v'semi zakoni · i m'nogimь s'mučen'emь c(êsa)rstvo n(e)b(e)s'ko naiti vz'm(o)žemo · Ta na putê b'luditъ ki ras'košiû i bogatais'tviemь hočetъ v'niti tamo · očito z'namenie pogubilъ e(stъ) · ki na semь s(vê)te s'voe lûbos'ti nas'lêduetъ · i hočetъ simь s(vê)tomъ lûb'lenь biti · Vêdê to t(a)ko e(stъ) · da kihъ b(og)ъ lûbitъ · têhъ čes'to nakazu- **(21d)** etъ i karaetъ · Kada na s(vê)te dos'toino e(stъ) v'znašati se v' skrbêhъ i v' protiv'nos'tehъ vašihъ · radi povinuite se v'znašaûce · To e(stъ) trpeče prigodi raz'ličnie b(og)a radi · i v' tomъ imêite v'znašanie na semь s(vê)te · Vis'tinu obeča sie h(rъst)ъ uč(e)nikomъ s'voimъ · ke do kon'ca v'z'lûbi · z'namen'e lûb'vi na toi pos'lêd'noi vičere · i r(e)če · Am(e)нъ g(lago)lû v(a)мъ · êk(o) v'zridaete i v'splačete se · a vas'petъ p(a)къ v'z'veselite se · Raduite se sini moi v'z'lûb'leni · kada v(a)sъ s(vê)tъ nenaviditъ · Želêite vis'tinu trpêti protiv'nos'ti poruganiê ot' lûdi · êk(o) b(la)ž(e)ni budête · kada v(a)sъ č(lovê)ci v'znenavidetъ · i proklnutъ v(a)sъ · i rekutъ v'sako z'lo protivu vamъ sina č(lovêča)skoga radi · t(a)da se raduite i veselite · Začъ maz'da vaša m'noga e(stъ) na n(e)b(e)sihъ – Vis'tinu ako v(a)sъ s(vê)tъ nanaviditъ (!) · to vêite êk(o) ot s(vê)ta nês'te · Začъ ako bis'te ot' s(vê)ta bili · s(vê)t bi lûbilъ · to eže ego es(t)ъ :- © k(a)p(i)t(ulъ) · i · ž · (=28) V' komъ uči da bi se têmь dobri radovali · ča imъ z'li protiv'nos'ti činetъ · začъ têmь zakonomъ k' b(og)u imaûtъ pomočъ :- **ZA** v'saku rados'tь to sebê imêite · kada na semь s(vê)te m'nogo pre- **(22a)** korъ i protivans'tva imêti vač'nete · Viduče to da sila i pokora ot togo poraêet' se · Pokora i trpênie s'vršeno dêlo imatъ · Začъ v'se dobro v' č(lovê)cê pokoroû i trpêniemь is'kušaût' se · k(a)ko z'lato og'nemъ · I k'to imatъ ine dobroti bez' pokore · ta k(a)ko v' črêpinahъ z'lato nosi · To e(stъ) · da nes'tь dobro uk'rašenъ imi · k(a)ko da bi z'lato v' črêpinahъ · ili ničъ d'ragago h'ranilъ g'de bi ga v' nadêi ne bilo · A vidê sp(a)sit(e)лъ r(e)če · êko v' samoi pokore · i v trpêni v(a)šemь s'težite duše v(a)še · To e(stъ) · k c(êsa)r'stviû n(e)b(e)skomu · Sila ta e(stъ) s'poena i s'ložena s' pokoroû m(u)žъ pokoranъ i trpêl(iv)ъ · k'rep'kie mis'li e(stъ) · i k'to pokoranъ i trpêlivъ i silanъ e(stъ) · Ta more bez'skrb'no upvanie imiti k' prebivaniû života budučago · S'hranite pokoru v' mis'li vaše · ku pokoru kada pridetъ vrime dêlomъ pokažete · V'istinu pokora e(stъ) k(a)ko vetr'nikъ korabal'ni · kimъ na sego s(vê)ta vlnahъ korabalъ nosit' se · To r(e)kučъ · prebitakъ · n(a)šego života · kamo koli v'lnami plovetъ · tamo nied'ne prigodi ne boit' se · Niedanъ ot vasъ k'ko vračen'ê z'la · ili k' nenasiv'ti b'ližnago z'lemъ i protiv'nemъ s(love)-semь ne vz'budi · © · i · ž · (=29) k(a)p(i)t(ulъ) – V' komъ zapov(ê)daetъ · da budu- **(22b)** tь m(i)l(o)stivi o nêmь ako hotê imêti b(og)a sebê m(i)l(o)stiva

:- **BU**dite m(i)l(o)srdi êk(o)že i o(ta)сь vašь n(e)b(e)ski m(i)l(o)srъdъ es(t)ь · Ki daž'ditъ na prav(a)dnie i na neprav(a)dnie – I s'Incemъ s'voimъ siêetъ · na добрие i na zalie · Sudъ bez m(i)l(o)sr'diê budetъ tomu ki ne činetъ m(i)l(o)-sr'diê · Začъ m(i)l(o)s'rdie lêtorasalъ nad' vasъ sudъ e(stъ) · Vis'tinu ako ne otručaete têmъ ki g'nêvaûtъ vasъ ni o(ta)сь v(a)šъ n(e)b(e)ski ot'pus'titъ v(a)-mъ · Ta zamaпъ m(i)l(o)s'ti prositъ · ki d'ruzimъ m(i)l(o)stъ ot'mečetъ · Začъ gl(agole)tъ ap(usto)лъ · Tr'pite ače k'to po licu biet' ti · Sadê n(a)ša k'rêpos'tъ pot'vr'êet' se · Sadê e(stъ) v'sa n(a)ša maz'da i plača · da lûbimo priêтели v'božê · a nepriêтели b(og)a radi · Onъ nečis'ti rabъ priêtmъ · m(i)l(o)сrъtъ ot g(o)-spod)a s'voego · i paki rabu s'voemu m(i)l(o)stъ otv'rže · I zato v' pravdê zas'luži teš'kie muki · To e(stъ) t(a)ko · da m(i)l(o)s'ti v' pravdi b(o)žiei ne bêš' nimъ · Prav'da bez' m(i)l(o)s'ti teš'kos'tъ es'tъ – I zato prav'da s' m(i)l(o)-s'tiû imatъ savkuplena biti · V'sa n(a)ša regula v' m(i)l(o)s'rđiû es(t)ь – za g'rêhъ ubo more nasъ b(og)ъ pogubiti · ke sp(a)se s'voimъ m(i)l(o)- **(22c)** s'rđiemъ · ki m(i)l(o)sr'diê ne potribuetъ · ta ni h(rъst)ъêninъ · Ne vzm(o)žno es(t)ь to kada č(lovê)къ m(i)l(o)stivъ e(stъ) · da bi g'nêva b(o)žîe ne uk'rotilъ · To e(stъ) kadê e(stъ) č(lovê)къ m(i)l(o)stivъ nikakore to ne more biti · da bi raz'gnêvan'ê b(o)ž(i)ê ne uk'rotilъ · Začъ b(la)ž(e)ni m(i)l(o)sr'di · êk(o) ti rom(i)lovani budutъ · A z'vlače porъ i m'niъ bez' m(i)l(o)s'rđiê · e(stъ) k(a)-ko korabalъ utalъ · ot' vsêhъ s'tranъ a na s'rêdê mora · Začъ tača i ešut'na to e(stъ) regula · ka m(i)l(o)sr'diê ne imatъ · Malo pros'pêš'no e(stъ) imêti k'roi pos'tavu rizъ ot s(vê)tъs'kihъ lûdi · a životomъ se š' nimi is'praviti · Raz'vê rizami samêmi i redomъ e(stъ) · nêg'do porъ · ili m'niъ · Na životomъ to r(e)-kučъ dobrimъ imat' se pokazati · is'tin'no v' tomъ dos'toênîû · © ·j· (=30) k(a)-p(i)t(ulъ) :- V' komъ t(a)ko gl(ago)letъ · da na v'semъ s(vê)te nied'na ni t(a)-ko m'rs'ka i lûta pot'vora · kako zali fratarъ · ili porъ :- **SE** č'to hoču reči · k(a)ko čes'to ot' veliko m'nožas'tva s'krbi č(lovê)къ m'nogo g(lago)letъ · Se m'nihovъ i porovъ pov'sude na s(vê)te dovole e(stъ) · I zato preret'ci sutъ popi · i m'nisi · da ot' ·r· (=100) ed'va ·a· (=1) ob'rečet' se · Kada bi t(a)ko rekalъ pros'toû bese- **(22d)** du · O pomagajte m'nožas'tva s'krbi radi moramъ g(lago)lati · da pov'sude na s(vê)te popi i m'nihi prem'nogo e(stъ) · Začъ taci i ed'va ot ·r· (=100) ·a· (=1) redomъ s'voego dos'toên'stva · s'voi životъ vedetъ · Vis'tinu nied'na na s(vê)te ni teš'kiê i lûča pot'vora · k(a)ko z'li porъ · ili m'niъ · Začъ karaniê trpêti ne hotetъ · a is'tini nig'darъ s'lišati ne hočetъ · O da na k'rat'ce r(e)čemъ · Nada v'se z'lobi iz'ničetъ · taci popi i m'nihi · ki sutъ tak'mo pos'tavu rizъ imenemъ · kihъ tača i ešut'na regula e(stъ) · t(a)-kova to e(stъ) · regula čis'ta i nepos'kvrnena u b(og)a o(t)ca · Pohaêti sirotъ i v'dovicsъ · v' skrbêhъ ihъ · i nes'kvrnna sebê h'raniti ot' sego s'v(ê)ta :- © ·j·a· (=31) :- k(a)p(i)t(ulъ) · V' komъ zapovidaetъ da lakomoga popa i m'niha ·

veče se imamo varovati nery z'miê prelûtoga – O veliko z'lo k(a)ko m'nogo v' nêkihъ duhov'niъ pos'tavlaû · i imenemъ to r(e)kučъ · da v' niъ v'zras'la e(stъ) lakomiê – I veče da pravo r(e)čemъ · na čelo têhъ is'têhъ d(u)hov'niъ es(tъ) lakomos'tъ · Začъ ubo sutъ vl'ci ras'hič'ni va odêhъ ov'čihъ · to r(e)-kučъ · hodeče tu k(a)dê porъ ili m'niъ lakomъ e(stъ) · i da e(stъ) bez m(i)l(o)-sr'diê b(o)žiê veče ot nego varovati se e nery ot z'miê êdovitago · I t(a)koi nêci sutъ · ki v'se s'voe sp(a)senie m'nêť kada c'rikvê i mol' - **(23a)** s'tiri di-v'nimъ zakonomъ i dêlomъ · usiliemъ ubozihъ lûdi dêlaûť · V' kêhъ lakomst'vo t(a)ko prebivaetъ · da oni m'nêť da bi imъ z(e)mle i v'sega imelo nedos'tati · Tamo imaûť s'rce i misalъ · i v'sag'da e(stъ) miš'lenie ihъ · da tue pas'ki užiti i v'zeti mog'li biše · Têť is'têť sp(a)sit(e)lъ pride i prorokue r(e)če · Gore vamъ ki ziete g'robi prorokъ · Se têť ki c'rikvê i k'loš'tri dêlaûť · čud'nimъ zakonomъ pripravlaûče · i m'nit'se imъ êk(o) dobro dêlo dêlaûť · Na kako ubo ubozimъ m(i)l(o)srdie činetъ · to e(stъ) dobro dêlo · Ako hočeš da tvoe dêlo v'zlûbit'se b(og)u · učini da ot' togo ubogi rados'tъ i utêšenie imêti vač'nutъ · A ki h'ramъ b(og)u d'raži e(stъ) nery č(lovê)kъ · Domъ b(o)ži vi es'te · g(lago)letъ ap(usto)lъ · Kada ka ubogomu ruku pros'trešъ romagae emu · Kada č(lovê)ku v' potrebu ego pomoreš' · Kada b'ludečago na pravi putъ privedešъ · O k(a)ko divanъ i čas'tanъ i b(og)u priêtanъ domъ s'vršiši – © ·j·b· (=32) k(a)p(i)t(ulъ) · V' komъ uči m(i)l(o)srdiû k' bližnemu · začъ ûre ni vaše na ubozihъ es'tъ :- :- **PR**elomi laučûmu h'lêbъ t'voi · ničee i s'yrannie vavedi v' domъ tvoi · I kada uzrišъ naga ob'l'ci ego · i pl'ti t'voe ne os'kvr- **(23b)** ni · To e(stъ) · t(a)koi e(stъ) pl'tъ ego k(a)-ko i tvoê · v'se ot' edinoe s'trugi poš'lo e(stъ) · I zato ne oskvrni ee Nig'dor' se otgovarae t(a)ko r(e)če · Ne imamъ česo ubogomu bratu dati · I ako imašъ rizû ili ino togo mimo · naiman'su potrebu · i ubogomu i potreb'nomu ne pomorešъ · tada tatъ esi i raz'boinikъ · O v'zlûbleni sinove budemo v' tomъ bogatais'tvê vrêmen'nomъ s'pravid'levi (!) · Na ako osobъ d'ržimo eže zabivaetъ · ko potrebno e(stъ) b'ratu n(a)šemu t(a)da k'rademo · A vis'tinu mane neg'do k'raduči za ubožas'tvo i za potrebu · To e(stъ) ubogъ i potrebъ ako uk'radetъ k(a)ko koli z'lo s'tvoritъ · I zato mane s'grêšitъ · Vis'tinu m'nogi t(o)liko d'ržitъ · mimo v(e)liku potrebu · čim' bi ihъ ·r· (=100) mog'lo živo biti · ki rakъ g'ladomъ ginutъ · Onъ ed'nomu tad'bu činitъ · a si koliko potreb'nimъ i ne imučimъ · potrebi ne das'tъ – © ·j·v· (=33) k(a)p(i)t(ulъ) · V' komъ gov(o)ri · da gore giz'davimъ sego s(vê)ta · začъ niъ giz'da dari v' rakalъ privedet' e :- **NA** eda r(e)češъ z'lob'niče zali · moe es(tъ) – ili moi priêteli mi to os'taviše · Ali kada t(e)bê to tvoi pr- **(23c)** iêteli os'taviše · O k(ako) su to mog'li os'tavitî t(e)bê ko ne biše ihъ · Rakъ ako e niъ bilo povêi mi kadê su e v'zeli · i g'do im' e e dalъ · Ča su prnes'li na si s(vê)tъ prihodeče

· i ča iz' sego s(vê)ta iduče ponesutъ · Vis'tinu č'to ubožehъ lûdi b'laga d'ržimo
 · v' danъ sud'ni · pred očima prav'di b(o)žie · na po mas'tu k'ričati budutъ ·
 Imêei uši s'lišati da s'lišitъ · A k'to mi vêrovati ne hočetъ · O z'lo k(a)ko
 teš'ko uz'ritъ · kada bogatais'tvo ihъ va ubožas'tvo poidetъ · ot nature · Za-
 konъ sie zapovidaetъ · da to česo ot onihъ želêemъ · da bimo inimъ činili · I
 č'to inogo s'tari zakonъ v'zg'lašaetъ · V'sag'dê i v'sudê ot togo uprašai · da
 pred' b(ogo)mъ oboi zakonъ prnesetъ s'vêdočas'tvo protu t(e)bê · Č'to pakъ
 r(e)čemъ o têhъ ki tak'mo kamen'e sav'kuplûutъ · kihъ tačin'no s'rce e(stъ) ·
 i sego s(vê)ta miš'len'e · da bi se sego s(vê)ta očima dêlo ihъ lûbilo · a zalo ·
 eda si z'lo · da bi ot' togo h'(va)lenъ i čas'tanъ bilъ · I t(a)ko v'su s'voû pra-
 v'du i is'tinu · sadê sebê s'čitautъ i m'nêutъ · O gore giz'davimъ sego s(vê)ta
 · pridetъ v'rime i d(a)nъ · v' ki ni giz'da ni vz'našan'e mês'to imêti **(23d)**
 vač'netъ · Pridetъ časъ v' ki ta giz'da s'dêvlomъ v'pak'lê s'ra'vnaet'se · Začъ
 giz'da sega s(vê)ta suet'na e(stъ) · i tovarišъ e(stъ) d'êvlu · piča g'rêhu · potopa
 duši · Kako vaz'metъ truždaûcûmu se ubogomu sega s(vê)ta sьl(a)vi radi ·
 i dêlaetъ neč'to hote s'voû maz'du sadê imêti – T(a)koi nêci sutъ · ki z' dêran-
 iê pota · i usiliê lûdi ubogihъ · obêti i dari b(og)u prikazuûtъ · Ti taci dari pred'
 m(i)l(o)srdiemъ oca n(e)b(e)skoga · velê g'rđi i m'rski sutъ · I ki t(a)ko bezu-
 manъ i nemudargъ e(stъ) · êk(o) ne razumêetъ da t(a)kovi dari · v(a)še dobro-
 dêên'e pred' m(i)l(o)srdiemъ o(t)ca n(e)b(e)skago · nê kъ sl(a)vê b(o)ži · na k'
 sego s(vê)ta g'rdos'ti ob'račaet'se · A eda si nekъto r(e)četъ · č'to g(lago)lešъ
 · vêdê dobro e(stъ) k'loš'tri zidati · da tu b(og)ъ č'tuet'se · k' tomu azъ ot-
 vêcaû · Dobro e(stъ) to · ako bi niedanъ ubogi togo radi usiliê ne trpêlъ · i t(a)-
 koi da bi proti sebê b(og)a ne g'nêvali · O k(a)ko m(o)žet'se b(og)u ili s'(ve)-
 têmъ ego d'ragъ domъ s'tvoriti · têmi pinezi za ke ubogi p'lačutъ · K(a)kova
 prav'da to more biti · da bi m'rt'vie zidi odêvalъ · a ot živihъ d'rlъ · i ubozihъ
 b'lago b(og)u prikazivalъ – Vis'tinu ako bi se te riči lûbile b(og)u · t(a)da bi
 prav'da nasili- **(24a)** û tovarišъ bila · I ako bi ot nasъ hotelъ tomu daru · t(a)da
 bi bilъ g'rêha pričes'tnikъ · I kada se ubo b(og)u ne lûbitъ sie · to e(stъ) egože
 b(og)ъ ne lûbitъ · togo ni s(ve)ti ne lûbet' – Začъ sav'kuplena i edinos'tan'na
 vola i hoten'e b(o)žie · sa s(ve)timi ego e(stъ) · © ·j·g· (=34) k(a)p(i)t(ulъ) ·
 V' komъ t(a)ko g(lago)letъ · Ako ne budete êk(o) ot'ročeta nevin'nos'tiû ne
 v'nidete v' c(êsa)rs'tvo n(e)b(e)skoe :- :- I Zato sini v'z'lûb'leni · izvzrite iz'
 sebê v'saku z'lobu · i v'saku las'tъ · i v'se napas'ti · i v'se nečis'toti i nena-
 vis'ti · Kako mladên'ci novoroeni · bez' las'ti želêite mlêka · da imъ v' sp(a)-
 senie ras'tete · kada ûre okusis'te k(a)ko s'ladakъ e(stъ) g(ospod)ъ · Vis'tinu
 ako ne budete êk(o) otročeta mala · ne v'nidete v' c(êsa)rs'tvo n(e)b(e)skoe ·
 Êk(o) ot'roče mlado k(a)da uz'ri lipu ženu ne utešaet'se eû · Kada uz'ri d'ra-
 gu rizu ne poželietъ ee · Ne d'r'žitъ dl'go g'nêva bienъ budučъ · ne pametuetъ

· i nenaviditъ · O(t)ca pos'lêduetъ · matêrê ne os'taetъ · I zato ne pomiš'lai v' sebê nik'tože c(êsa)rstviê n(e)b(e)skago doseçi · tak'mo ako imatъ nevin'nos'tъ ml(ad)ênačas'kuû · i tihos'tъ ego nas'lêduetъ · čis'tot- **(24b)** u imatъ · Si s(vê)tъ nenaviditъ · B'rata lûbitъ · I v' lonê d'rage matêrê s(ve)te c'rik'vê v'sag'da o'tpočivaetъ · © · ĵ · d · (=35) k(a)p(i)t(ulъ) · V' komъ s'vêtuetъ · kako v'se sego s(vê)ta obiçae ot'vržemo i b(og)u s'lužimo :- S'vlêcite se vi v'zlûbleni sinove s' vet'hago č(lovê)ka · i ob'lêcite se odêniemъ b(o)žimъ · da vz'm(o)žete s'tati protivu protivnos'ti d'êvlêi · Niçe ne imatъ d'êv'ľ na s(vê)te k(a)da v' b(o)žii odêniû proti emu s'naž'no boriti se vač'nemъ · I z(a)to iz'nik'nuči ot s(vê)ta sego brzêhъ i hitrêhъ riči · i k(a)ko sêň mimo hodečihъ · i s' simъ s(vê)tomъ borite se · Ibo ače k'to nagъ sa simъ s(vê)tomъ borit' se · s'koro na z(e)mlû ne vr'žet' se · êk(o) ne imat' se zač' êti · I ako hočъ pakî t'vrdo s' d'êv'ľomъ boriti se · otvrzi odên'e da ne padešъ · V'se riči sego s(vê)ta sutъ · k(a)ko nekie têlêš'nie odež'dê · i ki imat' e · brže prevrženъ budetъ · I z(a)to boreniê v(a)šego sie odên'e budi čis'tota – trpênie · k'rotos'tъ · i lûbavъ · To e(stъ) odên'e d'ragoe i k'rep'koe protivu las'temъ d'êv'ľimъ · I t(a)ko ako ob'lêčete se · i k'repos'tiû č'res'la **(24c)** v(a)ša prepoêsav'se · i pok'rêpite ramenъ vašihъ · Začъ k'rêpos'tъ i uk'rašen'e sili v(a)šee to budetъ · I kada v' boji budete · ne uboite se ot' studeni s'niž'nihъ · I budetъ dob'ro os'novanъ domъ v(a)šъ na t'vrdê kamenê · Ko e(stъ) na h(rъst)ê · © · ĵ · e · (=36) k(a)p(i)t(ulъ) · V' komъ g(lago)letъ · da niednimъ g'rêhomъ d'êv'ľ toliko m'nogo lûdi ne emletъ kako lûbodêniemъ · i zato zapov(ê)daet' ga se vel'mi varovati :- :- Žêča d'êv'ľova es(tъ) lûbodênie · O koliko ihъ têmъ pak'lêna brit'kos'tъ ubiê · Nê nied'nogo g'rêha · kim' bi d'êv'ľ t(o)liko koris'ti dobilъ · obaruite se lûbodêniê · Začъ vis'tinu čis'tota č(lovêč)a ska rav'na e(stъ) an'j(e)lomъ · I veče činitъ č(lovê)ka an'j(e)la nere č(lovê)ka · T(a)ko lûbodênie veče č(lovê)ka govêd'na činitъ · O da is'tinu r(e)čemъ · i m'nogimъ gor'si e(stъ) nerъ govedo · Ot nied'ne ine riči se ne č'te ke bi b(og)ъ rekaľ · Žaluû togo da s'tvorihъ č(lovê)ka · Ne tak'mo bi togo žalovalъ · da č(lovê)ka s'tvori na žalova togo · da m'rskostъ · imê v' tomъ · da t(a)ko tam'na dêla činitъ · Začъ na b(og)a nied'na prigoda ne pripadaetъ · Za ka z'ľa i b'lud'na dêla mačen'e priêše · Sie **(24d)** ubo lûbodênie dêlae dêlomъ mad'litъ têlo · i vînu kako za obiçai k' smr'tê posilaet' e · S'lobod'činu v' č(lovê)ku pos'k-vr'naetъ · moz'gi is'pražnaetъ · tad'bu ob'navlaetъ · i činiti û učitъ · vraž'du s'troitъ i činitъ · Pametъ ot'emletъ · S'rce ot'našaetъ · ot v'nutrnago i vanaš'nêš'nago (!) razuma · I naiveče nad' ine g'nêvъ v'zbuêetъ · is' korenê g'ltunie is'hoditъ · Za niedanъ ini g'rêhъ t(a)ko očitu prav'du bez m(i)l(o)s'ti b(og)ъ ne daetъ · kako za ta g'rêhъ · I č'te se êk(o) za ta g'rêhъ b(og)ъ na v(a)sъ s(vê)tъ potopъ navedê · Sodomъ i gomorъ saž'ga i pogubi · inihъ lûdi pogubi

· Vis'tinu se sutь m'rêži d'êvls'kie · i ače k'to tēmi sēti êmet' se · ne brzo z'ž (!) nihь vipletet' se · I v' tomь t(a)ko teš'komь boren'û nik'tože m(o)žetь imēti dobit'ê · raz'vê t'ê bēgai · ako hočь ot sego s(vê)ta s'vou̇ pl'tь obraniti – Zas'loni se čitomь s(ve)tie čis'toče · i kop'emь s(veta)go utrêniê branitь · helamь s(ve)tie k'rêpos'ti v'zami na se · V' naprs'nice s'(ve)tie pokorê odēi se · boki s'voe sego v'zdržaniê pan'ceromь prepaši · S'tani k(a)ko k'rêp'ki č(lovê)къ v' s(ve)toi pokorê s'toe · Reni boren'emь kako ras'pravitelj i og'romitelj nepriētels'ki · s(ve)t- **(25a)** ie s'povidi s'naž'nos'tiû · bez' ras'pačaniû d'rži se c'rikvê horug'vê · da ne v' priēteli ne zabludišь · Pribêži k' tomu prav'daru mukь sinu b(o)žiu̇ · da v' boren'û ne padešь · budučь om'račenь teš'kos'tiû d'êv'ls'kou̇ · V'zvedi oči s'voi na sego or'la · i vii z'namenie ko e(stь) pisano na horug'vê s(veta)go k'riža visoko · kêмь c(ê)сарь муš'ki nepriēteli pobi · кемь n(a)šь voevoda i(su)сь h(гъst)ь dobitie s't'vori · kada r(e)-če · Pride sego mira k'neзь · i va m'nê ne imatь ničesože · Tu bēše ta boritelj g(ospod)ь · t(a)ko s'naž'no trudê se · i usilue s'voe tēlo um'rt'vilь · da naiman'suû kap'lû s'voe s(ve)tie k'rvi · za te g'riš'ni č(lovê)če iz'lêê · I zato nik'tože k'rêp'ko trpêti ne m(o)žetь · raz'vi ki tēlo s'voe um'rt'vitь · a ki pietь vino ta v' krilê oganь nositь · Vidê g(lago)letь · ap(usto)ль · Ne oriēite se vinomь · v' komь e(stь) v'saki b'ludь · začь ki vino p'e · v' tomь ras'te korenь lûbodêniê · Sie borenie inako ne more v'zd'rd'ržano (!) biti · tak'mo pos'tomь i trpêniemь · Vино š'kodi · a užanie sa ženami · r· (=100) k'ratь veče · žena rav'no · k(a)ko d'êv'la s'trêla · Kou̇ č(lovê)къ brzo v' lûbodênie zas'trêlenь budetь · Nik'tože živь budučь v' to ne upvai · ako i s(ve)tь esi · a zato is'tin'no prost' nēsi pred' ženoû · žena d'ragu d(u)šu č(lovê)ku ulavlaetь · E[da] m(o)-žetь **(25b)** skriti oganь v' krilê s'voemь · da riza ego na saž'get' se · začь hodečь po žerav'ke · ne more biti da bi petь s'voihь ne ožgalь · Mužь i žena e(stь) · oganь i plêva · A p(a)къ d'êv'ль nig'darь tēmь zakonomь ne pres'taetь da sažgut se k(a)ko da bi t(a)ko rekalbь · Kadê m(u)žь i žena e(stь) · tu radь oganь lûbodêis'tviê goritь · k(a)ko i tu – k(a)dê oganь v' plêvu zaidetь · A p(a)-къ d'êv'ль v'sag'da nepres'tan'no na to dametь og'nem' s'voego goručago i m'rs'kago goren'ê · Segο is'togo boren'ê pros'tь nig'darь ne budešь · raz'vê bēgai · Nig'darь m(u)žu sa ženoû d'lgota govoren'ê ne budi · raz'vê k(a)da potreba pripravì · govoritì v'kupь š' neû · To e(stь) da bi raz'vê va v(e)liku potribu govorilь š' neû · V'semi s(love)si lêpimi i d'ragimi m(u)žь v'zg'rdai · ako ne hočešь biti êtь · zalêčeniemь b'luda · T(a)kova ret'kos'tь budi meû m(u)žetь · i meû ženoû · da edanь d'rugomu imene ne z'naetь · © · j·ž · (=37) k(a)p(i)t(ulь) :– V' komь t(a)ko di · da siê z'loba lûbodêis'tva m'orskago · T(a)-ko moč'no se e(stь) raz'množila v' lûdehь da ta bezumanь imenuet' se · k'to ne umêet' ga :– M'nozi nine pres(ve)ti s'kozi upvanie s'voe pado- **(25c)** še

timь g'rihomь · boite se sinove · k(a)da va inehь g'risêhь boêti se es(t)ь · a v' tomь m'nogo veče · Na vis'tinu r(e)če · d(a)n(a)šni d(a)nь pod' duhov'nimь imenemь novo miš'lenie ot m'nozêhь v' bludê bivaetь · Oû i gore · č'to r(e)če n(i)ne v vrime sie ne s'tidet' se togo lûdi · I ubo giz'det' se timь · k(a)da z'lo t'voret' · Nikakovь s'ramь kako koli malь v' ženahь e(st)ь · Na siê z'loba b'luda v'zras'la e(st)ь meû lûd'mi · I t(a)ko da za manena e(st)ь ta naz'vanь ki ga ni naučenь · A č'to p(a)kь veče · to e(st)ь ihь veselie · i v'se utešenie · I z(a)to v' crikvi v'hodetь da ženi og'ledaûtь · i gov(o)retь š' nimi · da temь zakonomь vek'se zaž'ganie b'luda ras'tetь v' nihь · I č'to zali m(u)žu i nečis'ti dičiš' se · i v'znašaš' se v' zlobê toi · Eda zato da močanь esi v' z'lobê · t(a)da vêi da · r · (=100) k'ratъ sag'rêšaeš' veče nere žena · Žena mek'ke mis'li e(st)ь · a ti se m'nišь da si močanь · ona doma sêdêi · a ti hodêi okolu · č · (=1000) zakoni ei zaprečaesh' i lêčešь · A nikadê û po silê pripravishь – s'tvoriti b'ludь · vis'tinu ti činišь da b(og)ь ml'či · i t(a)ko m'nišь da b(og)ь t(e)bê ravanь e(st)ь · Na gore t(e)bê začь pridet' vrime · v' ko lice s'voe pro- **(25d)** ti t(e)bê ob'ratitь · I z(a)to sini d'ragi budite mud'ri êk(o) z'mie · i k'rot'ci êk(o) i golubi · i borite se muš'ki sa s'tarimь z'miemь · To e(st)ь z' d'êvlomь – budite boki v(a)še prepoêsani · i s'(vê)til'nici goruče v' rukahь vašihь · i tьg'da muš'ki s'tvorite da s'rce v(a)še uk'repit' se · Začь ti ki s' vami borahu se v'z-boet' se · i pos'tavite v' bozê k'rêpos'tь v(a)šu · i onь v' nič'tože privedetь têhь ki s'muçaûtь vasь :- :- © · ĵ · ž · (=38) k(a)p(i)t(ul)ь · V' komь učitь da k' b(og)u pravu lûbavь imamo i k' bližnemu · i da lûbimo priêteli v' bozê – a nepriêteli b(og)a radi :- :- **P**'Red'ragi moi sini lûbite se meû sobou · Vis'tinu ne v'zehь sego ot č(lovê)ka · raz'vê ot sp(a)sitela · onь t(a)ko r(e)če · Se e(st)ь zapov(ê)ďь moê da lûbite se meû sobou – zais'to v' ed'noi lûb'vi v'se dob'roti sutь · Kako ot' edinogo korene m'nogo vet'viê is'hoditь · t(a)ko m'nogie sili m'nogihь dobrodêeni · ot ed'noe lûb'vi rodet' se · Začь g(lago)letь ap(u-sto)lь · Aêe êziki č(lovêč)aškimi i an'j(e)lškimi v'zg(lago)lû · i razumimь v'se pror(o)č(a)stvo · i vêmь v'se taini s(ve)tihь · i v'sa pror(o)č(a)stviê · i êk(o) imatь v'su vêru · t(a)ko da mogu gori pres'taviti · i kada lûb've ne imatь nič'tože nêsamь · K'to imatь pravuû lûbavь ta **(26a)** dobrovolanь i m(i)l(o)-s'tivь i trpêlivь e(st)ь · Ta imatь pravuû lûbavь ki ne t(a)kmo b'liž'ne lûbitь · za lûbavь roda i pl'ti · K(a)ko pogane i mitari i eretiki činetь · Na t(a)ko lûbite nepriêteli i priêteli · I t(a)ko edinimь zakonomь more poz'nati č(lovê)ka · ako prebivaetь v' lûb've · kada togo lûbitь k'to protivit' se emu · Vis'tinu tu pravo s'misalь priložiti es(t)ь – t(a)koi neci i m'nozi esu · ki lûbe alê z'lo · I zais'to oni toliko priêteli s'voe lûbetь · da t(a)ko m(i)l(o)stь b(o)žiu iz'gub'laûtь kto č'to nad' b(og)a inogo lûbitь · ta nêš'tь b(og)a dos'toêňь · Va v'sêh' dob'rotahь · potreb'na e(st)ь tan'kos'tь · Začь v'saka dobrota vinu s'rêdu hočetь ·

Preveliko lûbiti z'lo e(stb) na t(a)ko lûbiti kako s' prav'doû dobro e(stb) lûbiti – Začb v'saka prevelika i bez'prem'na rêčb v' mrs'kos'tb i v' grêhb ob'račaet se · veče nere v' dob'rotu · Začb b(la)ž(e)no e(stb) s'rêd'nê rêči d'ržati se · O prem(i)l(o)s'tivi g(ospod)i is(u)h(rst)e · koliko su se ûre preveliko raz'm'nožile te nečas'tnê lûb've · I z(a)to s'vršenoe dobro · ko ti samb esi · ot m'nogihb zabivaet se · T(a)ko k(a)ko da bi sadê bilo v'se s'vr'sen'e lûb'vi · O nečas'tnie v'sihb s'ramotb v'sego s(vê)t- **(26b)** a lûb'vi · k(a)ko b(o)žiei lûb'vi prik'ladaet · S'ram'nos'tb nad' čas'tb · više k'ladutb · Nečas'tnoe nad' plemenitoe – c(êsa)rstvo b(o)žie · Krasu v'rêmen'nu nad' krasu v(ê)čnuû · Bogataistviê minuče · nad bogatais'tvo bes'konač'noe · Obrazb žen'ski · nad' stvorenje v'se k'rasoti n(e)b(e)s'kie :- :- © ·j·z· (=39) k(a)p(i)t(ulb) · V' komb s'vêtui · da varuete se prevelike lûb've sega s(vê)ta · Začb č(lovê)ka os'lêpla k' dob'ru :- Vsako lûb'len'e ko š'kodi · ima z'gr'dano biti – Prevelikie lûb'vi radi lûbodêis't'viê neci padoše · Neki v' nenavis'tb v'nidoše · M'nozi m(o)l(it)vi i b(o)žie s'luž'bi opus'tiše · Sie vis'tinu bez'prem'na i prevelika lûbavb činitb · da to eže lûbitb v'sag'da bi vidêti hotelb · Preveliko bezum'naê lûbavb · vis'tinu is'tini i prav'di vês'tb · Razuma ne imatb · zakona ne znaetb · Ni niče inogo ne more misliti raz'vi to eže lûbitb · Ta lûbavb ne v'z(e)mletb sebê utešen'ê · To e(stb) da k' čemu nikakore ne more priti ot togo sebi ne hoče s'tvoriti uteše- **(26c)** niê · Pus'tite tu nemoč'nos'tb ka v(a)m'b biti ne m(o)žetb · I t(a)ko ot' te nedob'roti ku mis'litb v' sebê ne hoče ni edinogo likar'stva k' dob'rote priložiti · da to pus'titb mimo sebê ko emu priti ne more · Začb ne v'zm(o)ž'no i ne moč'no e(stb) č(lovê)ku · ki t(a)kovu lûbavb imatb · da bi mogalb učiniti s'voû m(o)lit(a)v'b b(og)u priê'tnu · T(a)kovo lûb'lenie ni lûbavb · na e(stb) bezumie · V'su n(a)šu b'ratiû imamo lûbiti · k(a)ko sami sebe · I to t(a)ko · da g'rihi ihb v' tom'b ne lûbimo · na karati e ot zla · lûbavb e(stb) · Vek'se lûb'vi bol'sago prav'da e(stb) · T(a)ko imaûtb lûdi lûb'leni biti · da dob'rota dobrihb v'zvisit' se · a g'rêhb progonit' se i ponižat' se · Prava lûbavb sego potrêbuetb · da b(og)a lûbimo v'semb s'rcemb i v'seû mis'liû – I v'seû n(a)šeû moçiû · I t(a)ko z'v'lače ego lûbimo · da š' nimb niče inogo ne lûbimo · ča bi k'rome ego bilo · A s'voego b'liž'nago kako sami sebê · v' têû d'viû zapovêdu v(a)s'b zakonb s'toitb i pror(o)ci · Pravo g(lago)lûtb · K'to bez' is'tinnie lûb'vi e(stb) · ta e(stb) bez' b(og)a · Začb b(og)b e(stb) lûbavb · I lûbavb e(stb) b(og)b · To rekučb · edino s'tvorenos'tb · v' bozê i v lûb'vi e(stb) · Začb ki **(26d)** v' lûb'vi prebivaetb · Ta ûre v'n(e)b(e)seh'b ročina prebivati · Začb na n(e)b(e)sihb e(stb) v'sêhb b(la)ž(e)nihb ed'na lûbavb · To r(e)kučb b(og)b · edanb · © ·k· (=40) k(a)p(i)t(ulb) :- V' komb gl(ago)letb · ki pravie lûb'vi kb b(og)u nima · ta va ob'las'ti d'êv'lei prebivati vač'netb :- TU g'dê e(stb) prava lûb(a)v'b · tu nied'ne nenavis'ti nes'tb · Tu nied'na giz'da

poz'nati ne m(o)žet' se · Tu nied'na z'loba ni v'zet'e ni š'potь · Na v'se ed'na i taž'de vola e(stь) · v' ed'nos'tainomь hotêniû · To veruite br(a)t(i)ê · ače ne imate prave i s'vršene lûb'vi · t(a)da va ob'las'ti d'êvl's'koi es'te · i veče s' vami nê b(og)ь · A k'to bez' b(og)a e(stь) · ta v' pakalь osueпь e(stь) · I z(a)to prev'zlûb'leni moi sini napominaû v(a)sь · da k(a)da v'rême imate · ne priem'lite v'tačetu m(i)l(o)s'ti b(o)žie · m(i)l(o)s'tь b(o)žie v'semь dana e(stь) · s'mr'tiû sina ego · doklê na semь k'ratkomь vêcê živemь · T(a)ko sêimo · da potomь v' svoe v'rême požanemo · Našad'se b(o)žiu m(i)l(o)s'tь i sêimo û · i b(o)žiu m(i)l(o)s'tь i požanemo · Ače bude sadê na semь s(vê)te sême n(a)šihь dobrotь · i dobrodêh'e na pol[i] b(o)žie m(i)l(o)s'ti ras'ti · Budemo e v'žit'nicê c(êsa)rstva b(o)žie vidêli · raduûče se v' množas'tvê ed'rcь čed'roti **(27a)** b(o)žie · K'rat'ci d'ni č(lovêča)sci sutь · životь č(lovêč)k(a)ko paučina pretrg'net' se · kada se oče počinati poče · kako tatь pridetь semr'tь · Začь kada se č(lovê)ku m'nitь da s'toprvь kako c'vêtь raz'siraet' se · i tudie pride sem'r'tь otaino · i pretrg'net' ga k(a)ko paučinu · O kadê pametь · obarovati se togo tada · ki t(a)ko brzo h'ramь t'voego têla pod'kopaetь · ki ta c'vêtь t(a)ko s'koro usuši · se d(a)n(a)sь v'zras'te · A zaût'ra pridetь z'noi s'mrt'ni i saž'get' ga · Se c'vate v' mlados'ti · v'sakoe ras'koši i v'sakogo bogatais't'viê · I prišadь ta viharь polunoči · komu se ne nadêešь · i posuši ta c'vêtь k s'mr'ti · I z(a)to viite da k(a)da um're č(lovê)kь · niže s'nidetь š'nimь sl(a)va domu ego · Bogat'ci v'tomь b'lazê · kako koli m'rs'kos'tь vedutь d'ni s'voe · po volê s'voei · a v' malomь časê s'nidet' v' pakalь · Začь dêla v'sakogo č(lovê)ka idutь za nimь · I maz'da ego pred' nimь · © ·k·a· (=41) k(a)p(i)t(ulь) · V' komь učitь da dob'ro činetь dok'lê imaûtь v'rême · začь dok'lê su lûdi živi · mogu dob'ro ili dob'ro zas'lužiti :- :- :- IS'tin'no i gotovo es(t)ь to · da togo č(lovê)ka z'la s'mrtь budetь · koga bê z(a)li prebitakь · Ako zlo ili dob'ro v' svoemь v'rimenê s'tvorimo **(27b)** i t(a)koi to po s'mr'ti naidemo – Ne čekaite i ne v'zдалûite – začь pravь časь e(stь) · Da [kad]a s(vê)tь imate · v tam'nos'ti ne hodite – Začь ki va t'mê hoditь · ne vês'tь kamo g'redetь · S(vê)tь n(a)šь h(гьst)ь e(stь) · ki va t'mahь s'vatit' se · i pros'večaetь v'sakoga č(lovê)ka g'redučago v' mirь sa · I z(a)to ako s'te sinove s(vê)ta · hodite v' s(vê)te · da t'mi ne obimutь v(a)sь · Pris'tupite k' tomu êv'lenomu kamiku · ki ot lûdi zav'rženь e(stь) · a ot' b(og)a iz'branь · Da bis'te kako živi kam(e)ni s'tvoreni mog'li biti · T(a)ko da v' (v)sêhь rêčehь · sami pokažete se s'luž'benici ego · V' m'nozêhь trpêni · v' skrbêhь v' potrêbahь · v žalos'têhь v ranahь · v' tam'nicahь v' tuž'bahь · v' svarêhь va usiliû · v' bdên'i · v' pos'têhь · v' čis'tote v' razumê · v' dob'rê dêenii · To e(stь) da ne budête ras'pač'ni v' slat'kos'ti d(u)ha s(veta)go · V' lûb'vi nelicemer'nêi V' s'l(a)vê prav'di · i v' krêpos'ti b(o)žiei · © ·k·b· (=42) k(a)p(i)-

t(ulʼ) · Vʼ komʼ uči da dobʼro čine dokʼlê imaû časʼ · začʼ dokʼlê su živi · lûdi · mogu dobro · ili zʼlo dobiti – NE budite meû lažʼnimi · vʼsaki laživʼ č(lovê)-kʼ mʼrziť b(og)u – Visʼtinu b(og)ʼ e(stʼ) isʼtina – a proti isʼtini lažʼ sʼt- **(27c)** oitʼ · Ot vʼsakogo prazʼdnago i suetʼnago s(love)se · računʼ e(stʼ) b(og)u dati · lûbite mlʼčanie · Začʼ gʼdê e(stʼ) mʼnogo govorenʼê · tu e(stʼ) česʼto lažʼ i gʼrihʼ · A to vêi da bêseada pokažetʼ · kakovʼ e(stʼ) č(lovê)kʼ dobarʼ · ili zalʼ · Va usʼtehʼ popovêhʼ · ili mʼnihovêhʼ niedʼno sl(o)vo nigʼdarʼ ne budi · vʼ komʼ bi ime is(u)h(ġsto)vo ne zʼvanelo · Vʼsagʼda ot b(o)žie zakona budi uprašanʼ e ihʼ · Visʼtinu ki o zakonu b(o)žiemʼ misʼlitʼ va dʼne i vʼ noći · ne hode na sv(ê)ť nečisʼtihʼ · i na puti gʼrêšʼnihʼ ne sʼtanetʼ · Budetʼ kako dʼrêvo vʼsaenoe vʼ preisʼhodičihʼ vodʼ · Kogo lisʼtvie ne opadetʼ · na dasʼť pʼlodʼ va vʼrime sʼvoe · i vʼse eže sʼtvoritʼ budetʼ prosʼpêšʼno · Zaisʼto niče t(a)ko mʼnogo č(lovê)ku ne šʼkodi kako zʼlo tovarišʼtvo · Začʼ se radʼ t(a)-kovʼ č(lovê)kʼ sʼtvori · kakovo tovarišʼstvo ima · Eda li vʼlʼkʼ sʼ aganʼsemʼ prebivaetʼ · I z(a)to čisʼť m(u)žʼ · bêži otʼ tovarišʼstʼva m(u)ža lûbodêiva · veče nerʼ otʼ zmiê êdovitago · Ne podobʼno da bi č(lovê)kʼ ki e obikalʼ vʼ dobrihʼ dêlihʼ prebivati · bi mogalʼ sʼ timʼ dʼlgo prebivati · ki sa zlêmi vʼsagʼda tovarišʼtvo imatʼ · Začʼ d(avi)dʼ **(27d)** zove vʼ ps(a)lt(i)re i di · Sʼ prepodobʼnimʼ prepodobanʼ budeši · i sʼ m(u)žemʼ nevinʼnimʼ nevinanʼ budeši · Sa izʼbranʼnimʼ izʼbranʼ budeši · a sʼ trptivomʼ razʼvratiši se – I k(a)ko zʼlo tovarišʼstʼvo šʼkoditʼ · t(a)ko dobro prosʼpêvaetʼ – Nikʼtože ne upodobitʼ se sʼkroviču tomu · ki dobro tovarišʼstvo naidetʼ · životomʼ vʼzʼbogatitʼ se vʼ bl(a)go · zaisʼtinu r(e)če · Č(lovê)kʼ ili dobarʼ · ili zalʼ bivaetʼ · ne inako t(a)-kmo sʼ pritʼčeû tovarišʼtva · I z(a)to sʼrce otročasʼkoe e(stʼ) · kako dasʼka lipo ogʼlaena · na koi niče pisano ni · To ča ot tovarišʼtva primetʼ · to daže do sʼtarosʼti dʼržitʼ · ili dobʼro ili zʼlo · Redʼko mladʼ sʼ mladimʼ prebivai · Visʼtinu ako oganʼ ka ogʼnû priložitʼ se ne ugasitʼ ga na veče ga razʼnêtitʼ · Vʼsagʼda i povʼsudu lûbi mudʼrosʼť · Sʼtarêišemu ne sʼtarêišine · da mudʼrosʼti hotêi tovarišʼ biti · Rakʼ ako se inako pridʼružišʼ · bezʼumʼnomu tovarišu · tagʼda izʼ bezumiê vʼ bezumie vʼhodišʼ · © ·k·v· (=43) k(a)p(i)tulʼ · Vʼ komʼ svetuetʼ da niedanʼ č(lovê)kʼ ne priseže · ni se kʼrivo ili falʼso kʼlnetʼ · čʼti sie :– Mimo vʼse i predav se mi

Summary

Josip GALIĆ, Вячеслав КОЗАК

THE LANGUAGE OF THE FRAGMENT OF *PSEUDO-EUSEBIUS' EPISTLE TO BISHOP DAMASUS UPON THE DEATH OF ST. JEROME* FROM THE BERČIĆ COLLECTION

In Ivan Berčić's collection of Glagolitic fragments, which is held at the Russian National Library in St. Petersburg, there is also a fragment of *Pseudo-Eusebius' Epistle to Bishop Damasus upon the Death of St. Jerome*. This text is one of the constituent parts of popular late-Mediaeval composition about St. Jerome *Vita et Transitus Sancti Hieronymi*. The fragment, which dates from the 15th century, has ten parchment sheets on which text is written in two columns. The fragment came to Berčić's collection from Sukošan near Zadar. The paper analyzes the linguistic features of the fragment and attempts to determine the language of the exemplar from which the text was translated. Based on the comparison of the Croatian Glagolitic text with the Latin and (Old) Czech text of the epistle, it is shown that the Croatian Glagolitic text was translated from the Czech. The linguistic features of the Croatian Glagolitic text are described on the phonological, morphological, syntactic, and lexical levels, and Church Slavonic and Croatian (Čakavian) linguistic features are identified. Based on the attested vernacularisms, it is argued that the fragment originated in the northwestern Čakavian region. The text of the fragment is published in a Latin transliteration in the appendix to the paper.

Keywords: Ivan Berčić, *Vita et transitus sancti Hieronymi*, Croatian Church Slavonic, Croatian-Church Slavonic amalgam, dialectology

Josip GALIĆ
Old Church Slavonic Institute
Zagreb (Croatia)
jgalic@stin.hr

Вячеслав КОЗАК
Institute for Linguistic Studies
Russian Academy of Sciences
Saint Petersburg (Russia)
viacheslav.kozak@gmail.com